

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent 54505 Format

No. Inventar Anul

Secția Raftul

BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ
DE DREPT
„PANDECTELE ROMÂNE”
SUB CONDUCEREA D-LUI C. HAMANGIU
CONSILIER LA CURTEA DE CASAȚIE

MIRCEA DJUVARA

TEORIA GENERALĂ
A DREPTULUI

(ENCICLOPEDIA JURIDICĂ)

VOL. I

- I. INTRODUCERE
II. NOȚIUNI PRELIMINARE
DESPRE DREPT

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRĂRIEI SOCEC & Co., SOCIETATE ANONIMĂ
1930

„BIBLIOTECA UNIVERSITARA DE DREPT“

de sub direcțiunea d-lui C. HAMANGIU, Consilier la
Inalta Curte de Casație și Justiție, Directorul „Pandectelor
române“.

Din această *Biblioteca* au apărut până acum următoarele volume:

1. **Tratat de drept Constituțional** de *G. Alexianu*,
Profesor universitar. Lei 140.—

2. **Tratat de procedură penală** de *I. Ionescu-Dolj*,
Președinte la Consiliul Legislativ, fost Consilier la
Cărtea de Casație. Lei 140.—

3. **Tratat de drept internațional public și privat** de
G. Plastara, Profesor universitar. Lei 240.—

4. **Principii de Economie politică** de *Charles Gide*,
trad. de *G. Alexianu*, Profesor universitar. Lei 220.—

5. **Tratat de drept Administrativ** de *M. Văraru*,
Doctor în drept din Paris, Membru în Consiliul superior
Administrativ, Docent universitar. Lei 240.—

6. **Cetatea antică** de *Fustel de Coulanges*, tradusă
de *A. G. Alexianu*, cu o prefață de *C. Hamangiu*, Consi-
lier la Inalta Curte de Casație. Lei 140.—

7. **Dreptul roman** (Vol. I) de *C. Hamangiu*, Consi-
lier la Curtea de Casație și *Matei G. Nicolau*, Doctor
în drept din Paris, diplomat al Școalei de Hautes Etudes.

Sub tipar:

Dreptul Roman (Vol. II) de *C. Hamangiu*, Consi-
lier la Curtea de Casație și *Matei G. Nicolau*, Doctor
în drept din Paris, diplomat al Școalei de Hautes Etudes.

TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI
(ENCICLOPEDIA JURIDICĂ)

Inu.A.46.092

MIRCEA DJUVARA

54505 outtit

TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

(ENCICLOPEDIA JURIDICĂ)

115404

VOL. I.

- I. INTRODUCERE
II. NOȚIUNI PRELIMINARE
DESPRE DREPT

EDITURA LIBRĂRIEI
SOCEC & Co. S. A.
BUCUREȘTI 1930

699 T

CONTROL 1953

Bibliotecă Universitară
București
Cota: 54 505

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C115404

P R E F A Ț Ă

Studiul de față este un extras după notele stenografice ale cursului de enciclopedie juridică, pe care autorul l-a făcut la Facultatea de drept din București în anul școlar 1927—1928.

Aceasta explică unele din slăbiciunile formei sale.

Cuprinsul lucrării reprezintă o încercare de sinteză a întregului drept.

Ea caută să determine punctul de vedere specific al științei dreptului, spre deosebire de punctele de vedere ale celorlalte științe, confirmând, credem, în totul, atât sugestiunile bunului simț, cât și practica clasică a instituțiilor juridice.

Ideia unei conștiințe juridice cu caracter rațional face să cadă multe din contradicțiunile și dificultățile, care se întâlnesc în cursul cercetărilor dreptului; în orice caz așează această disciplină pe un fundament solid și armonios, salvând ideia de justiție și împiedecând-o de a se confundă cu ideia de forță brutală și oarbă.

Intreg dreptul se analizează astfel ca o construcțiune formată din elemente simple, care explică toate realitățile juridice.

O asemenea încercare constituie o introducere indispensabilă la studiul dreptului în genere și în special la studiul dreptului public. Ea este totodată o încoronare a cunoștinței științifice a întregului drept.

Este evident, că această tentativă nu se poate înfățișa cu prezumpția de a fi realizat dintr'odată scopul său.

Ea poate avea numai pretențiunea de a formula o serie de probleme, de care atârână înțelegerea științei dreptului: pentru rezolvarea lor definitivă o lungă cercetare sistematică se dovedește încă necesară.

Aprilie 1929.

PARTEA I

INTRODUCERE

I. CE ESTE TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

1. Enciclopedia juridică formală

Teoria generală a dreptului se studiază la facultatea de drept din București sub numele oficial de enciclopedia juridică.

Enciclopedia juridică este de sigur înainte de toate un studiu preliminar de orientare, înfățișând o sinteză cât mai strânsă și pe cât posibil mai ordonată a întregii științe a dreptului.

Ea se înfățișează astfel și ca încoronare a acestei științe, prezentând-o ca un tot unitar.

Cuvântul enciclopedie are o origină elenă. El vine de la expresiunea «ἐν κύκλιος παιδεία» («παιδεία» înseamnă învățământ, iar «ἐν κύκλιος» în cerc) și are prin urmare înțelesul unei științe care arată tot ce se cuprinde într'un anume cerc de materie și care astfel o delimitează.

O enciclopedie științifică poate fi de două feluri, *materială* sau *formală*.

Enciclopedia materială expune totalitatea cunoștințelor pe care le reprezintă o materie de studiu.

Așa s'a procedat în veacul al XVIII-lea pentru Marea Enciclopedie strângându-se pe cât se putea laolaltă toate cunoștințele omenești.

Există și astăzi enciclopedii, sub formă de dicționare voluminoase, cari cuprind toate cunoștințele dintr'o anumită ramură, de exemplu din ramura juridică.

Dar, acesta e sensul în care trebuie să înțelegem materia care face obiectul acestui studiu?

De sigur că nu. În sensul acesta o enciclopedie a dreptului ar fi totalitatea cunoștințelor juridice, adică toate câte se învață la facultatea de drept și se mai învață încă multă vreme apoi în cursul carierelor juridice.

Toate laolaltă ar constitui o enciclopedie a Dreptului.

Dar nu ar avea înțeles să se constituie astfel o materie aparte și chiar să se facă un curs special din ea la facultățile de drept.

S'a pretins, că nu ar fi vorba de o enciclopedie în sensul de prezentare a tuturor cunoștințelor juridice, dar de un fel de expunere rezumată.

Aceasta, ar avea însă inconveniente.

Mai întâiu s'ar repeta cunoștințele care fac obiectul fiecărei ramuri a dreptului.

Apoi, și afară de aceasta, dacă e vorba ca să se procedă numai la o preparațiune pedagogică, atunci o asemenea încercare trebuie să precedă toate studiile care se fac în drept.

S'ar înțelege foarte bine, și chiar, poate, ar fi de dorit, ca toate studiile din anul întâiu dela facultatea de drept, de exemplu, să fie studii preparatoare, constituind în sensul acesta un fel de enciclopedie juridică.

Dar cursurile sunt paralele, cursul de enciclopedie nu precede pe celelalte, cum ar trebui să fie, dacă se înțelege în felul acesta; el se predă în acelaș timp cu celelalte.

Prin urmare, enciclopedia dreptului nu poate fi înțeleasă nici ca un rezumat al întregului drept.

Enciclopedia mai poate fi însă și formală.

Enciclopedia formală scoate din toate elementele dreptului, ceea ce este esențial, ceea ce constituie articulațiunea însăși a gândirii juridice și făcând conștient procesul logic al ei, delimitează ce este dreptul.

În sensul acesta, enciclopedia formală nu are propriu zis de obiect prezentarea cunoștințelor parțiale ale diferitelor ramuri ale dreptului; ea scoate însă ceea ce este esențial în ele și arată prin aceasta *ce e dreptul*.

Dacă se determină astfel ce este dreptul, se înțelege foarte ușor prin câteva aplicațiuni și cari sunt *subdiviziunile lui* și se înțelege, totodată și *legătura dintre drept și celelalte științe*. Determinân-

du-se ce e dreptul, el este situat în acelaș drept printre celelalte științe și se obține astfel o mai bună înțelegere a lui.

Este oare posibil ca acei, care studiază dreptul, să rămână până la urmă fără a ști ce este această disciplină intelectuală? O asemenea cultură juridică rămâne nedesăvârșită și lipsită de conștiință.

A ști ce e dreptul nu este de altfel lucru așa de ușor, cum pare la prima vedere. Mulți juriști obișnuiți cu practica dreptului nu ar ști de sigur să răspundă la o asemenea întrebare neașteptată.

În evul mediu un mare cugetător al bisericei, Sfântul Augustin, fiind întrebat de unul dintre discipolii săi, ce este adevărul, a răspuns: „până în clipa când am fost întrebat, credeam că știu ce este; acum însă îmi dau seama că nu știu“. Acelaș lucru se poate spune și despre drept. Observațiunea Sfântului Augustin este foarte adâncă și sugestivă.

Enciclopedia dreptului fiind astfel o disciplină de orientare, care are de obiect să determine ce e dreptul, este totdeauna un studiu de ansamblu.

Când cetim o carte căutăm întâiu tabla de materii spre a vedea ce cuprinde. Când călătorind intrăm într'un oraș, căutăm un plan, un ghid care să ne lămurească, asupra ansamblului, înainte de cercetarea amănunțelor.

Un asemenea ansamblu, nu este de loc tot una cu amănunțele și aceasta e caracteristic pentru enciclopedia dreptului, în deosebi; obiectul ei,

nu se confundă cu obiectul celorlalte discipline juridice.

O pădure este compusă din arbori; arborii au crăci și frunze. Putem studia pădurea, studiind fiecare gen de frunză în parte; dar nu am studiat prin aceasta pădurea, am studiat arborii din pădure.

Pădurea are un ansamblu, ca atare o anumită situațiune geografică, un anumit aspect și culoare, un anumit rol din punctul de vedere meteorologic, etc. Toate acestea, sunt caracteristice pădurei, iar nu caracteristice arborilor care o compun.

Tot asemenea cu un monument arhitectural, de pildă un templu antic. El este compus din pietre, care sunt suprapuse și legate între ele. Studiind numai pietrele, nu am studiat monumentul. Monumentul studiat în ansamblul lui are o individualitate cu totul distinctă de aceea a fiecărei pietre care îl compune, fie ea chiar marmoră de Carrara.

Tocmai o asemenea vedere de ansamblu a dreptului, care stabilește ceeace leagă elementele parțiale între ele, este obiectul de studiu distinct al enciclopediei dreptului.

În realitate, enciclopedia dreptului studiază articulațiunea însăși a gândirei juridice, căutând să determine în felul acesta ce este esențial dreptului și se regăsește în toate ramurile și manifestațiunile lui; ea distinge astfel dreptul de celelalte discipline științifice.

2. Permanențele juridice

Dreptul, în ceea ce are el esențial, ca element unitar și de ansamblu, este așa dar, obiectul enciclopediei juridice. Această idee trebuie însă precizată.

Obiectul enciclopediei juridice, în sensul acesta, este de a expune și studia *permanențele juridice*.

Cuvântul a fost întrebuintat întâi de un cunoscut jurisconsult belgian, Edmond Picard¹⁾, profesor la Universitatea din Bruxelles.

El exprimă ceea ce este mereu persistent, în orice relațiune juridică.

La prima vedere aceasta ar putea părea însă îndoelnic. E oare ceva care să subsiste mereu și în mod necesar în orice relațiune juridică?

S'ar putea crede că dispozițiunile juridice cuprind printre ele unele, care sunt generale tuturor timpurilor și tuturor locurilor, că ar exista cu alte cuvinte oarecare norme, care se aplică pretutindeni și întotdeauna. Așa au socotit de altfel și mulți jurisconști, în deosebi acei ai școalei dreptului natural, manifestată cu deosebire în principiile proclamate de Marea Revoluțiune franceză.

Dreptul este o știință socială; dispozițiunile juridice investesc într'un mod exact realitatea socială căreia se aplică; cum nu poate însă să existe două societăți identice, nu poate să existe o normă

¹⁾ Edmond Picard, *Le droit pur, Les Permanences juridiques, Les Constantes juridiques* (ed. Flammarion, Paris).

juridică, care să fie aceiaș în mod necesar la toate societățile. Oamenii între ei se deosebesc așa de mult, încât recunoaștem pe fiecare în individualitatea lui numai după trăsăturile feții. Dar încă o societate, care este un complex cu mult mai mare de elemente decât un singur individ, cum va putea fi identică cu o altă societate? Au fost cugetători cari cu drept cuvânt au spus, că nici o realitate din lumea această nu este identică cu alta, și marele filozof german Leibniz arată într'un mod frumos cum, pe toată suprafața pământului, nu se găsește două frunze, care să aibă identic aceiaș formă. Asemenea sufletele noastre. Dar frunza este unul dintre elementele cele mai simple pe scara biologică; sufletul omenesc este în vârful acestei scări ca complexitate, ca profunzime, ca delicatețe de organism. Cu atât mai mult, așa dar două suflete omenesci nu vor fi la fel și încă mai mult nu pot fi la fel două societăți.

De aci rezultă, că nu poate exista legislațiunea, care să fie în mod necesar comună tuturor societăților.

Dar există în relațiunea juridică ceva, care subsistă în mod necesar ori unde și ne face să o recunoaștem ca atare. Iar elementele care în felul acesta caracterizează relațiunea juridică, constituiesc ceea ce numim permanențele juridice.

Un exemplu simplu o poate ușor arăta. „Nu uicide pe aproapele tău“, este o regulă care pare a fi o regulă de drept universală și absolută care se

aplică în orice împrejurare, în orice societate și în orice timp. Nu este așa. Chiar în societatea noastră noi avem câteodată datoria de a ucide. Soldații de pe front în timpul războiului au datoria de a ucide pe aproapele lor, sub sancțiuni foarte severe. Dar această regulă, care la prima vedere apare așa de absolută, „nu ucide pe aproapele tău“, este mai severă, când e vorba de persoane cărora le datorăm o profundă recunoștință. Păricidul, în concepțiunea noastră, este spre pildă o crimă abominabilă. A-și ucide părintele este fapta cea mai urită pe care o putem concepe. Există totuși societăți cu forme primitive, în care păricidul este reglementat ca o obligațiune. La o anumită vârstă a părintelui, copilul este obligat a-l ucide.

Ce este comun între legislațiunea noastră și asemenea legislațiune primitivă în această privință? Și într'un caz și în celalt ne aflăm în fața unei relațiuni juridice, deși rezultatele sunt diametralmente opuse. Este ceva comun în ambele cazuri, și anume avem aface cu o *obligațiune*; obligațiunea noastră de a respecta viața părinților, obligațiunea membrilor din zisele societății primitive de a-și ucide părinții.

Iată dar un element formal al relațiunei juridice, „ideia de *obligațiune*“, care se găsește pretutindeni, unde avem o relațiune juridică. Dacă n'am găsi-o, nu ne-am afla în fața unei relațiuni juridice.

Dar aceasta din urmă mai presupune *subiecte de drept*. Ca să existe o relațiune juridică, trebuie

ca cineva să aibă o obligațiune și altcineva un drept; trebuie să existe așadar două subiecte adică o *societate juridică*.

Nu ajunge însă nici aceasta. Mai trebuie să existe și un *obiect* al relațiunei juridice, căci, dacă ea nu se aplică la nimic, nu are nici un sens.

În fine, deși sancțiunea juridică, organizată și aplicată de autoritatea publică nu însoțește întotdeauna în fapt orice relațiune juridică, după cum se va vedea, totuși, întrucât se recunoaște existența unei obligațiuni ea implică *tendența ideală spre sancțiunea juridică*; întrucât într'adevăr se recunoaște, că într'un caz dat există o obligațiune de drept, se recunoaște printr'aceasta, că, pe cât posibil, ea trebuie organizată cu o sancțiune.

În exemplul dat se va distinge astfel mai întâiu o obligațiune, aceia de a respecta și în societatea primitivă de a ucide pe părinți; apoi mai multe subiecte de drept, copilul și părintele, fiecare cu drepturile și obligațiunile lui determinate de normele juridice, într'un caz, de a respecta, în alt caz de a ucide părintele; în fine, eventual, o tendință rațională spre o sancțiune juridică.

Aceste elemente nu pot lipsi din nici o relațiune juridică. Ele fac să se distingă ceea ce este element juridic; ele determină, ca să spunem astfel, în mod constant realitatea juridică în esența ei.

Enciclopedia juridică are de obiect tocmai studiul și analiza acestor permanențe care s'au mai

numit, tot de Edmond Picard, și „Constantele dreptului“.

Permanențele juridice au un caracter numai formal și de aceea am numit enciclopedia, așa cum o studiem, enciclopedie formală. S'a arătat, că relațiunea juridică trebuie să aibă un obiect; ideia însăși de obiect a dreptului este o permanentă juridică; care este obiectul de drept, în fiecare relațiune, este însă o altă chestiune: obiectul dreptului variază dela legislație la legislație, variază în timp și în loc. Legislațiile sunt mereu altele, dar există ceva care planează deasupra lor, și le servește de cadru permanent, element care din cauza aceasta, poate fi numită formal și există în mod necesar în orice relațiune juridică. Prin elementele sale formale și permanente, fenomenul dreptului se distinge de celelalte fenomene.

Întrebuintăm dinadins aci cuvântul de fenomen pentru a pune știința dreptului alături cu celelalte științe. Matematica, fizica, fiecare știință are un fenomen propriu pe care îl studiază. Fenomenul fizic se deosebete de fenomenul chimic, fenomenul matematic nu este tot una cu fenomenul fizic; tot asemenea fenomenul psihologic, fenomenul sociologic sau biologic. Tot astfel, deși cuvântul întrebuintat de câțiva autori nu a intrat încă în limbajul obișnuit al dreptului, se pot numi și faptele pe care le studiază dreptul fenomene.

Aceste fenomene au ceva caracteristic întocmai cum are caracteristica sa fenomenul chimic, fizic.

biologic, etc. Trebuie să se descopere așadar, care este elementul acesta caracteristic. El poate fi găsit în permanențele juridice.

Aceasta e obiectul specific al enciclopediei juridice; în felul acesta enciclopedia juridică nu se confundă cu celelalte materii pe care dreptul le studiază. Ea cuprinde așadar, o vedere de ansamblu, o vedere introductivă în Drept, dar cu un obiect propriu și are menirea sa de sine stătătoare.

3. Enciclopedia și școala romantismului filozofic german din prima jumătate a veacului al XIX-lea

Cuvântul „Enciclopedie“ este destul de vechiu după cum se va vede mai departe. Dar el a revenit la modă mai ales în urma încercărilor așa zisei „Școale Romantice“ din Germania din filozofia primei jumătăți a veacului al XIX-lea, astăzi de altfel depășită în detaliile de multe ori prea fastidioase ale expunerilor sale ¹⁾.

Trei au fost marii cugetători ai romantismului filozofic german din prima jumătate a secolului al XIX-lea: Fichte, Schelling și Hegel. Ei au avut pretențiunea să desvolte concepțiunile celui mai adânc cugetător, probabil, pe care l'a avut omenirea, acele ale lui Immanuel Kant.

¹⁾ Ewalt, *Romantik und Gegenwart* (1904). Ioachimi, *Die Weltanschauung der deutschen Romantiker* (1907) Comp. passim: Benedetto Croce, Kohler, Lasson. Comp. Korkounov. *Théorie générale du Droit* (Paris).

Fichte pornește în logica gândirii sale dela constatarea, pe care o făcuse Kant, că există o cunoștință și că această cunoștință omenească în general distinge un „Eu“ de un „Non-Eu“: a) un Eu care cunoaște și b) obiectele din afară ale lumii această lume externă, contrar aparențelor, este în externe, pe care le cunoaște. Kant, afirmase că afară de spațiu și de timp și nu putem ști nimic despre ea altceva decât numai că există. Deaceia o și numea „numen“ spre deosebire de „fenomenele“ cari apar simțurilor, de cunoștințele concrete pe care le avem noi despre lumea externă.

Fichte și-a pus o întrebare adâncă: nu cumva ideia de datorie este superioară ideii de existență? Datoria implică, crede el și poate cu drept cuvânt, ideia de libertate și deci de personalitate și astfel „Eu“ reprezintă libertatea rațională în luptă cu altceva din afară care este „Non-Eu“, căutând să realizeze o idee mai înaltă, aceia de datorie¹⁾.

Asupra acestei concepțiuni revine, și aceasta ne interesează mai ales aci, Schelling. Din conflictul dintre „Eu“ și „Non-Eu“ se naște în concepțiunea acestuia din urmă ceva superior, ideia de absolut, care îl cuprinde și pe unul și pe altul. Noi prindem acest absolut prin toate cunoștințele științifice care

¹⁾ Fichte, *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre* (1794), *Grundlage des Naturrechts nach Prinzipien der Wissenschaftslehre* (1796), *Das System der Sittenlehre nach Prinzipien der Wissenschaftslehre* (1798), *Die Tatsachen des Bewusstseins* (1810), Comp. Xavier Léon, *La philosophie de Fichte* (Paris, 2 vol.)

ne stau la îndemână, și anume printr'o totalizare a lor într'o intuiție intelectuală superioară. Rămâne să se arate astfel ce însemnează o asemenea intuiție intelectuală, deoarece tocmai ea; după înțelegerea școalei romantice face obiectul unei enciclopedii.

O enciclopedie poate exista pentru oricare ramură științifică, deci și pentru drept, cum poate fi și una generală filozofică¹⁾.

Să luăm, ca un exemplu, o operă de artă, o poezie. Poezia este compusă din mai multe strofe. Fiecare strofă, se leagă în mod progresiv de celelalte, deși constatăm, că are individualitatea sa proprie. Dacă nu s'ar legă, poezia nu ar avea nici un înțeles. Tot astfel ultima strofă, le presupune pe toate celelalte.

O operă literară sau artistică în general este astfel compusă din elemente, dar opera în totalul ei este cu totul altceva decât părțile ei componente. Ea constă dintr'o impresiune generală care se suprapune, ca element distinct, deși se întemeiază pe impresiunile componente, fără care nu ar putea exista. Cum simțim aceasta? Printr'o intuiție intelectuală. Nu putem să delimităm această cunoștință în mod precis în spațiu și timp. Este o realitate sufletească, pe care o simțim de îndată ce am înțeles opera de artă²⁾.

¹⁾ La Facultatea de Filozofie din București d-l P. P. Negulescu, reluând o concepțiune mai veche sub o formă cu totul nouă, face un curs de asemenea enciclopedie științifică.

²⁾ Comp: Henri Bergson, *Les données immédiates, L'évolution créatrice* (Alcan, Paris).

În acelaș fel în știință putem ajunge a cunoaște elementele cari constituiesc totalul spre deosebire de elementele cari constituiesc fiecare ramură. Căci universul constituie un organism unitar, iar părțile sale deasemenea se combină între ele, printr'o putere de „polarizare“ în unități organice tot mai înalte. Studiul a ceea ce formează astfel totalul unei ramuri de cunoștințe a luat numele de enciclopedie ¹⁾.

Hegel este urmașul lui Schelling. El precizează concepțiunile lui accentuând elementul logic, în sensul că absolutul lui Schelling, care are pentru Hegel o valoare logică, se realizează printr'o evoluțiune dela teză la antiteză, spre sinteză, în istoria realităților lumii, spre o sinteză mereu superioară. Fundamentul lumii e astfel rațiunea, ca un subiect absolut. Ea se realizează pe sine într'o evoluțiune. Dreptul reprezintă în aceste condițiuni tendența de realizare a unui concept absolut, acela al libertății conștiințe. Din acest punct de vedere istoria omenirii se împarte în perioade în mersul său progresiv și anume în patru perioade: cea orientală, cea greacă, cea romană și cea germanică.

Intuițiunea superioară a lui Schelling se curăță astfel de caracterul său mistic, precizând o înțele-

¹⁾ Schelling, *Vorlesungen über die Methode des Akademischen Studiums* (1803), *System der Naturphilosophie* (1799), *System des transcendentalen Idealismus* (1800), *Darstellung meines Systems* (1801), *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit* (1809).

gere curat intelectuală ¹⁾). Sinteza superioară care se realizează astfel sub diferite forme în cursul istoriei omenirii este Statul.

Concepțiunea aceasta generală, a avut un răsunet așa de puternic, încât dela dânsa a reînceput, mai ales în Germania, să se întrebuițeze cât mai des numele de enciclopedia dreptului ²⁾).

4. Insemnătatea enciclopediei juridice

Astfel situată, enciclopedia dreptului are o deosebită însemnătate, căci ne face să înțelegem, că existe o asemenea realitate juridică distinctă de celelalte realități. Dacă nu ar exista o asemenea realitate, atunci ceea ce numim noi dreptate, justiție, este un simplu cuvânt fără înțeles și deci fără nici un substrat științific.

Și totuși, dreptatea este ceea ce simțim noi sfânt în sufletele noastre. Pentru nimic nu se înflăcărează oamenii individual sau colectiv ca pentru această noțiune. Când o masă populară se ridică, când un individ încearcă cu înverșunare o luptă, totdeauna, chiar dacă nu e sincer mânat de ideia de dreptate, o arată ca pe aceea care-l conduce. Pentru ce? Pentru că în conștiința sa omul rațional nu poate să nu recu-

¹⁾ Hegel *Phänomenologie des Geistes* (1807), *Wissenschaft der Logik* (1816), *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften* (1817), *Rechtsphilosophie* (1821), *Über die wissenschaftliche Behandlung des Naturrechts* (1802), *System der Sittlichkeit* (1803).

²⁾ Comp. Korkounov, op. cit.

noască. Ideia de dreptate cu o valoare superioară.

Este desigur interesant orice interes material, dar când se altoește pe ideia de justiție, el ne încălzește mai mult sufletele. Pentru ideia de dreptate oamenii se sacrifică; pentru interese nejustificate nu. Interesele intră în cadrul ideii de dreptate. Satisfacerea, unui interes pur material, care ar fi nedrept, nu ar putea fi un resort mai înalt și mai adânc de acțiune în viața socială.

Ideia de dreptate, este așa de adânc ancorată în sufletele noastre, încât noi îi subordonăm totul; ea este păstrătoarea aspirațiilor noastre celor mai înalte.

Este ideia care stă ca un fundament și ca un ideal la baza oricărei activități omenești.

Dacă dreptul nu ar avea ceva specific, dacă nu ar exista un obiect distinct al enciclopediei juridice, nu ar putea să existe această idee a justiției. Dar noi simțim cu toții că există, și, atunci, cât de important este, ca oamenii de știință, în deosebi la Universitate, să caute a-și da seama de ea, să vadă în ce consistă, care sunt elementele sale componente, pentruce, în felul acesta, fenomenul juridic, se distinge de celelalte fenomene.

5. Numele enciclopediei juridice

Numele disciplinei pe care o tratăm este un nume cam scolastic și e, poate, o întrebare, dacă a

fost bună inspirațiunea, când s'au dat acest titlu cursului dela facultatea de drept din București; dar este titlul său legal. Astăzi numele acesta se mai întrebuințează uneori, dar mai puțin decât acum câtăva vreme, astfel în Germania, întru cîtva în Italia și în țările sub influența germanică, cum eră în Rusia. În Franța și în țările Anglo-Saxone nu se întrebuințează.

Chiar în țările germanice și în Italia sunt și alte denumiri, care se dau aceste materii.

Mai întâiu ea se studiază de multe ori, sub numele de „Introducere în drept“. *„Einführung in die Rechtswissenschaft“*; *„Introduction au Droit“*.

Alți autori numesc această materie „Teorie generală a dreptului“ (*Théorie générale du Droit*“, *„Allgemeine Rechtstheorie“*, *„Allgemeine Rechtslehre“*, *„Allgemeine Rechtswissenschaft“*). Titlul acesta este mult mai exact.

Ați autori, și primul care a făcut-o a fost același Edmond Picard, care a vorbit cel dintâi de permanențe juridice, întrebuințează numele de *drept pur (droit pur)*. De ce „pur“? Am arătat, că enciclopedia dreptului are un obiect formal, nu material, că ea studiază numai forma, indiferent de conținutul însăși al relațiunei juridice. În sensul acesta, se poate spune, că într'adevăr enciclopedia dreptului are de obiect dreptul pur.

Pe această cale, enciclopedia ajunge să determine prin reflexiune cadre abstracte și ideale, care reprezintă tipuri de instituțiuni, fie că ele s'au

realizat vreodată, fie că nu. (Roguin, școala germană raționalistă, uneori teoriile generale ale Statului).

În Anglia elementele acestei materii se găsesc desemnate sub numele de „*Jurisprudence*” și câteodată sub numele de „jurisprudență generală”.

6. Știința dreptului și filozofia lui

Sunt foarte puțini autori cari îmbrățișează azi în deplinătatea înțelesului, enciclopedia dreptului. Se găsește în foarte puțini autori o expunere completă a materiei și deaceea sarcina acelor care o predau la facultățile noastre de drept, e mult mai grea decât pentru altele, care sunt gata cristalizate într’o foarte vastă literatură.

Este cu atât mai grea, cu cât nu se poate face enciclopedie juridică, nu se poate arăta ce este dreptul, fără a încălca puțin anume alte domenii.

Prin aceasta însă materia de față este destinată a deschide orizonturi noi, a pune pe cei care o cunosc în contact cu toate disciplinele intelectuale, care pot face să se înțeleagă ce este dreptul.

Ceeace ea expune și explică, este într’adevăr însăși realitatea dreptului ca știință.

Se poate discuta, dacă dreptul este sau nu o știință, dar foarte puțină lume e conștientă de greutatea acestei probleme.

La prima vedere, la facultatea de drept se învață mijloacele de a pleda sau judeca un proces.

Aceasta nu este însă suficient, ar fi o cunoștință empirică nu una științifică a dreptului.

În materie medicală există mici volume, care se chiamă formulare și în care se descriu pe scurt toate maladiile, arătându-se sub formă de tablouri, ce remedii se pot explica la fiecare. Dacă la facultatea de medicină nu s'ar învăța decât formularele, de altfel ele nici nu se învață, medicul niciodată nu ar fi un om de știință. Ele pot fi suficiente până la un oarecare punct pentru agentul sanitar, dar medicul trebuie să prindă articulațiunea științifică a artei sale, căci numai atunci are vederea clară, spre a ști să se folosească și de formular. Medicii hesită chiar de cele mai multe ori de a lăsa formularele în mâinile profanilor, pentru că, într'adevăr, pot fi extrem de periculoase. Priceperea întrebunțării lor este totul; în ea consistă știința medicului.

Tot astfel există o deosebire între botanist și grădinar. Grădinarul crește plante, pe care poate botanistul nu ar ști în mod practic să le îngrijească. Dar botanistul este om de știință și nu se poate compara din punct de vedere științific cu grădinarul.

În lumea juridică deosebirea se vedește când s'ar face o comparație între un grefier, cunoscător al tuturor aranelor practicei juridice, și un om de știință, care nu ar face practică.

Nu ar fi just a se susține că facultatea de drept nu trebuie să prepare pe studenți în vederea vieții

practice. Dimpotrivă, trebuie încă mai bine organizată în vederea aceasta. Sunt autori, ca Bonnetcase, care propun chiar înființarea de „clinice juridice”. Studentul când părăsește facultatea de drept nu știe în genere nici să caute într'un dosar. El își învață profesiunea pe răspunderea lui și de multe ori pe a altora, în loc de a o învăța la facultate. Nu poate fi prin urmare vorba de a învinovăți tendința facultății de a se face un învățământ practic juridic, insuficient astăzi.

Trebuie să se păstreze însă în acelaș timp și în primul rând preocuparea științifică, care are de obiect cercetarea adevărului și nu aplicațiunea imediată practică. Universitatea nu trebuie să uite, că menirea ei este de a crea știință.

Dar știința este o sistematizare de cunoștințe, adică o așezare a cunoștințelor în ordinea generalității lor, spre a le face cât mai cuprinzătoare.

Când Newton a descoperit legea gravitației, în care îmbrățișă dintr'odată atât fenomenul căderii corpurilor pe pământ, cât și al atracțiunei astrilor, a făcut un pas mare în progresul științific. Tot asemenea Einstein, când a căutat, în partea a doua a teoriei sale, să lege fenomenele de gravitațiunea cu fenomenele electro-magnetice, desigur că a făcut un progres științific de înaltă semnificare.

Legarea fenomenelor între ele prin legi cât mai generale, constituie știința și aceasta este necontestabil.

Dar, când facem știință, pornind dela observarea

datelor concrete, și ne ridicăm tot mai sus prin abstracțiuni în fiecare ramură, ajungem la anumite rezultate generale. Tot astfel pentru știința juridică.

Nimeni însă nu poate știrbi dreptul și obligația științifică ce avem de a ne urca cât mai sus. Dacă vrem să înțelegem cât mai adânc, trebuie să ne înălțăm mereu. Astfel cei cu spiritul suficient înarmat, odată ajunși la concluziuni generale și superioare în drept, se vor înălța încă mai departe pe culmele cele mai frumoase ale gândirii, spre a li se deschide un cerc larg cu sperspectivă reînnoite și fecunde de cunoștință. Nu există nici un motiv valabil pentru a tăia aripele avântului cunoștinței, oprind-o în mod mecanic la o anumită treaptă de înălțare. Dealtfel este foarte greu de precizat, unde este limita, peste care s'ar putea spune, că am ieșit în felul acesta din știința dreptului.

Când mergem însă astfel spre abstracțiuni, întâlnim ceea ce se chiamă filozofia.

Aceasta nu însemnează, că în enciclopedia dreptului trebuie să se facă filozofie, dar este imposibil să nu folosim date ale filozofiei, spre a înțelege ceea ce avem datoria de a cerceta.

Filozofia dreptului are un obiect mult mai vast decât acela ale enciclopediei dreptului. Enciclopedia dreptului se mărginește să caute să explice ce este dreptul și prin aceasta, pornind numai dela cunoștința juridică, poate să se avânte în mod incidental în câteva domenii filozofice mărginașe. Filozofia dreptului din contră pornește dela filozofie, dela

concepțiile mari despre viață, și, confruntându-le cu rezultatele științei, caută să ajungă la rezultatele sale. Dar atunci îmbrățișează toate chestiunile mari ale dreptului, toate chestiunile de legislație, de sociologie, de istorie, de psihologie, care se pun cu ocaziunea dreptului și chiar chestiunile mari economice. Toate acestea sintetizate poartă atunci numele de filozofie a dreptului.

În lucrarea de față nu se va trata filozofia dreptului, ci enciclopedia dreptului, pe temeiul unor date pur juridice. Dar enciclopedia dreptului ajunge câteodată în atingere, în noțiunile sale cele mai generale, cu cugetările mai înalte ale filozofiei.

Nu putem dealtfel în nici un fel să ne desfacem de influența cugetătorilor celor mari. Noi trăim în atmosfera lor fără să o știm, precum unii fac proză fără a-și da seama. Filozofii cei mari sunt aceia cărora le datorăm toată cultura și civilizația noastră actuală.

Atmosfera culturală în care trăim noi azi se datorează în mare parte spre pildă lui Immanuel Kant. El a pus bazele raționale ale științei din timpul nostru și tot el a conceput toată democrația modernă în formă științifică. Grație lui a putut vonibi Wilson la 1918 și 1919 între altele despre autodeterminarea popoarelor. Prin prisma concepțiunei lui, a trebuit să treacă celebrul principiu al naționalităților spre a da rezultatele pe cari le-a dat ca urmare a războiului mondial.

Iată un simplu exemplu, dat în trecut.

A disprețui pe cugetătorii cei mari, este a disprețui ceea ce avem mai bun în noi și aceasta, mai ales, nu o poate face un om de știință și nici o Universitate.

Înainte de toate facultatea de drept, trebuie să caute adevărul, indiferent de rezultatele la care cercetările ar duce, căci aceasta e metoda științifică. Omul de știință se recunoaște tocmai după patima pe care o pune în cercetarea adevărului. În privința aceasta ne referim la unul din cei mari oameni de știință, pe cari timpurile noastre l'au dat, Henri Poincaré. Iată ce spunea în 1912: „La seule fin qui soit digne de notre activité est la recherche de la vérité; sans doute nous devons d'abord nous efforcer de soulager les souffrances humaines, mais pourquoi? Ne pas souffrir c'est un idéal négatif et qui serait plus sûrement atteint par l'anéantissement du monde¹⁾“.

¹⁾ Revue des deux mondes 15 Sept. 1912, pag. 335.

II. BIBLIOGRAFIA SUMARĂ A ENCICLO- PEDIEI JURIDICE

Enciclopedia juridică a făcut obiectul unui număr de studii relativ mai restrâns decât celelalte ramuri ale dreptului, fiind în genere puțin cunoscută de practicienii dreptului. Totuși și în această materie s'a scris destul de mult.

Nu se poate astfel avea aci pretențiunea de a se da o bibliografie completă, ci mai mult un instrument de îndrumare.

Lucrările de enciclopedie juridică sunt de mai multe feluri.

Unele sunt, simple introduceri elementare la studiul dreptului și cuprind mai mult o enumerare de principii practice, așa cum ele rezultă din studiul fiecărei ramuri a dreptului în parte.

Altele mai adaugă la aceasta o vedere generală istorică a evoluțiunii dreptului și chiar uneori o repede privire a dreptului comparat, enunțând principiile principalelor legislații, ceea ce, desigur, e foarte interesant.

Dintre cele care au în vedere punctul de vedere expus în desvoltările precedente, unele sunt prea complexe și privesc lucrurile dintr'un punct de vedere prea străin de preocupările juristului propriu zis, așa că trebuie mult puse la punct în vederea unei expuneri de felul acesteia. Este vorba mai ales de lucrările marilor filozofi asupra dreptului, lucrări cari nu pot fi expuse aci.

Altele din contră pornesc dela date pur juridice, dar nu insistă îndeajuns asupra coordonării lor, adică tocmai ceea ce este după cum s'a arătat obiectul esențial al enciclopediei dreptului.

În general, aceasta se datorește faptului, că juriștii cari s'au preocupat deasemenea chestiuni, și sunt unii într'adevăr de seamă, nu sunt toți dotați cu o suficientă cultură generală.

S'ar putea astfel cită nume răsunătoare din lumea juridică de astăzi, cum este spre exemplu Edmond Picard, Léon Duguit, cum este chiar și marele reformator în metodologia dreptului François Géný. Acesta, ca și cei dintâi, încearcă într'adevăr o sinteză a dreptului. Ea este însă șovăitoare în multe privințe, pentru că încearcă să se folosească de elemente mai înalte de cultură generală, fără să le poseadă cu precizie.

Foarte puține sunt lucrările, care să fie într'adevăr lucrări utile juriștilor și tot deodată să fie suficient în legătură sistematică cu gândirea cea mai înaltă a timpului nostru.

Un alt inconvenient în fine al lucrărilor obiș-

nuite în acest sens este că ele se preocupă în genere numai de o latură a chestiunii, fără să ia drept obiect de studiu totalitatea problemei.

Deaceea și bibliografia se prezintă în genere în mod fragmentar.

În străinătate dealtfel, la facultățile de drept, unde se predă această materie, se lasă în mod obișnuit la latitudinea profesorului sinteza de făcut. Este vorba mai mult o materie de creațiune și de aceea este mult mai grea decât celelalte, unde întregul material este aflat în publicațiunile respective, aproape întotdeauna bine coordonat.

În toate țările civilizate și întotdeauna de când există cugetare omenească, s'au scris opere în legătură cu enciclopedia dreptului în sensul arătat.

Nu este locul aci să se citeze toți cugetătorii cei mari ai omenirii, cari s'au ocupat de problema dreptului în toată complexitatea ei.

Printre cei vechi, Platon, Aristoteles, Stoicii s'au ocupat de ea.

În evul mediu se ridică numele S-tului Augustin și a S-tului Thomas din Aquino, de cari moderniștii spiritualiști de astăzi din Franța, Belgia și Italia încearcă dealtfel a-și lega gândirea lor.

La începuturile timpurilor moderne se pot citi nume destul de numeroase, dar în deosebi filozofii dreptului natural.

În genere dealtfel, o asemenea bibliografie, ar trebui să cuprindă lucrările principale ale aproape tuturor cugetătorilor mari ai omenirii.

În timpurile mai recente patria teoriilor de enciclopedie juridică este mai mult Germania. Din Germania, printr'o influență puternică, au trecut și în Italia, destul de desvoltate.

Abia de câteva decenii se încearcă a se face din nou teorii generale ale dreptului și în Franța, dar nu sub forma de sinteze complete, ci mai mult atacându-se anumite părți din această materie.

Este chiar interesant de văzut, cum de câțiva ani interesul pentru chestiunile generale ale dreptului a crescut în Franța tot mai mult și se constată o bibliografie tot mai bogată, în această privință.

1. Literatura germană

Un autor dintre cei mai vechi, care s'a remarcat între alții sub forma unei expuneri sistematice și metodologice a întregului drept este *Lagus* în lucrarea *Methodica juris utriusque traditio* (1543). Acel care a întrebuintat cuvântul de enciclopedie și l-a introdus în circulațiune apare în urmă, la 1638, și este *Hunnius* într'o carte intitulată „*Encyclopedia juris universi*“. Cuvântul a fost însă începută abia după altă sută de ani, la 1757, de *Pütter*, într'o carte cunoscută, sub titlul *Entwurf einer juristischen Encyklopädie*.

De aci încolo se constată o literatură foarte abundantă în limba germană.

În prima jumătate a veacului al XVIII-lea se face în Germania celebra discuțiune provocată de școala istorică.

Această școală reacționează în contra cunoștelor teorii ale dreptului natural, puse în practică de revoluțiunea franceză și aflate încă astăzi ca temei ai constituțiunilor continentale din Europa. Ea a căutat să înlătore sistemul codificărilor întrebuintat în timpul revoluțiunei și încă și mai dinainte în Franța.

Școala istorică, care dealtfel astăzi e depășită, susține că trebuie să se aplice dreptul național așa cum trăește viu în conștiința poporului și în practica juridică. În practica din vremea aceia și încă până în timpul din urmă, au dăinuit în Germania, principiile dreptului roman, care se aplicau ca drept pozitiv încă din vremea, cum zic Germanii, a recepțiunei dreptului roman.

Autorii, care se ocupau cu acest drept roman aplicat în Germania, se numeau pandectiști și în lucrările lor de multe ori extrem de interesante, făceau foarte deseori la început o expunere generală asupra noțiunilor de drept, adică tocmai o teorie generală a dreptului.

Printre cei mai de seamă dintre pandectiști trebuie citat în prim rând cunoscutul *Zachariae*, autorul primitiv al tratatului de drept civil francez, cunoscut astăzi sub numele *Aubry și Rau*, care se aplică zilnic în fața instanțelor judecătorești și este poate cea mai importantă carte de drept civil, care s'a publicat în limba franceză. Lucrarea are azi încă cea mai mare autoritate. Ultima edițiune a fost refăcută acum de profesorul *Bartin* dela facultatea

de drept din Paris. Asemenea sunt de citat *Thibaut*, *Hugo*, *Savigny*, *Puchta*, cunoscuți în discuțiunile școlii istorice în contra școlii dreptului natural, *Hufeland* și alții.

Mai recentți se pot cită *Brinz*, *Dernburg*, *Regelsberger*, *Pernice*, *Eck*, *Bekker*, *Windscheid*.

Pe la jumătatea veacului al XIX-lea, ocupându-se special de materia enciclopediei juridice, se întâlnesc nume ca acela a lui *Falck*, tradus în limba franceză, *Friedländer*, *Tittmann*, *Blume*, cunoscutul *Ahrens*, *Stahl*, care a făcut și o istorie a filozofiei dreptului rămasă clasică (ambii din urmă traduși în limba franceză), *Goldschmidt* și *Warnkönig*, precum și marii filozofi *Fichte*, *Schelling* și *Hegel*.

Acı este locul să se numească și ilustrul jurisconsult și istoric *Rudolf von Jhering*, cu marea lui lucrare *Geist des Römischen Rechts*, cu *Zweck im Recht*, tradusă în limba franceză sub numele *L'évolution du droit*, precum și multe alte lucrări, între cari cităm *Scherz und Ernst in der Jurisprudenz*, *Recht und Sitte*, precum și, extrem de interesantă pentru noi *Kampf ums Recht*.

În timpul din urmă, aflăm lucrări având în frunte nume ca acela al lui *Ratkowski* (*Encyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften als Einleitung in deren Studien*, 1890); *Grüber* (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 5, 1919 și *Juristische Encyklopädie und Methodologie*, 1908); *Arndts Ritter von Arnesberg*, cu o mică dar foarte interesantă enciclopedie a dreptului (*Juristische*

Encyklopädie und Methodologie, editată de Grüber, 1908); A. Bozi (*Die Schule der Jurisprudenz, Eine Einführung in juristisches Denken*, ed. 2, 1923); F. Giese (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, 1928); P. Krückmann (*Einführung in das Recht*, 1912); G. Radbruch (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 6, 1925); R. Schmidt (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 2, 1923); E. von Schwind (*Grundlagen und Grundfragen des Rechts*, 1928); Fischer (*Einführung in die Wissenschaft von Recht und Staat*, 1920); Hedemann (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 2, 1927); Schmidt (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 2, 1923); Birkmeyer (*Encyklopädie der Rechtswissenschaft*, 1901); Hedemann (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, 1919); E. Danz (*Einführung in die Rechtssprechung*, 1912); Eichhorn (*Einleitung in das deutsche Privatrecht*, 1845); Endemann (*Einführung in das Studium des bürgerlichen Gesetzbuches*, 1899); Hölder (*Kommentar zum allgemeinen Teil des bürgerlichen Gesetzbuches*, 1900). Deasemenea Mittermaier (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 2, 1921); Merkel (*Juristische Encyklopädie*, ed. 6, 1920); Sternberg (*Allgemeine Rechtslehre*, 1904 și *Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 2, 1920); marele jurisconsult, Gareis (*Systematische Rechtswissenschaft și Encyklopädie und Methodologie der Rechtswissenschaft*, ed. 5, 1920), precum

și *Liszt (Vom Begriff der Gerechtigkeit, 1907)*, *Kehl, Laband, Jellinek* și *Kelsen*.

Cu o nuanță mai adâncită, pornind deseori mai mult dela filosofie decât dela drept, trebuie citați *Friedrich Harms (Begriff, Formen und Grundlegung der Rechtsphilosophie, 1889)*; marele jurisconsult german *Kohler*, cu o introducere de drept precum și cu o încercare de filozofie a dreptului, pe baza studiilor de legislațiune comparată (*Moderne Rechtsprobleme*, ed. 2, 1913; *Das Recht*, 1909; *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, 1909; *Einführung in die Rechtswissenschaft*, ed. 5, 1919; *Rechtsphilosophie und Universalgeschichte in Holzendorffs Encyklopädie*); *Cathrein (Recht, Naturrecht und positives Recht*, ed. 2, 1909 și *Moralphilosophie*, 1904); *Ernst Cassirer (Freiheit und Form și das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit*, vol. III *Die nachkantischen Systeme*, 1920); *G. Radbruch (Grundzüge der Rechtsphilosophie*, 1914); *Lasson (System der Rechtsphilosophie*, 1882); *Bierling (Juristische Prinzipierlehre*, 1894—1911; *Kritik der juristischen Grundbegriffe*, 2 vol. 1877—1883); *Binding (Die Norme und ihre Übertretung*, 1890); *Sokolowski (Die Philosophie im Privatrecht)*; *Berolzheimer (System der Rechts- und Wirtschaftsphilosophie*, 1904—1907).

Printre acești autori este interesant să se citeze și doi, cari au legătură cu Țara Românească.

Primul este *Ehrlich*, o autoritate în această

materie, precum și în dreptul roman, fost profesor la facultatea austriacă din Cernăuți (*Die juristische Logik; Die Theorie der Rechtsquellen; Freie Rechtsfindung und Rechtswissenschaft*, 1903; *Soziologie und Jurisprudenz*, 1906; *Die Tatsachen des Gewohnheitsrechts*, 1907; *Grundlegung der Soziologie des Rechts*, 1913).

După unire nu a putut să-și recâștige catedra la facultatea dela Cernăuți.

Trebuie citat aci și Géza Kiss, fost profesor universitar în Ungaria, fost deputat în Parlamentul României-Mari (*Billigkeit und Recht*, 1910; *Gesetzesauslegung und ungeschriebenes Recht*, 1911; *Die Theorie der Rechtsquellen in der englischen und anglo-amerikanischen Litteratur*, 1913; *Equity and Law*, 1918; *Dreptul și sociologia în Arhiva pentru Reforma socială*, 1922).

Deasemenea sunt de notat cu studii interesante pentru această lucrare: Fr. Adickes (*Zur Lehre von den Rechtsquellen*, 1872 și *Zur Verständigung über die Justizreform*, 1907); Aal (*Macht und Pflicht*, 1902); Affolter (*Naturgesetze und Rechtsgesetze*, 1904); W. Arnold (*Kultur und Rechtsleben*, 1865); O. Bähr (*Die Anerkennung als Verpflichtungsgrund*, 1855); Bartholdi (*Das Imperium des Richters*, 1908); Baumgarten (*Erkenntnis, Wissenschaft, Philosophie: erkenntnistheoretische und methodologische Prolegomena zu einer Philosophie der Moral und des Rechts*, 1927; *Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode*, 1920—

1922); *Beling (Methodik der Gesetzgebung)*; *Bekker (Grundbegriffe des Rechts und Missbegriffe der Gesetzgebung, 1910; Das Recht als Menschenwerk und seine Grundlagen, 1912; Über den Streit der historischen und der philosophischen Rechtsschule, 1886; Ernst und Scherz über unsere Wissenschaft, 1892)*; *Bendix (Das Problem der Rechtssicherheit, 1914)*; *Bergbohm (Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, 1892)*; *Bernheim (Lehrbuch der historischen Methode, ed. 2, 1894)*; *Bernheimer (Probleme der Rechtsphilosophie, 1927, cu o prefață de Kelsen)*; *Ed. Bernstein (Der Sozialismus einst und jetzt, 1923)*; *Beseler (Volksrecht und Juristenrecht, 1843)*; *Bierhaus (Über die Methode der Rechtsprechung, 1911)*; *Binder (Rechtsnorm und Rechtspflicht, 1912; Philosophie des Rechts, 1925)*; *Binding (Zum Leben und Werden der Staaten, 1920; Die Normen und ihre Übertretung, 1916—1919)*; *Bott-Bodenhausen (Formatives und funktionales Recht 1926)*; *Bozi (Die natürlichen Grundlagen des Staatsrechtes, 1901; Die Weltanschauung der Jurisprudenz, 1907; Einführung in das lebende Recht als Fortsetzung der Schule der Jurisprudenz, 1912; Im Kampf um ein erfahrungswissenschaftliches Recht, 1916)*; *Brauer (Der moderne deutsche Sozialismus, 1929)*; *I. Breuer (Der Rechtsbegriff auf Grundlage der Stammlerschen Sozialphilosophie, 1912)*; *Brie (Die Lehre vom Gewohnheitsrecht, 1899; Der Volksgeist bei Hegel und in der historischen Rechtsschule, 1909)*; *Brod-*

mann (*Vom Stoffe des Rechts und seiner Struktur*, 1897); Brütt (*Die Kunst der Rechtsanwendung*, 1907); G. von Buchka (*Die indirekte Verpflichtung zur Leistung*, 1904); O. Bülow (*Heitere und ernste Betrachtungen über die Rechtswissenschaft*, ed. 2, 1901; *Gesetz und Richteramt*, 1885); Burkhard (*Der Richter*, 1909; *Die Organisation der Rechtsgemeinschaft*, 1927); Cassirer (*Natur- und Völkerrecht im Lichte der Geschichte und der systematischen Philosophie*, 1919); Crome (*Allgemeiner Teil der modernen französischen Privatrechtswissenschaft*, 1892; *Rechtssprechung nach Volksschauung und Gesetz*, 1909; *Die Auslegung der Rechtsgeschäfte*, 1897); Darmstädter (*Recht und Rechtsordnung*, 1925); Demelius; (*Die Rechtsfiktion in ihrer geschichtlichen und dogmatischen Bedeutung*, 1858); Fr. Dessauer (*Philosophie der Technik*, 1927); Dilthey (*Einleitung in die Geisteswissenschaften*, 1883); Dungern, Ehrenzweig, Layer, Lenz, Schumpeter (*Grundlinien einer neuen juristischen Studienordnung*, 1916); Düringer (*Richter und Rechtssprechung*, 1909); Eleutheropulos (*Rechtsphilosophie, Soziologie und Politik*, 1908); P. Eltzbacher, (*Über Rechtsbegriffe*, 1900); Emge (*Über das Grunddogma des rechtsphilosophischen Relativismus*, 1916); Enneccerus (*Rechtsgeschäft*, 1889); Fehr (*Recht und Wirklichkeit*, 1927); Fikel und Renner (*Unsere Gesetzprache*, 1913); Gn. Flavius, (*Der Kampf um die Rechtswissenschaft*, 1906); Förster (*Politische Ethik*,

1922); *Fischbach* (*Allgemeine Staatslehre*, 1922); *O. Fischer* (*Rechtsforschung und Rechtsunterricht an den deutschen Universitäten*, 1893); *G. Fränkel* (*Die kritische Rechtsphilosophie bei Fries und bei Stammler*, 1912); *Fries* (*Philosophische Rechtslehre*, 1803); *E. Fuchs* (*Recht und Wahrheit in unserer heutigen Justiz*, 1908; *Juristischer Kulturkampf*, 1912; *Schreibjustiz und Richterkönigtum*, 1907; *Die Gemeenschädlichkeit der konstruktiven Jurisprudenz*, 1909; *Fuchs* (*Logische Studien im Gebiete der Jurisprudenz*, 1920); *Gareis* (*Moderne Bewegung in der Wissenschaft des deutschen Privatrechtes*, 1912); *Gensel* (*Unsere Juristensprache*, 1911); *Gerber* (*Zur Charakteristik der deutschen Rechtswissenschaft*, 1851; *Grundzüge des deutschen Staatsrechts*, ed. 3, 1880); *Gierke* (*Das Wesen der menschlichen Verbände*, 1902; *Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*, 1902; *Die Grundbegriffe des Staatsrechts*, 1874); *Gmelin* (*Quousque? Beiträge zur soziologischen Rechtsfindung*, 1910); *Gmür* (*Die Anwendung des Rechtes nach Art. 1. des schweizerischen Zivilgesetzbuches*, 1908); *F. Grüber* (*Die Vorbildung der Juristen und ihre Reform*, 1910); *Gomperz* (*Die Idee der überstaatlichen Rechtsordnung*, 1920); *Günther* (*Recht und Sprache*, 1898); *Gumplowicz* (*Rechtsstaat und Sozialismus*, 1881; *Grundriss der Soziologie*, 1885); *Gutberlet* (*Studien zur Gesetztechnik*, 1908); *Hamburger* (*Die Ausbeutung der Rechtskraft gegen die guten*

Sitten, 1909); *Hatschek* (*Einleitung in das öffentliche Recht*, 1926); *Hedemann* (*Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert*, 1910); *Über die Kunst gute Gesetze zu machen*, 1911; *Einführung in die Rechtswissenschaft*, 1919); *Heck* (*Das Problem der Rechtsgewinnung*, 1912); *Herhardt* (*Lücken im Recht*, 1915); *Heucke* (*Einführung in die Rechtsphilosophie*, 1921); *T. Heuss* (*Politik*, 1927); *J. E. Heyde* (*Wert, eine philosophische Grundlegung*, 1926); *Hildebrand* (*Recht und Sitte auf den primitiveren wirtschaftlichen Kulturstufen*, 1907); *Hofmann* (*Über das Wesen und die subjektiven Grenzen der Rechtskraft*, 1929); *Horneffer Reinhold* (*Hans Kelsen's Lehre von der Demokratie*, 1926); *Huber* (*Recht und Rechtsverwirklichung*, 1925); *Bewährte Lehre: eine Betrachtung über die Wissenschaft als Rechtsquelle*, 1910); *Hussserl* (*Rechtskraft und Rechtsgeltung*, 1925); *Jelinek* (*System der subjektiven öffentlichen Rechte*, 1892; *Allgemeine Staatslehre*, 1900; *Schriften und Reden*, 1911); *Jerusalem* (*Soziologie des Rechts*); *Jodl* (*Über das Wesen des Naturrechts und seine Bedeutung in der Gegenwart*, 1896); *Jung* (*Das Problem des natürlichen Rechts*, 1912 și *Das positive Recht*, 1907); *Kade* (*Der deutsche Richter*, 1904); *Kantorowicz* (*Zur Lehre vom richtigen Recht*, 1909); *Kato* (*Der Kampf ums Recht des Stärkeren*, 1894); *Erich Kaufmann* (*Kritik der neukantischen Rechtsphilosophie*, 1921); *F. Kaufmann* (*Die Kriterien des Rechts: eine Unter-*

suchung über die Prinzipien der juristischen Methodenlehre, 1924; Logik und Rechtswissenschaft, 1922); Kelsen (*Allgemeine Staatslehre*, 1925; *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*, ed. 2, 1928; *Rechtswissenschaft und Recht*, 1922); Kirchmann (*Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft*, 1848; *Die Grundbegriffe des Rechts und der Moral*, 1873); Kohler (*Not kennt kein Gebot*, 1915); Kornfeld (*Allgemeine Rechtslehre und Jurisprudenz; Soziale Machtverhältnisse*, 1911); Krause (*Vorlesungen über Naturrecht*, 1894); Krückmann (*Vorpraxis akademischer Rechtssprechung: zur Reform des Rechtsstudiums*, 1911); Kuhlenbeck (*Die natürlichen Grundlagen des Rechts und der Politik*, 1904; *Der Schuld begriff in Beziehung zum Verantwortlichkeitserfolg*, 1892); Laband (*Das Staatsrecht des deutschen Reiches*, 1888); Lask (*Rechtsphilosophie*); R. von Laun (*Das freie Ermessen und seine Grenzen*, 1910); Lazarsfeld (*Das Problem der Jurisprudenz*, 1908); Lazarus (*Das Leben der Seele*, ed. 2, 1882); M. Liepmann (*Einleitung in das Strafrecht: eine Kritik der kriminalistischen Grundbegriffe*, 1900); Lilienfeld (*Gedanken über die Sozialwissenschaft der Zukunft*, 1873); Löning (*Über Wurzel und Wesen des Rechts*, 1907); Löwenstein (*Der Rechtsbegriff als Relationsbegriff*, 1915); Leonhard (*In wie weit gibt es nach den Vorschriften der deutschen Zivilprozessordnung Fiktionen*, 1880; *Der allgemeine Teil des bürgerlichen Gesetzbuches*

in seinem Einflusse auf die Fortentwicklung der Rechtswissenschaft, 1900); Mallachow (Rechtserkenntnistheorie und Fiktionslehre: das Als-Ob im Jus, 1922); Mayer (Rechtsnormen und Kulturnormen, 1903); Georg von Mayr (Begriff und Gliederung der Staatswissenschaften, 1921); Marck (Substanz und Funktionsbegriff in der Rechtsphilosophie, 1925); Melezer (Grundzüge der Rechtsphilosophie); Menger (Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften, 1883; Neue Sittenlehre, 1905; Die Irrtümer des Historismus, 1884; Sozialistischer Staat); Th. Meyer (Institutiones juris naturalis, 1900); Mezger (Sein und Sollen im Recht, 1920); Mittermaier (Wie studiert man Rechtswissenschaft? 1921); L. Mises (Liberalismus, 1927); Müller-Eisert (Rechtswissenschaft und Kulturwissenschaft, 1917); Müller-Erzbach (Die Grundsätze der mittelbaren Stellvertretung aus der Interessentlage entwickelt, 1905); Leonard Nelson (System der philosophischen Rechtslehre und Politik, 1924; Theorie des wahren Interesses und ihre rechtliche und politische Bedeutung, 1913); Natorp (Vorlesungen über praktische Philosophie); Neukamp (Einleitung in eine Entwicklungsgeschichte des Rechts, 1895); Örtmann (Gesetzszwang und Richterfreiheit, 1909; Volksrecht und Gesetzesrecht, 1898; Rechtsordnung und Verkehrssitte, 1914); Ofner (Studien sozialer Jurisprudenz, 1894); Oppenheimer (Der Staat, trad. fr. 1913); Oppermann (Zur Frage der

juristischen Vorbildung); Paulsen (*System der Ethik*, 1889; *Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium*); Petrazycki (*Über die Motive des Handels und über das Wesen der Moral und des Rechts*, 1908); Pollack (*Perspektive und Symbol in der Philosophie und Rechtswissenschaft*, 1912); Post (*Über die Aufgaben einer allgemeinen Rechtswissenschaft*, 1891); Puchta (*Das Gewohnheitsrecht*, 1828); Radbruch (*Der Handlungsbegriff in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem: zugleich ein Beitrag zur Lehre von rechtswissenschaftlicher Systematik*, 1904); Reichel (*Gesetz und Richterspruch*, 1915); Reidnitz (*Juristenbildung*, 1911); Renner (*Rechtsinstitute des Privatrechts*, 1929); Reusterkiöld (*Über Rechtsauslegung*, 1899); Rickert (*Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, ed. 7, 1926); Romeick (*Zur Technik des bürgerlichen Gesetzbuches*, 1904); Alf Ross (*Theorie des Rechtsquellen*, 1929); Rothacker (*Einleitung in die Geisteswissenschaft*, 1920); Rümelin (*Rechtspolitik und Doktrin*, 1926; *Rechtsgefühl und Rechtsbewusstsein*, 1925; *Rechtssicherheit*, 1924; *Die Billigkeit im Recht*, 1921; *Die Gerechtigkeit*, 1920; *Das neue schweizerische Zivilgesetzbuch und seine Bedeutung für uns*, 1908); Rumpf (*Gesetz und Richter: Versuch einer Methodik der Rechtsanwendung*, 1906); Saitschik (*Der Staat und was mehr ist als er*, ed. 2, 1922); Salomon (*Das Problem der Rechtsbegriffe*, 1907); și *Das Recht als Idee und als Satzung*, 1929);

Sauer (Übersicht über die gegenwärtigen Richtungen in der deutschen Rechtsphilosophie; Grundlagen der Gesellschaft; Die Wirklichkeit des Rechts; Lehrbuch der Rechts- und Sozialphilosophie); *Savigny* (Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 1814; System des heutigen römischen Rechts, 1840, trad. fr. *Traité de droit romain*); *Schäffle* (Bau und Leben des sozialen Körpers, 1875); *J. Schein* (Unsere Rechtsphilosophie und Jurisprudenz 1889); *Schlossmann* (Der Vertrag, 1876); *Bruno Schmidt* (Das Gewohnheitsrecht als Form des Gemeinwillens, 1899); *C. Schmidt* (Gesetz und Urteil, 1912); *Schmölder* (Die Billigkeit als Grundlage des bürgerlichen Rechts, 1907); *Schmoller* (Grundlagen des Rechts und der Volkswirtschaft); *Schopenhauer* (*Ethique, Droit et Politique*, trad. fr. 1909); *Schröder* (Das Recht der Freiheit, 1901); *Schulze-Sölde* (Der Einzelne und sein Staat, 1922); *Schuppe* (Das Gewohnheitsrecht, 1890); *Schwarz* (Die Kausalität bei den sogenannten Begehungsdelikten durch Unterlassung, 1929); *Seidler* (Zur Lehre vom Gewohnheitsrecht auf dem Gebiete des österreichischen Staatsrechtes, 1898); *Seligmann* (Der Begriff des Gesetzes im materiellen und im formellen Sinne, 1888); *Siegel* (Das Versprechen als Verpflichtungsgrund, 1873); *Simmel* (Soziologie, 1922; *Mélanges de philosophie relativiste*, trad. fr. 1912; *Einleitung in die Moralwissenschaft*, 1892—1893; *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*,

1893); *Sinzheimer (Die soziologische Methode in der Privatrechtswissenschaft, 1909)*; *Sigwart (Logik, II, Methodenlehre, ed. 2, 1893)*; *Sombart (Sozialismus und soziale Bewegung, 1919)*; *Sokolowski (Philosophie im Privatrecht)*; *Spiegel (Gesetz und Recht, 1913)*; *Stahl (Philosophie des Rechts, 1854)*; *Stampe (Unsere Rechts- und Begriffsbildung, 1907; Die Freirechtbewegung, 1911)*; *Staudinger (Das Sittengesetz, 1887)*; *Steinbach (Die guten Sitten im Recht, 1899; Die Moral als Schranke des Rechterwerbs und der Rechtsausübung, 1898)*; *Steinthäl (Allgemeine Ethik, 1885)*; *Stier-Somlo (Juristische Grundlehre, ed. 2, 1927; Die Volksüberzeugung als Rechtsquelle, 1900; Das freie Ermessen in der Rechtssprechung und Verwaltung 1908)*; *Stirner (Der Einzige und sein Eigentum, 1845)*; *Stölzel (Rechtslehre und Rechtssprechung, 1899; Die Entwicklung der gelehrten Rechtssprechung, 1901)*; *Sturm (Fiktion und Vergleich in der Rechtswissenschaft, 1916)*; *Thibaut (Traité de l'interprétation logique, trad. 1837)*; *Thöl (Einleitung in das deutsche Privatrecht, 1851)*; *Thon (Rechtsnorm und subjektives Recht, 1878)*; *Träger (Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht, 1929)*; *Trendelenburg (Naturrecht auf dem Grunde der Ethik, ed. 2, 1868)*; *Tuhr (Der allgemeine Teil des deutschen bürgerlichen Rechts, 1910)*; *Unger (System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, 1856)*; *Vaihinger (Die Philosophie des Als-Ob, ed. 2, 1913)*; *Vierhaus*

(Über die Methode der Rechtsprechung); A. Vierkandt (Der geistigsittliche Gehalt des neueren Naturrechts, 1927); Waldecker (Allgemeine Staatslehre, 1927); Weck (Die Sprache im deutschen Recht, 1913); Wendt (Über die Sprache der Gesetze, 1904); Willkomm (Rechtsphilosophie 1891); Wilutzki (Vorgeschichte des Rechtes, prähistorisches Recht, 1903); Windscheid (Recht und Rechtswissenschaft, 1854); Windelband (Die Kultur der Gegenwart); Winter (Rechtspflege, Richter und Publikum in Deutschland, 1906); Wittmayer (Richter als Gesetzgeber, 1913); Wundt (Logik der Geisteswissenschaften, 1908; Völkerpsychologie: das Recht, 1918; Logik, II, ed. 2, 1895; Ethik, ed. 2, 1890); Wurzel (Das juristische Denken, 1904); Yung (Von der logischen Geschlossenheit des Rechtes, 1900); Zacharias (Über Persönlichkeit: Aufgaben und Ausbildung des Richters, 1911; Gedanken eines Praktikers zur Frage des juristischen Modernismus, 1910); Ziegler (Die soziale Frage, eine sittliche Frage, 1893); Zitelmann (Die Neugestaltung des Rechtsstudiums, 1921; Irrtum und Rechtsgeschäft; Gewohnheitsrecht und Irrtum, 1882; Begriff und Wesen der sogenannten juristischen Personen, 1873; Lücken im Recht, 1903; Die Kunst der Gesetzgebung, 1904; Die Vorbildung der Juristen, 1909; Die Gefahren des bürgerlichen Gesetzbuches für die Rechtswissenschaft, 1896; precum și

Encyklopädie der Rechtswissenschaft de *Holtzendorff* și *Kohler*, 5 vol. 1913—1915).

Cel mai interesant autor între toți cei, care s'au ocupat mai mult din punctul de vedere filozofic cu știința dreptului este de sigur *Immanuel Kant*, cu întreaga lui școală până azi. Kant în Germania, ca filozof, precum și școlarii săi cei mari s'au crezut obligați să facă și o aplicare a concepțiilor lor la știința juridică. Lucrarea mai importantă a lui Kant în această materie este *Critica rațiunii practice* (*Kritik der praktischen Vernunft*), care, alături de *Fundamentele metafizice, moravurilor* constituie a doua mare coloană pe care se întemeiază întreaga sa concepțiune, prima fiind *Critica rațiunii pure* (*Kritik der reinen Vernunft*). Aceste lucrări sunt curat filozofice, dar aci avem temeiul concepțiunii dreptului. El a scris ca aplicare *Principiile Metafizice ale dreptului* care sunt de un extrem interes pentru toți juriștii conștienți, dar cari nu se pot pătrunde fără cunoașterea întregii lui filozofii. Impreună cu *Principiile metafizice ale Virtuței* această lucrare formează un tot: *Metafizica Moravurilor*.

Aproape toate lucrările lui Kant sunt traduse în limba franceză.

Este evident, că în aceste lucrări mult mai mult folos poate avea filozoful, decât juristul pur, și nu ne este dat nouă aci de a expune amănunțit problemele pe care le înfățișează partea filozofică. Nu e mai puțin adevărat însă, că juristul inteligent,

spre a-și înțelege ramura sa, nu poate să nu atingă și chestiunile astfel arătate de Kant, cu atât mai mult cu cât acest mare creator a îndreptat gândirea pe un anumit făgaș pe care curge astăzi încă în omenirea întreagă.

El a sistematizat, punând-o la punct, și concepțiunea lui Rousseau și prin urmare toată concepțiunea despre drept, pe care trăim dela revoluțiunea franceză încoace.

Gândirea lui Kant sub influența lui Schelling, Fichte și Hegel a suferit o eclipsă întrucât aceștia în anumite privințe i-au deviat gândirea; în urmă însă, a venit o școală nouă reprezentată în Germania prin marele profesor dela Marburg, *Hermann Cohen*, cu deviza „Zurück zu Kant“. Această școală se cheamă școala neo-kantiană în filozofie, sau școala neo-criticistă și are aplicațiuni foarte vaste la drept.

Dintre acei cari s'au ocupat, în sensul școalei neo-kantiene, de chestiunile cari ne preocupă cităm pe *Staudinger* și mai ales pe marele *Rudolf Stammler*, care a expus cu o sistemă adâncită și cu o cultură generală admirabilă, chestiunile de teorie generală a dreptului.

Stammler are o serie de lucrări, cari trebuiesc reținute. Astfel este *Theorie der Rechtswissenschaft* (1911), *Die Lehre vom richtigen Rechte* (1902), precum și *Wirtschaft und Recht* (ed. 3, 1914). O altă lucrare cunoscută a lui, cea mai interesantă și cea din urmă, este *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*

(1923), în care, sub o formă într'adevăr perfectă, dar extrem de concentrată și grea de prins pentru acei cari nu sunt familiarizați, împreună cu *Rechts-philosophische Grundfragen* (1928) și *Rechts- und Staatstheorien der Neuzeit* (ed. 2, 1925), înfățișează toate problemele mari, cari se pun în această materie. În aceeași direcțiune aflăm lucrările unor publiciști ca: Gerber, Laband, Jellinek, Kelsen, etc.

Preocupările de enciclopedie juridică sunt astfel foarte vii în Germania și există chiar mai multe reviste de specialitate, între care cităm *Archiv für Rechts- und Wirtschaftphilosophie*.

2. Literatura italiană

În limba italiană, fără a merge mai departe în trecut, unde am afla cugetători de talia unui *Machiavelli* cu *Il Principe*, găsim o literatură recentă abundantă.

Cităm numai câteva nume: *Alfredo Bartolomei* (*Teoria del giusto e questioni metodologiche*, 1901); *Battaglini* (*Le norme del diritto penale*, 1910; *Sul valore imperativo delle norme giuridiche*, 1911); *Guiseppe Brini* (*Jus naturale*, 1889); *Biagio Bruggi* (*Introduzione enciclopedica alle scienze giuridiche*, ed. 5, 1929); *Brunetti* (*Norme e regole finali nel diritto*, 1913); *Giuseppe Carle* (*La filosofia del diritto*, 1903); *Cosentini* (*Filosofia del diritto*, 1915); *Coviello* (*Manuale di diritto civile italiano, parte generale*, ed. 2, 1915 și *Dei moderni metodi*

d'interpretazione della legge, 1908); Benedetto Croce, mare filozof cu tendințe hegeliane (*Filosofia della pratica*, trad. fr. 1911 și *Ce qui est vivant et ce qui est mort de la philosophie de Hegel*, trad. 1910); Donati (*Fondazione della scienza del diritto*, 1929 și *Il problema delle lacune dell'ordinamento giuridico*, 1910); Folchi (*Le esigenze metafisiche della filosofia del diritto al valore dell'apriori*, 1910), Francesco Degni (*Interpretazione della legge*, ed. 2, 1909), Salvatore Fragapane (*Il problema delle origini del diritto*, 1896), G. Grisostomi (*Di alcune recenti teorie sulle fonti e sull'interpretazione nel diritto privato*, 1904); Gurrieri (*La filosofia del diritto*, 1902); A. Levi (*Filosofia del diritto e tecnicismo giuridico*, 1920; *Contributi ad una teoria filosofica dell'ordine giuridico*, 1914); Liberatore (*Institutiones ethicae et juris naturae*, 1899); Vincenzo Micelli, profesor la Pisa (*La norma giuridica*, 1906 și *Principii di filosofia del diritto*, ed. 2, 1928); A. Morelli (*La funzione legislative* 1893); Igino Petrone (*Il diritto nel mondo dello spirito*, 1919 și *La fase recentissima della filosofia del diritto in Germania*, 1893); A. Rava (*Il diritto come norma tecnica*, 1911); Antonio Rosmini-Servati (*Filosofia del diritto*, 1861); Scialoja (*Sulla teoria della interpretazione delle leggi*; 1898); Icilio Vanni (*Lezioni di filosofia del diritto*, ed. 2, 1908); marele profesor Giorgio del Vecchio, fost rector al Universităței din Roma, cugetător neokantian de o

mare profunziune, (*Diritto e personalita umana nella storia del pensiero; I presupposti filosofici della nozione del diritto; Il concetto del diritto; Il concetto della natura e il principio del diritto; Il sentimento giuridico; Sull'idea di una scienza del diritto universale comparato; Sulla positività come carattere del diritto; La giustizia; Lezioni di filosofia del diritto*).

Printre autorii italieni traduși în limba franceză cităm pe *Beccaria* (*Des delits et des peines*, trad. ed. 2, 1870); *E. Ferri* (*La Sociologie criminelle*, 1905); *Diodato Lioy* (*La philosophie du droit*, tr. 1887); *Lombroso* (*L'homme criminel*); *Alessandro Lévy*, pozitivist în sensul restrâns al cuvântului (*La Société et l'ordre juridique*, 1911); *Minghetti* (*Des rapports de l'économie politique avec la morale et le droit*, trad. 1863); *Rignano* (*La question de l'héritage*, trad. 1905); *Taparelli d-Azeglio* (*Essai théorique de droit naturel basé sur les faits*, tr. 1875); *Vaccaro* (*Les bases sociologiques du droit et de l'état*, 1898).

Articole extrem de vii și interesante se găsesc în *Rivista internazionale della filosofia del diritto*, de sub direcțiunea lui Giorgio del Vecchio, în *Archivio giuridico*, etc.

Printre profesorii italieni, care predau materia noastră, în afară de cei arătați, se pot încă cită în fine *Michele Barillari* (Cagliari), *Giuseppe Vadala Papale* (Catania), *Francesco Ferrara* (Florența), *Solari* (Torino), *Al. Grappali* (Modena), *R. de*

Ruggiero și *Alfredo Bartolomei* (Napoli), *Gim Dollari* (Pavia), *Vicenzo Micelli* (Pisa), *Bonucci* (Sicuna).

3. Literatura engleză

În limba engleză, numele acestei materii, după cum am arătat, este altul. Este numită în general: Jurisprudență. Despre ea au tratat învățați juriconsulți ca: *Austin*, (*La philosophie du droit positif*, trad. 1894), *Holland*, *Markby*, *S. Courtenay Ilbert*, *Pollock*, *Salmond*, deasemenea marele istoric al dreptului, *Sumner-Maine*, ale cărui lucrări traduse în limba franceză se recomandă cu o deosebită insistență. Tot în limba engleză în această materie, a scris și fostul Președinte al Statelor-Unite, *Wilson*, o lucrare cunoscută, despre *Stat*, în care ajunge la concluziuni cari sunt de domeniul teoriei generale a dreptului. În sfârșit, în multe privințe dezvoltarea pe care marele constituționalist englez *Dacey* o dă dreptului public englez, mai ales în cunoscuta carte, tradusă în limba franceză, *Introduction au droit constitutionnel*, este deasemenea interesantă din punctul nostru de vedere.

Printre filozofii englezi din veacul din urmă cităm pe *J. St. Mill* cu *Logica* și cu lucrarea sa asupra *Libertății*, precum și pe *Herbert Spencer* cu *Justiția*, *Ce e morala*, *Individul contra Statului* și lucrările sale de *Sociologie*.

4. Literatura franceză

Fără a vorbi de autorii mai vechi, dintre cari se ridică nume celebre ca acel al lui Montesquieu și al lui Rousseau, putem cită printre cei care au încercat o expunere enciclopedică a dreptului, mai mult sau mai puțin completă, pe *E. Acolas* (*Introduction à l'étude du droit*, 1885); *Aillet* (*Les incertitudes de la philosophie du droit*, Rev. de Méta., 1911); *E. Beaussire* (*Les principes du droit*, 1888); *W. Belime* (*Philosophie du droit ou cours d'introduction à la science du droit*, 1881); *P. Van Bemelen* (*Les notions fondamentales du droit civil*, 1892); *Blondeau* (*Introduction à l'étude du droit*, 1830); *A. Boistel* (*Cours de philosophie du droit*, 1899, precum și *Principes métaphysiques nécessaires à l'étude de la philosophie du droit*, 1899), fost profesor la facultatea de drept din Paris, al cărui curs de filozofie juridică nu a avut răsunet și ale cărui lucrări sunt azi în multe privințe pe nedrept uitate; *L. Brun* (*Introduction à l'étude du droit*, 1887); *Carré* (*Introduction générale à l'étude du droit*, 1808); *Cuche* (*Conférences de Philosophie du droit*, 1928); *Castelein* (*Droit naturel*, 1903); *Chauffard* (*Encyclopédie juridique*, 1880); *H. Capitant* (*Introduction à la science du droit civil*, 1922); *René Capitant* (*L'Illicite*, 1928, lucrare foarte importantă); *Courcelles-Seneuil* (*Préparation à l'étude du droit, étude des principes*, 1887); *Demogue* (*Les notions fondamentales du*

droit privé, 1911, lucrare de o deosebită însemnătate); *L. Eschbach (Introduction générale à l'étude du droit, encyclopédie juridique, traité élémentaire de droit international, des institutions, du droit ancien et moderne*, 1856, care reprezintă influența germană la Strasbourg); *F. Fétis (Cours d'encyclopédie du droit*, Bruxelles, 1882); *F. Fréron (Théorie générale du droit*, 1870); *E. Glasson (Eléments du droit français, considéré dans les rapports avec le droit naturel et l'économie politique*, 1884, lucrarea remarcabilă a unei mari autorități juridice); *A. Jourdan (Le droit français, ses règles fondamentales*, 1875); *T. Jouffroy (Cours de droit naturel*, 1866); *N. Korkounov*, fost profesor la Petrograd, (*Cours de théorie générale du droit*, 1914); lucrare interesantă tradusă din limba rusă și precedată de o foarte importantă prefață a fostului decan al facultății de drept din Paris, *Ferdinand Larnaude*; *E. Lairtullier (Introduction à l'étude du droit*, 1864); *J. Lerminier (Philosophie du droit*, 1853); *P. Lepage (Eléments de la science du droit*, 1819); *G. May* cu o expunere elementară, foarte clară, făcută ocazional la facultatea de drept din Paris pentru studenții americani, intitulată *Introduction à la science du droit*, 1925); *V. Molinier (Cours d'introduction générale à l'étude du droit*, 1842, lecțiuni de introducere); *P. Namur (Cours d'encyclopédie du droit ou introduction générale à l'étude du droit*, Bruxelles, 1875, lucrare făcută, ca și celelalte, citate aci, ale colegilor săi

belgieni, sub influența expunerilor germani de acest fel, arătând întâi în mod elementar ce este dreptul, apoi expunând diviziunile lui și în fine făcând o schiță generală a cuprinsului și principiilor fiecărei ramuri a dreptului); *O. Orban* (în acelaș fel *Principes généraux du droit, éléments de science juridique*, Bruxelles, 1910); *J. Oudot* (*Premiers essais de philosophie du droit et d'enseignement méthodique des lois françaises*, 1846); *Ed. Pieard*, cunoscutul profesor dela Bruxelles (*Le droit pur, encyclopédie du droit, alias premiers principes ou permanences (constantes) juridiques abstraites*, Bruxelles, 1914; *Les grandes fresques encyclopédiques du droit, complément du droit pur*, 1919; *Les constantes du droit*, 1921; *Le droit pur*, 1908), autor care, din nefericire deseori fără o suficientă precizie filozofică, a reușit să vulgarizeze ideia unui drept pur, sub formă de permanențe juridice; *E. Pinard* (*Philosophie du droit*, 1908—1913); *G. Renard*, profesor la Nancy, cu cursurile făcute studenților din anul întâiu de drept (*Le droit, la justice et la volonté*, 1924; *Le droit, la logique et le bon sens*, 1925, și *Le droit, l'ordre et la raison*, 1927, precum și cu o interesantă lucrare intitulată *La valeur de la loi*, 1928); *Rothe* (*Traité de droit naturel théorique et appliqué*, 1912); *Roussel* (*Encyclopédie du droit*, Bruxelles, 1872); *Adriaan Stoop* (*Analyse de la notion du droit*, Haarlem, 1927); *Tissot* (*Introduction philosophique à l'étude du droit* și *Introduction historique à l'étude du*

droit); *Tourtoulon* (*Principes philosophiques de l'histoire du droit*, 1908); *Vareilles-Sommières* (*Les principes fondamentaux du droit*, 1889); *A. Valensin* (*Traité de droit naturel*, 1922.)

Printre autorii cari s'au ocupat, sub diferite lat-uri, numai de problema naturii dreptului sau cari, prin studiile lor, contribue a o elucidă, în afară de lucrările cari există în literatura filozofică, asupra acestui subiect, putem cită pe *E. Acollas* (*L'idée du droit*, 1871); *M. Aguiléra* (*L'idée de droit en Allemagne depuis Kant jusqu'à nos jours*, 1892, lucrare foarte utilă, precum și *Les deux problèmes actuels de la philosophie du droit en Allemagne*, 1920, lecțiune de deschidere făcută la Universitatea din Geneva); *A. Abbo* (*Les crimes des foules*, 1910); *Aillet* (*La responsabilité objective*, *Rev. de Méta.*, 1906; *Les incertitudes de la philosophie du droit*, *Rev. de Méta.*, 1911; *Droit et sociologie*, *Rev. de Méta.*, 1923); *Allengry* (*De jure apud Leibnizium*); *R. Anthony* (*La force et le droit*, 1917); *Baldwin* (*Les darwinisme dans les sciences morales*, trad. 1911); *Bayet* (*La sciences des faits moraux*, 1925); *M. Berthelot* (*Science et Morale*, 1909); *I. Baitcheff* (*Considérations sur diverses causes de déterminisme dans le crime*, 1900); *V. Bourdin* (*De l'impulsion et spécialement de ses rapports avec le crime*, 1894); *M. Boerescu* (*Traité comparatif des délits et des peines au point de vue philosophiques et juridique*, 1857); *Abbé de Baets* (*Les bases de la morale et du droit*, 1892);

Béchaux (*Le droit et les faits économiques*, 1889); *Blondel* (*L'action*, 1893); *I. Bonnecase*, profesorul dela Bordeaux, (cu remarcabile lucrări, ca *La notion de droit en France au XIX-e siècle*, 1919; *Introduction à l'étude du droit*, 1926; *Science du droit et Romantisme*, 1928 și *La science juridique française*, 1929); *G. Bonnet* (*La philosophie du droit chez Savigny*, 1913); *Boucaud* (*L'idée du droit et son évolution historique*, 1906); *Bouglé* (*Leçons de sociologie sur l'évolution des valeurs*, 1922 și *Les sciences sociales en Allemagne*, 1896); *L. Bourgès* (*Le romantisme juridique*, 1922); *J. Bruckner* (*Essai sur la nature et l'origine des droits ou déduction des principes de la science philosophique du droit*, 1818); *E. Boutroux* (*La philosophie de Kant*, 1926 și introducerea scrisă la *Fondements de la métaphisique des moeurs a lui Kant*, 1907); *Brugelles* (cu încercarea sa de a trată greaua problemă a legăturilor dintre drept și sociologie, *Le droit et la sociologie*, 1910); *C. Bunge* (*Le droit c'est la force*, 1924); *Colins* (*Qu'est-ce que la science sociale*, 1910); *G. Corbescu* (*Devoirs moraux et obligations légales*, 1903); *A. Caumont* (*Moralité dans le droit*, 1864); *Condomine* (*Essai sur la théorie juridique et sa fonction*, 1911—1912); *P. Cuche* (*En lisant les juristes philosophes*, 1919); *J. Charmont* (în importanta lucrare *La renaissance du droit naturel*, 1910); *Auguste Comte* (*Cours de philosophie positive și Politique positive*); *Irène Cornwell* (*Les principes du droit et la philosophie*

de Renouvier); Cresson (*La morale de Kant*, 1901); G. Davy (*Le droit, l'idéalisme et l'expérience*, 1922, lucrare remarcabilă, precum și *L'idéalisme et les conceptions réalistes du droit*, Rev. phil., 1920); Laurent Dechesne (*La conception du droit et les idées nouvelles*, 1902); Delassus (*Les théories modernes de la criminalité*, 1899); Delacroix (*Réflexions morales sur les délits publics et privés*, 1807); R. Demogue (*La réparation civile des délits*, 1898); L. Delaporte (*Études sur la société: droit positif, droit naturel*, 1855); V. Delbos (*La philosophie pratique de Kant*, 1905; *Quelques réflexions sur les morales „scientifiques“ d'aujourd'hui*, Conférences de „Foi et Vie“, 1908); Deploige (*Du conflit de la morale et de la sociologie*, 1911); E. Deschamps (*Études de philosophie du droit*, Louvain, 1894 și *Essais de philosophie juridique selon St. Thomas d'Aquin*, Bruxelles, 1888); Desjardins (*De jure apud Franciscum Baconum*); Deslandres (*Étude sur le fondement de la loi*, 1908); Mircea Djuvara (*Le fondement du phénomène juridique: quelques réflexions sur les principes logiques de la connaissance juridique*, 1913); D. Dobrescu (*L'évolution de l'idée de droit*, 1898); Donnedieu de Vabres (*L'idéalisme dans le droit nouveau*, 1912); Dorville (*De l'intérêt moral dans les obligations*, 1900—1901); T. Dragu (*L'infraction, phénomène social*, 1903); Dubuisson (*Positivisme intégral, foi, morale, politique, d'après les dernières conceptions*

d'Auguste. Comte, 1910); Dumas (*La nature et la vie sociale au point de vue énergétique*, Bruxelles, 1909); Duprat (*La morale: theorie psycho-sociologique*, 1912); Durkheim (*Jugements de valeur et jugements de réalité*, 1911; *Les règles de la méthode sociologique*; *De la division du travail social*, 1922 și *Sociologie et philosophie*, 1924); Dugast (*Les lois sociales devant le droit naturel*, 1900); *Le droit de vivre et ses conséquences rationnelles*, 1902, și *La justice sociale*, 1900); E. Ehrhardt (*La notion du droit et le christianisme*, 1908); Faguet (*La démission de la morale*, 1910); Fauconnet (*La responsabilité*, 1920); E. Feitu (*Domat et sa conception philosophique du droit*, 1869 și *Cicéron et sa conception philosophique du droit*, 1866); Y. Fink (*Étude critique de la notion de la loi chez Comte et de son influence*, 1907); A. Fouillée (*L'idée moderne du droit*, 1870; *Éléments sociologique de la Morale*, 1905, *Critique des systèmes de morale contemporaine*, 1922, *Le libre arbitre* și *La Morale d'après Guyan*, 1906); D. de Follevillè; *Notion du droit et de l'obligation*, 1879); Franck (*Philosophie du droit pénal*, ed. 3. 1888); Fresquet (*Des engagements qui se forment sans convention*, 1844); Galliot (*La déclaration de volonté dans les contrats*, 1903); Gauckler (*De la peine et de la fonction du droit pénal au point de vue sociologique*); F. Géný (în importanta sa lucrare *Science et technique en droit privé positif*, 1914—1924, și *Les bases fondamentales du*

droit civil en face des théories de M. Duguit, 1923); Gilon (*L'orientation nouvelle du droit, 1910*); Givanovitch (*Système de la philosophie juridique synthétique, 1927, și Les problèmes fondamentaux du droit criminel, 1929*); Goblot (*Justice et liberté, 1902 și La logique des jugements de valeur, 1927*); Gorphe (*Le principe de la bonne foi, 1928*); Gounot (*Le principe de l'autonomie de la volonté en droit privé, 1912*); Grasset (*Demifous et demi-responsables, ed. 1908*); Guex (*La relation de cause à effet dans les obligations extracontractuelles, 1905*); Guyot (*Esquisse d'une morale sans obligation, ni sanction, 1907*); M. Haurion (*L'institution et le droit statutaire, 1906 și passim opere*); Haulleville (*La définition du droit, 1875*); L. Hennebicq (*Philosophie du droit et droit naturel, 1898*); M. Humbert (*Étude sommaire de la philosophie du droit, 1881*); E. Huygens (*La justice et le droit, 1909*); P. Janet (*De la philosophie du droit dans la doctrine de Kant, 1855*); Joussain (*Le fondement psychologique de la morale, 1909*); A. Jourdan (*Des rapports entre le droit et l'économie politique, 1885*); P. Kovalevski (*La psychologie criminelle, 1903*); Kuhlenbeck (*La jurisprudence dans ses rapports avec les autres sciences, 1905*); Raoul de La Grasserie (*Les principes sociologiques du droit civil, 1906; Les principes sociologiques de la criminologie, 1901; Des rapport entre la sociologie et le droit; 1903; Synthèse de l'évolution du droit, 1906; De la*

volonté comme source d'un droit și *De la criminologie des collectivités*, 1903; *De la réalité et de la personnalité dans le droit*, 1907; *Les principes sociologiques du droit public*, 1911); P. Lacroix (*Mysticisme juridique et mysticisme social*, 1924); *Le Dantec (L'égoïsme, seule base de toute société*, 1911); *Le Haneff (Le droit et les forces*, 1926); J. Lagorgette (*Le fondement du droit et de la morale*, 1907); Lalande (*Du parallélisme formel des sciences normatives*, *Revue de Métà.*, 1911); Lapie (*La logique de la volonté*); Lévy Bruhl (*L'idée de responsabilité* și *La Morale et la Science des Moeurs*, 1907); Laignel (*Essai sur la théorie des principes du droit; prolégomènes*, 1844); Landry (*La responsabilité pénale*, 1902); F. Lassalle (*Théorie systématique des droits acquis*, trad.); Lavallée (*L'idée du droit*, 1891); *Le Fur (Philosophie du droit international*, 1922, și *Le fondement du droit*, 1926); Emm. Lévy (*La personne et le patrimoine*, *Rev. socialiste*, juin 1911); Lévy Bruhl (*Les fonctions mentales dans les sociétés inférieurs*, 1910); H. Lévy-Ullmann (importanta sa încercare de definiție a dreptului *Eléments d'introduction générale à l'étude des Sciences juridiques: la définition du droit*, 1917); Lherbette (*Introduction à l'étude philosophique du droit*, 1819); Pierre Louis-Lucas (*Volonté et cause*, 1918); Luttmann (*De l'évolution du droit d'obligation*, 1903); A. de Maday (*Essai d'une*

explication sociologique de l'origine du droit, 1911); Maeterlinck (*La Justice*); Mallon (*L'intérêt moral dans les obligations légales*, 1911) A. Mamelet (*L'idée positive de la moralité*, cu o prefață de Léon Brunscvicg); Mann (*Droit juridique et philosophique*, 1914); J. Maxwell (*Le concept social du crime*, 1914, și *Le crime et la société*, 1920); A. Marrast (*La philosophie du droit de Hegel*, 1869); Marteau (*La notion de causalité dans la responsabilité civile*, 1914); L. Martin (*Fondement philosophique du droit*, 1897); Maunier (*Droit et économie politique*, 1909—1910); Mersch (*L'obligation morale, principe de liberté*); Ménard (*Essai d'une critique objective de la technique juridique en matière d'obligation*, 1926); Meumann, (*Observations sur le système de droit privé*, Genève, 1902); Benone Mirinescu (*L'idée du droit et l'école anglaise*, 1905); Mochi (*De la connaissance à l'action*, 1928); Oudot (*Conscience et science du devoir*, 1856); Palthoriès (*Nouvelles orientations de la morale*, 1911); Parodi, Pécaut și Bouglé într'o colecție de conferințe ținute la Sorbona și publicate sub titlul *Morale et Science*, (1924); Parodi (*Le problème moral et la pensée contemporaine*, 1921); Platon (*Pour le droit naturel*, 1911); Perreau (*Eléments de législation naturelle*, 1830); Piat (*L'idée ou critique du kantisme*, 1901; *La morale du bonheur*, 1910); Picard (*Philosophie sociale de Renouvier*, 1908); Picone-Ghiodo (*La conception spiritualiste et la sociologie criminelle*); H. Poincaré (*La morale et la science*,

1910); Proal (*Le crime et la peine*, ed. 4, 1911); Rabinovicz (*La crise et l'avenir du droit pénal* 1928); E. Rappaport (*La lutte autour de la réforme du droit pénal en Allemagne et les transformations du droit pénal moderne*, 1910); M. Réglade (*Le coutume en droit public moderne*, 1919); Charles Renouvier, marele filozof francez, interesant de notat aci mai ales pentru (*Critique de la doctrine de Kant și Science de la Morale*, 1869); Renard (*Quelques orientations modernes de la science du droit și Des sciences physiques aux sciences morales*); *Revue de Métaphysique et de Morale*; *Revue de philosophie*; *Revue internationale de la Théorie du droit*; *Revue des sciences politiques*; revista *L'année sociologique*; *Revue philosophique*; *Revue générale du droit, de la législation et de la jurisprudence*; *Revue de droit public*; *Revue trimestrielle de droit civil*, toate cuprinzând unele studii interesante asupra ideii de drept; G. Richard, autor de o deosebită profunzime (*Essai sur l'origine de l'idée de droit*, 1892; *La sociologie générale*, 1912, și *La question sociale et le mouvement philosophique au XIX-e siècle*, 1914); G. Ripert (*La règle morale dans les obligations civiles*, 1925, și *Droit naturel et positivisme juridique*, 1918); Roguin (*La règle du droit*, 1889, reluat în patru volume sub titlul *La science juridique pure*, 1923); H. Rolin (*Prolégomènes à la science du droit*, 1911); Articolele despre Rousseau.

adunate în volum, (Alcan, 1922); Id. *Rousseau* (Revue de Métaphysique, Mai 1912) *C. Roussel* (*Le droit, pierre fondamentale des sociétés*, 1924); *F. Rouvière* (*Des rapports entre le droit et la sociologie*, 1904); *Rueff* (*Des sciences physiques aux sciences morales*, 1922); *Ruyssen* (*Kant*, 1905); *R. Saleilles* (*Individualisation de la peine*, 1909; *Les nouvelles écoles de droit pénal*, 1901; *École historique et droit naturel*, 1902; *L'origine du droit et du devoir*, Rev., de phil. 1909; *Fondement et développement du droit*, Rev. intern. de l'enseignement, 1891, No. 7; *Quelques mots sur le rôle de la méthode historique dans l'enseignement du droit*, Rev. int. de l'ens., 1890, No. 5); *Savatier* (*Des effets et de la sanction du devoir moral en droit positif français*, 1916); *J. Segond* (*La renaissance idéaliste et néokantienne du droit*, R. phil., 1911); *Senn* (*De la justice et du droit*, 1927, și *Les origines de la notion de jurisprudence*, 1926); *Sighele* (*La foule criminelle*, 1901); *W. Solovieff* (*La question pénale au point de vue éthique*, 1897); *C. Stoicescu* (*De la responsabilité du fait d'autrui*, 1908); *Smyrniades* (*Les doctrines de Hobbes, Locke et Kant sur le droit d'insurrection*, 1921); *G. Tarde* (*Études pénales et sociales*, 1892; *La logique sociale*, 1894; *La philosophie pénale*, 1890; *Les transformations du pouvoir*, 1899; *La criminalité comparée*, 1886); *Stati* (*Le Standard juridique*, 1927); *Toulemon* (*Le progrès des institutions pénales*, 1928); *Urtin*

(*Le fondement de la responsabilité pénale*, 1911; *L'action criminelle*, 1911); S. Vainberg (*Les opinions modernes des Allemands sur la notion du droit*, 1875); Vallois (*La formation de l'influence kantienne en France*); Van Lint (*Le plaisir, un idéal moderne*, 1909); R. Voize (*Kant, philosophe du droit*, 1915); Vorters (*La doctrine du droit de Kant*, 1920; *Origine philosophique de la société civile*, 1910); C. de Vischer (*Étude sur la responsabilité civile, l'abus du droit, la faute, le risque créé*, Gand, 1909); Werner (*La philosophie de la valeur chez Socrate et chez Platon*, 1909); R. Worms (*Organisme et société*, 1895; *De la volonté unilatérale, considérée comme source d'obligations*, 1891; *Les principes biologiques de l'évolution sociale*, 1910).

Printre autorii, care au studiat aceiași problemă în legătură cu dreptul public, fie atacând-o de-a dreapta, fie prezentând considerațiuni și date care o luminează, putem menționa aici pe Aubry (*Essais de critique philosophique: La philosophie de M. Hauriou*, 1912); Barthélémy (*Le problème de la compétence dans la démocratie*, 1916); Beudant (importanta lucrare *Le droit individuel et l'état*, 1891, cu subtitlul *Introduction a l'étude du droit*); C. Bouglé (*La Démocratie devant la science*, 1909; *Les idées égalitaires*, ed. 3, 1925); I. Charmont (*Le droit et l'esprit démocratique*, 1908); G. Davy (*Les théories contemporaines de la souveraineté: M. Hauriou, Rev. phil.*, 1923);

Léon Duguit (*Traité de droit constitutionnel*, precum și celelalte lucrări ale sale); *Esmein*, autorul clasic de drept constituțional; *A. Fouillée* (*La démocratie politique et sociale en France*, 1910); *Gavrilovitch* (*L'état et le droit*, 1911); *Guy-Grand* (*Le procès de la démocratie*, 1911); *P. Janet* (*Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale*, 1913); *E. Joyau* (*La philosophie pendant la révolution*, 1893); *Maurice Hauriou*, lucrările sale de drept public; *Harmignies* (*L'état et ses agents étude sur le syndicalisme administratif*, Louvain, 1911); *Gaston Jèze* (*Les principes généraux du droit administratif*, 1925); *Lambert* (*L'étatisme et la liberté*, 1910); *Leroy Beaulieu* (*L'état moderne et ses fonctions*, ed. 4, 1911); *Carré de Marlberg* (*Théorie générale de l'état*, 1922); *Henry Michel* (*L'idée de l'état* 1896, și *La doctrine politique de la démocratie*, 1901); *Palante* (*Les antinomies entre l'individu et la société*, 1912); *Parodi* (*Traditionnalisme et démocratie*, 1909); *Prins* (*De l'esprit du gouvernement démocratique*, 1905); *Schatz* (*L'individualisme économique et social*, 1907); *Vareilles-Sommières* (*Des lois d'ordre public et de la dérogation aux lois*, 1899; *M. Lainé et les lois d'ordre public*, 1904); *Villey* (*L'état et le progrès social*, 1923).

Următorii autori s'au ocupat în special de chestiuni de metodă a dreptului, determinante spre a se elucidă problema naturei dreptului:

E. Acollas (*Nécessité de refondre l'ensemble de*

nos codes, 1866); A. Alvarez (*Une nouvelle conception des études juridiques et de la Codification du droit civil*, 1904); P. Appleton (*La méthode juridique et le rôle de la pratique dans l'enseignement*, 1912); A. Bardoux (*Les légistes, leur influence sur la société française*, 1877); D. Bellet (*Le mépris des lois et ses conséquences sociales*, 1918); Beaussire (*La liberté dans l'ordre intellectuel et moral*, 1866); F. Berriat St. Prix (*Manuel de logique judiciaire*, 1876); J. Bonnacase (passim, *L'école de l'exégèse en droit civil*, 1924; *La science du droit privé en France au début du XIX-e siècle*, 1914; *Qu'est-ce qu'une faculté de droit*, 1929); C. Brocher (*Étude sur les principes généraux de l'interprétation des lois*, 1862); Chaudé (*Le nouveau code civil suisse dans l'oeuvre de codification moderne*, 1908—1909); *Le centenaire du code civil*, 1904, lucrare de o deosebită însemnătate cu studii făcute de diverși autori, printre care notăm pe acela al lui Géný; Cruet (*La vie du droit et l'impuissance des lois*, 1908); G. Delisle (*Traité de l'interprétation juridique*, 1899); A. Delaroue, (*Esquisse de la méthode du droit*, 1901); Delaroue (*Esquisse de la méthode du droit*, 1900-1901); A. Dellepiane (*Les sciences et la méthode reconstructive*, 1915); H. de Page (*De l'interprétation des lois*, Bruxelles, 1925); G. Dereux (*De l'interprétation des actes juridiques privés*, 1905); H. Duméril (*Les fictions juridiques*, 1882); Fabreguettes (*La logique judiciaire et l'art de juger*, 1914); V. Fou-

cher (*De la législation en matière d'interprétation des lois en France*, 1835); J. Gauguier (*De l'interprétation des actes juridiques*, 1898); François Gény, marele reformatör al metodologiei dreptului în Franța (cu lucrarea sa capitală *Méthodes d'interprétation et sources en droit privé positif*, 1919); Lambert (*La fonction du droit civil comparé*, 1903); A. Laya (*Philosophie du droit, les plaies légales*, 1856); Leroy (*Le code civil et le droit nouveau* 1904); L. Lecocq (*De la fiction comme procédé juridique*, 1914); Mailher de Chassat (*Traité de l'interprétation des lois*, ed. 2, 1845); A. Martin (*Observations sur les pouvoirs attribués aux juges par le code civil suisse*, Genève, 1909); Meynial (*Du rôle de la logique dans la formation scientifique du droit*, Rev. de Méta., 1908); G. Morin (*La révolte des faits contre le code*, 1920 și *La loi et le contrat*, 1927); F. Mallieux în importanta lucrare *L'exégèse des codes et la nature du raisonnement juridique*, (1908); Maltera (*L'exégèse des codes*, 1908); Maynan (*Les fictions des contrats dans le code civil et depuis le code civil*, 1924); *La cité moderne et la transformation du droit*, 1925, culegere de studii foarte interesante; *Les Méthodes juridiques*, 1911, o serie de lecțiuni foarte instructive făcute la Collège libre des sciences sociales din Paris; Mornet (*Du rôle et des pouvoirs de la jurisprudence en matière civile*, 1903—1904); Nast (*Fonction de la jurisprudence en droit privé*, 1923); Perozzi (*Préceptes et concepts dans l'évolu-*

tion juridique, Scientia, 1912); Perreau (*Technique de la jurisprudence en droit privé*, 1923); Ripert (*La méthode de la science juridique*, 1897); H. Rolin (*Autour du problème des méthodes juridiques*, 1920); F. Roels (*Études sur l'interprétation des lois*, 1896); Maxime Le Roy (*La Loi*, 1908); J. Roume (*A propos de la Méthode juridique*, 1922); Rousset (*Science nouvelle des lois: comment elles doivent être conçues, rédigées, formulées*, 1871); J. Spassoievitch (*L'analogie et l'interprétation*, 1911); Raymond Saleilles, passim; P. Van der Eycken (*Méthode positive de l'interprétation juridique*, 1907); Sauzay (*Essai sur les procédés d'élaboration du droit civil*, 1903—1904); A. Winter (*Application de l'algèbre de la logique à une théorie juridique*, Rev. de Méta., 1906. și *Sur la logique du droit*, Rev. de Méta., 1908).

Recomandăm și pe autorii care urmează, întrucât s'au ocupat de probleme speciale, care interesează teoria generală a dreptului sau adună materiale sub formă de sinteze utile: Abbo (*Les crimes des foules*, 1910); Ajam (*Contre l'étatisme*, 1910); Alexandresco (*Droit ancien et moderne de la Roumanie*, 1897); A. Amiand (*Aperçu de l'état actuel des législations civiles de l'Europe et de l'Amérique*, 1908); Andler (*Du quasi-contrat social de M. Bourgeois*); Aron (*Théorie générale des présomptions en droit privé* 1895); Avigdor (*Tendances modernes dans le mariage*, 1909); Baldwin (*Psychologie et sociologie, l'individu et la société*, 1910);

Basque (*De la distinction des droits réels et des obligations*, 1914); *M. Barasch* (*Le socialisme juridique*, 1923); *V. Basch* (*Les doctrines politiques*, 1927); *Baudet* (*Essai d'une théorie générale des obligations naturelles*, 1909); *Bauer* (*La conscience collective et la morale*, 1912); *Bechterew* (*La suggestion dans la vie sociale*, 1910); *Berr* (*La synthèse dans l'histoire*, 1911); *Bernstein* (*Socialisme théorique et socialisme pratique*, 1912); *Bertrand* (*Problème de la libre pensée*, 1910); *G. Blanchard* (*De la législation de classe en droit civil*, 1922); *Blondel* (*De l'enseignement du droit dans les universités allemandes*, 1885); *Bouglé* (*Solidarisme*, 1907, și *Régime des castes*, 1908); *Bourdeau* (*Entre deux servitudes. Démocratie. Socialisme. Syndicalisme. Impérialisme*, 1910); *Boukharine* (*La théorie du matérialisme historique*, 1927); *Beauverger* (*Tableau historique des progrès de la philosophie politique*, 1858); *Bourgeois* (*La solidarité*); *Brugailles* (*Recherche d'une base scientifique pour la classification des droits et des obligations*, 1910); *Brunet* (*Du Principe d'égalité en droit français*, 1910); *H. Capitant* (*De la cause des obligations*, 1923); *Challaye* (*Syndicalisme*, 1909); *Charmont* (*Les transformations du droit civil*, 1912; *Les sources du droit positif à l'époque actuelle*, *Rev. de Méta*, 1906); *Colonna d'Istria* (*La conscience morale et le milieu social*); *G. Corbescu* (*Devoirs moraux et obligations légales*, 1903); *G. Cornil* (*Le droit privé, essai de sociologie*

juridique simplifiée, 1924); Chauvin (*Théories nouvelles du droit civil en France*, 1825); G. Davy (remarcabila lucrare *La foi jurée, étude sociologique du problème du contrat*, 1922); Déclareuil (*Rome et l'organisation du droit*, 1924); Delvaille (*Essai sur l'histoire de l'idée de progrès*, 1910); Delvolve (*L'organisation de la conscience morale*, 1906); Dereux (*Étude critique de l'adage „Nul n'est censé ignorer la loi“*, Rev. trim. de dr. civ., 1907, și *Étude des diverses conceptions actuelles du contrat*, Rev. cr. de leg. et jur. 1909); Dubreuil (*Des mobiles dans les contrats*, 1909); Dubuisson și Vigouroux (*Responsabilité pénale et folie*, 1911); Dugast (*La propriété devant le droit naturel*, 1904); Duprat (*La solidarité sociale*, 1909); Dupréel (*Le rapport social*, 1911; *Deux essais sur le progrès*, Bruxelles, 1928); E. Engelhardt (*Psychologie animale, l'homme et les bêtes selon les religions, les philosophies, les sciences naturelles et le droit*, 1907); G. d'Espinay (*De l'influence du droit canonique sur la législation française*, 1856); Fabreguettes (*Société, État, Patrie*, 1896—97); Fotino (*Origines de l'ancien droit coutumier roumain*, 1925); Fouillée (*La propriété sociale*, 1909); Fenet (*Pothier analysé dans ses rapports avec le droit civil*, 1826); Franqueville (*Le système judiciaire de la grande Bretagne*, 1893); Fromageot (*La faute en droit privé*, 1891); Garnier (*La notion de trespas*, 1927); Gavet (*Sources de l'histoire des institutions et du droit français*, 1899); Gauffre (*Essai sur la tendance*

actuelle à l'unification du droit civil et commercial, 1897—1898); Gaudefroy-Demonbynes (*Les institutions musulmanes*); Gazin (*Essai critique sur la notion de patrimoine dans la doctrine classique*, 1911); Germette (*Essai sur le rapport de de l'élément intentionnel dans la responsabilité civile*, 1903); Gratry (*La morale et la loi de l'histoire*, 1909); Griffon (*De l'intention en droit pénal*, 1911); Groppali (*Le problème du progrès du droit*, 1907); Guillemon (*De la rébellion et de la résistance aux actes illégaux*, 1921); Hayem (*Essai sur le droit de propriété*, 1910); P. Janet (*Examen critique du contrat social de J. J. Rousseau*, 1854); Josserand (*Les mobiles dans les actes privés*, 1928, și *L'esprit des droits et leur relativité*, 1927); Ivănuș (*De la réticence dans les contrats*, 1924); Kautsky (*La question agraire*, 1900); Leblond (*L'idéal du XIX-e siècle*, 1909); G. Lebon (*La Rev. Fr. et la psychologie des révolutions*, 1912; *La psychologie politique et la défense sociale*, 1910; *Psychologie du socialisme*, 1910; *Les opinions et les croyances*, 1911); Le Cadre (*La liberté de conscience*, 1909); Le Goasguen (*Le divorce devant l'opinion, les chambret et les tribunaux*, 1913); Leroy (*Syndicats et services publics*, 1909; *De la classification scientifique du droit*, 1892); M. Lefebvre (*Le coutume comme source formelle du droit*, 1905—1906); Le Fur (*La souveraineté et le droit*, 1908); Larnaude (*La théorie de la personnalité morale*, 1910); Lange (*Le Comte Arthur de Gobineau*, 1924); Lemaitre (*J. J. Rou-*

seau); Lalou (*La responsabilité civile*, 1928); Letourneau (*La psychologie ethnique*, 1910); Lerminier (*Influence de la philosophie du XVI-e siècle sur la législation et la sociabilité du XIX-e siècle*, 1833); Lorin (*La famille moderne*, 1912; *La personne humaine et le régime économique*, 1909); Luzzati (*Liberté de conscience et liberté de science*, 1910); Mantois (*Etude médico-sociale sur la responsabilité atténuée*, 1909); Marguery (*Le droit de propriété*, 1906); Masseran (*De la liberté de l'acte juridique et de ses limites*, 1904); Marie Dr. (*La psychologie collective*, 1909); Maxwell (*Le crime et la société*, 1909; *Psychologie sociale contemporaine*, 1911); Meyer (*Histoire de l'antiquité*, 1912); Jacques Maury (*Essai sur le rôle de la notion d'équivalence en droit civil français*); Mentha (*La morale du testament*, 1909); Michas (*Le droit réel considéré comme obligation passivement universelle*, 1900); Michelet (*Origines du droit français*, 1890); Michoud (*La théorie de la personnalité morale*, ed. 2, 1924); Moeneclaeey (*De la renaissance du formalisme dans les contrats en droit civil et commercial français*, 1914); *La morale sociale*, leçons au Collège libre des Sciences sociales, 2-e ed., 1909; Mouy (*L'idée de progrès dans la philosophie de Renouvier*, 1927); Moutet (*L'Islam*, 1923); Muller (*L'idée de lutte des classes*, 1911); Moysset (*L'opinion publique*, 1911); Nast (*La fonction de la jurisprudence dans la vie juridique française*, 1922); D. Negulescu (*La personnalité morale*, 1900); No-

vicow (*La Critique du darwinisme social*, 1910; *Mécanisme et limites de l'association humaine*, 1912); *Nourrisson* (*Le grand danger, tout par l'état*, 1909); *Niel* (*La lutte pour la vie, l'entente pour la vie*, 1909); *Ostwald* (*Fondements énergétiques de la science de la civilisation*, 1910); *C. Partheniu* (*Le droit social sur les choses*, 1908); *Paumier* (*Introduction au droit comparé*, 1902—1903); *Perreau* (*Du rôle de l'habitude dans la formation du droit privé*, 1911); *Picard* (*Évolution historique du droit civil français*, 1904); *Plesnila* (*Analyse critique de la théorie des droits réels*, 1910); *N. Politis* (*La justice internationale și Les nouvelles tendances du droit international*, 1927); *Pradines* (*Critique des conditions de l'action*, 1909); *Proal* (*La criminalité politique*, 1909); *Prins* (*La défense sociale et les transformations du droit pénal*, 1910); *Quéru* (*Synthèse du droit réel et du droit personnel*, 1905); *Rauh et Revault d'Allonnes* (*Psychologie appliquée à la morale*, 1909; *L'expérience morale*, 1909); *Redslob* (*Histoire des grands principes du droit des gens*, 1923); *Renard* (*Le régime socialiste* ed. 2, 1898); *Rigaud* (*Le droit réel*, 1911—1912, și *La théorie des droits réels administratifs*, 1913—1914); *Valens Robert* (*L'enseignement du droit en France et aux Etats-Unis*, 1929); *Rodrigues* (*Le problème de l'action*, 1909); *T. Rothe* (*L'esprit du droit chez les anciens*, 1928); *Roussel-Despieres* (*La hiérarchie des principes et problèmes sociaux*, 1912);

Salleiles (*La personnalité juridique*, ed. 2, 1922; *Étude sur la théorie générale de l'obligation* ed. 3, 1914; *De la déclaration de volonté*, 1901; *Les accidents du travail et la responsabilité civile*, 1897; *Introduction à l'étude du droit civil allemand*, 1904; *Oeuvre juridique de Saleilles*, 1914); Sarraz-Bournet (*Le socialisme juridique*, 1911); Schinz (*La pensée de J. J. Rousseau*); Solidarité, conférence faite à l'Ecole des hautes études sociales, 1912; *Solidarité sociale*, article, 1911; *Solidarité sociale*, *Annales Inst. intern. de sociologie*, 1910); Sorel (*La décomposition du marxisme*, 1910; *Réflexions sur la violence*; *De l'utilité du pragmatisme*, 1921); Stoicescu (*La magie dans l'ancien droit roumain*, 1926); Szerer (*La conception sociologique de la peine*, 1914); Tanon (*L'évolution du droit et la conscience sociale*, ed. 3, 1911); Tarde (*Les transformations du droit*, 1906); Thiers (*La propriété*, 1848); N. Titulescu (*Essai sur une théorie générale des droits éventuels*, 1907—1908); Tournouillon (*Les principes philosophiques de l'histoire du droit*, 1908—1919); Vacher de Lapouge (*Race et milieu social*, 1910); Vandervelde (*Le socialisme contre l'état*, 1911); Vareilles-Sommières (*Des lois d'ordre public*, 1899, și *Les personnes morales*, 1902); Valette (*Du rôle de la coutume dans l'élaboration du droit privé positif actuel*, 1907—1908); Vallimarescu (*La justice privée en droit moderne*, 1926); Vallier (*Le fondement du droit successoral en droit français*, 1902); Vinogradoff (*Princi-*

pes historiques du droit, 1924); *Vizioz* (*La notion de quasi-contrat*, 1912); *Wahl* (*Le crime devant la science*, 1910); *Xénopol* (*La théorie de l'histoire*, 1908; *L'inconscient dans l'histoire*, 1909; *L'idée de loi scientifique et l'histoire*, Scienza, 1912).

5. Alte literaturi străine

Am citat autori din țările principale; acum vom lua țări mai puțin însemnate, spre a se vedea, că în toate părțile problemele enciclopediei dreptului au preocupat pe cugetători.

În Portugalia și Spania, avem nume ca: *Giner y Rios*, *Castillejo y Duarte*, *M. del Vadillo* și *Perez Bueno*, profesori la Madrid, *Juan de Arana y de la Hidalga*, profesor la Barcelona, *Fidel Quintana* dela Bilbao, *Alvaro da Costa*, *Machado Vilela* și *José Caeiro da Mata*, din Coimbra, *Posada* dela Oviedo, *Nicasio Sanchez y Mata* dela Salamanca, *Manuel Sanchez de Castro* dela Sevilla, *Mendive* dela Valladolid; *Blas Ramos Sobrino* și *Rafael Radriguez de Cepeda* dela Valencia, *Moneva y Pujol* dela Zara.

În Chili: *Alvarez*; în Argentina: *Antonio Dellepiane* și *A. Colmo*.

În Olanda: *Van der Vlught* dela Leyden; *Kranenburg* dela Amsterdam, *Cohen* dela Gröninge, *Savorhin Lohman* dela Utrecht.

În Suedia: *Johann Karl Wilhelm* dela Lund.
În Polonia: *Rostworowsky*, profesor dela Cra-

covia, Rector al Universității din Cracovia, cea mai importantă Universitate din Polonia.

In Ceho-Slovia: *Bela Tuka* dela Bratislava, *Setlacek* dela Brno (care dirige revista *Revue Internationale de la Théorie du droit*).

In Bulgaria: *Rennenkamf* și *Ganev* dela Sofia.

In Ungaria: *Julius Toghze* dela Debreczin, *Johann Csarada* dela Budapesta.

6. Literatura română

Fără a merge prea departe nu putem să nu menționăm aci pe marele deșteptător al ideii naționale, pe Simion Bărnuțiu. Acest om cu inima caldă a scris la 1867 *Dreptul naturale public* și la 1868 *Dreptul naturale privat*, ca fruct al lecțiilor pe care le-a făcut. D-nul Bogdan Duică a publicat *Viața și Ideile lui S. Bărnuțiu*, 1924.

La 1883, *Christodul Suliotis* publică o lucrare intitulată *Elemente de drept natural sau filozofia dreptului*.

In timpul din urmă d-nul *Constantin Dissescu*, a scris o cărticică intitulată *Ce este enciclopedia dreptului* (1915) și o alta *Ideia de drept și fundamentul ei* (1911). D-sa a mai scris *Les origines du droit roumain* (1899), precum și lecțiunile sale de drept public. D-nul *Mironescu*, în afară de cursul său, a scris o lucrare intitulată *Studii Juridice* (1912), în care se ating și chestiuni în legătură cu teoriile generale ale dreptu-

lui. D-nul *Plastara*, în cursul d-sale de *Drept civil*, face la început câteva considerațiuni generale, cari sunt în legătură cu teoria generală a dreptului. D-sa publică și un *Program al cursului de enciclopedia dreptului*. Asemenea planuri de cursuri (*Capitole din enciclopedia dreptului*, 1914) au fost publicate și de d-nul *Constantin Popescu*, precum și de d-nul *Drăgănescu*, care e astăzi profesor la Cernăuți, (1919). D-nul *Petre Missir*, profesor onorar al facultății de drept din București și fost profesor la Iași, a publicat o lucrare intitulată *Filozofia dreptului* în legătură cu preocupările sale de drept internațional. D-nul *Emanuel Antonescu*, cu o deosebită adâncime, atinge chestiuni de teorie generală a dreptului în cartea sa *Scrieri juridice*, precum și în *Beziehungen zwischen Rechtswissenschaft und moderne Rechtsphilosophie* (1898). D-nul *Longinescu*, studiind dreptul roman, expune în introducere asemenea chestiuni și a scos chiar o publicațiune deosebită la 1927 sub titlul *Pregătire pentru învățarea dreptului*. D-nul *Nicolae Basilescu* în lucrările d-sale de economie politică atinge deseori chestiuni de teorie generală a dreptului (a se vedea și *Introductive la Economia politică*, 1893 și *Economia politică clasică și școala germană*, 1895). Marele profesor dela Iași, astăzi decedat *Matei Cantacuzino*, în splendida d-sale carte *Elementele dreptului civil*, care reprezintă o sinteză de cugetare, care la noi, poate, nu a fost înțeleasă în de ajuns, atinge în multe privințe teoria generală a dreptului.

Deasemenea profesorul *Alexandresco* în lucrările sale¹⁾.

În fine mai cităm cu studii cari interesează problemele de care ne ocupăm pe *P. Andrei* (*Probleme de sociologie*, 1927; *Sociologia revoluției*, 1921; *Filozofia Valorii*, 1918); *Antim* (*Concepțiunea economică a dreptului*, ed. 2, 1925); *C. Botez* (*Evoluțiunea dreptului în legislația germană, în comparație cu cea română și cu ideia de drept în general*, 1921); *D. Comșa* (*Fundamentul dreptului de*

¹⁾ Autorul acestei lucrări a publicat o serie de studii în legătură cu enciclopedia juridică, printre care notăm: *Filozofia contemporană și dreptul* (Conv. lit. 1913), *Observațiuni asupra dreptului de proprietate* (Conv. lit. 1915), *Dreptul națiunilor* (Studii filozofice, 1915), *Principiul naționalităților* (1916), *L'éducation sexuelle* (Rev. de Méta. 1912), *Idealism și filozofie* (Conv. lit. 1910), *Despre natura spațiului și timpului* (Conv. lit. 1911), *Două tendențe în filozofia contemporană* (Conv. lit. 1911), *Mode noi în filozofie: pragmatismul* (Conv. lit. 1909), *L'espace et le temps* (Rev. de Méta. 1912), *Cugetul ca putere creatoare* (Cugetul Românesc, 1922), *Ideea de evoluție* (Colecția Probleme și Idei, 1924), *Despre ideal* (Conv. lit. 1924), *Știință și filozofie* (Conv. lit. 1923), *Ideea de libertate etico-juridică la Kant* (Rev. de filozofie, 1924), *Evoluție și Revoluție* („Partidele Politice“, ed. Institutului Social Român), *Tendențele noi ale dreptului* (Curierul judiciar, 11 Martie 1923), *Observațiuni asupra câtorva lipsuri ale învățământului dreptului* (Rev. g-rală a învăț., Dec. 1927), *Observațiuni metodologice asupra fenomenului juridic* (Arhiva p. Ref. Soc., 1929), *Reflexiuni asupra deosebirii între juridic și politic* (Dreptul, 16 Sept. 1928), *Despre voința legiuitorului* (Adnotare la Decizia din 23 Martie 1928 a Curții de Apel din Craiova s. I., Pandectele Române, I. 1929), *Cultura politică și practica omului de stat* (Conferență la Institutul Social Român, Democrația, Sept. și Oct. 1929), *Ce e democrația* (Conferență la Ateneul Român, Democrația, Iunie—Iulie 1928), *Considerațiuni asupra structurii juridice a capitalismului modern* (Conferență la Institutul Social Român, Dreptul 30, Iunie 1929), *Concepția dreptului la Kant* (Conferență la Uni-

proprietate, 1899); D. Drăghicescu (*Raporturile dintre drept și sociologie*, 1904); Dobrogeanu-Gherea (*Concepția materialistă a istoriei*); Erbiceanu (*Tendențele noi în drept*, 1906); Filitti (*Clasele sociale în trecutul românesc*, 1925); P. I. Ghiață (*Problema claselor sociale*, 1929); D. Gusti (lucrările D-sale din *Arhiva pentru reforma socială și Sociologia războiului*); Max Hacman (*Reforma studiului de drept*, 1921); Hamangiu cu interesantul d-sale studiu despre tendințele noi în drept, publicat în *Pandectele Române*; N. Iorga (*Desvoltarea unității politice a Românilor*, 1915); G. Leon (*Dreptul de expropriere*, 1918); Luca (*Rationalismul în drept*, 1922); Lupu Dichter (*Noțiunea de drept*, 1912); Titu Maiorescu, în criticele sale,

versitatea Liberă, 1927), *Dreptul și teoriile neokantiane* (Conferență la Universitatea Liberă, 1928), *Individul și libertatea morală* (Convorbiri Literare, 1929). V. și Bibliografia franceză. În afară de aceasta s'au litografiat (ed. Doicescu) următoarele cursuri, făcute de același la Facultatea de Drept din București, privind în fiecare an materia enciclopediei juridice din punctul de vedere al unei probleme mai importante: *Metoda sociologică și metoda juridică* (anul școlar 1920—1921), *Relațiunile dintre drept și morală* (anul școlar 1921—1922), *Relațiunea juridică* (anul școlar 1922—1923), *Noua teorie asupra dreptului cu conținut variabil* (anul școlar 1923—1924), *Dreptul și utilitatea socială* (anul școlar 1924—1925), *Dreptul subiectiv și dreptul obiectiv* (anul școlar 1925—1926), *Principiile metodologiei juridice* (anul școlar 1926—1927), *Teoria generală a dreptului* (anul școlar 1927—1928). Notăm și unele din cursurile de drept public făcute la aceeași facultate și anume în special: *Metodele pozitivismului juridic francez* (anul școlar 1924—1925) și *Teoria generală a Statului* (anul școlar 1927—1928) (vezi *Planurile cursurilor de drept public predate la Facultatea de drept din București în anii școlari 1921—1928* de Mircea Djuvara, 1929, ed. Doicescu).

Precedente constituționale și partide politice, 1886, precum și în cursurile sale de *Istoria filozofiei*; *Cassiu Maniu* (*Filozofia Dreptului*, curs făcut la facultatea de drept din Cluj); *Maxim* (*Obiceiurile juridice ale poporului român*, 1921); *S. Negruzți* (*Incerări de psihobiologie penală*, 1925); *D. Negulescu* (*Arta de a judeca*, 1912); *Paul Negulescu*, în cursurile d-sale de *Drept constituțional*, de *Drept administrativ* și de *Istoria dreptului*; *V. Onișor* (*Istoria dreptului român*, 1921); *Al. Oteteleşanu* (*Unitatea conștiinței naționale prin întărirea ideii de drept*, 1922); *Papacostea* (*Criza intelectualismului în mișcarea socialistă contemporană*, 1923); *V. V. Pella* (*Viața și represiunea*, 1925); *I. Petrovici* (*Noua școală penală*); *Andrei Rădulescu* (*Cercetări asupra învățământului dreptului în țara românească până la 1865*, 1913, și *Șeizeci de ani de cod civil*, 1926); *M. Ralea* (*Contribuții la știința societății*, 1927); *Fl. Sion* (*Considerațiuni asupra elaborării codului civil român*, 1925); *Gr. Tașan* (*Evoluția sistemelor de morală*, 1921); *G. Tașcă* (*Liberalismul economic*, 1923); *Anibal Teodorescu* (*Tractat de drept administrativ*, 1929 și *Ideia socialistă și Karl Marx*, 1907); *N. Titulescu* (*Observațiuni asupra reorganizării Facultăților de drept*, 1904); *Vallimarescu* (*Pragmatismul juridic*, 1927 și *Studiu asupra raporturilor dreptului cu celelalte discipline*, 1929).

7. Enciclopedia juridică în învățământul universitar al dreptului

Spre a completa această introducere trebuie să se facă și o expunere a învățământului enciclopediei juridice.

Învățământul la facultatea noastră de drept este influențat aproape în mod exclusiv, de organizarea învățământului dela Paris. Dar la Paris este o tradițiune foarte puternică. Nici nu ne putem închipui, la noi, ce este forța tradițiunii, când o comparăm cu ceea ce este într'o țară veche, ca Franța. Din cauza acestei tradițiuni însă învățământul este departe de a fi pus în Franța, în deosebi în ceea ce privește școala de drept, în curent cu cerințele moderne.

La aceasta se adaugă împrejurările negative dela noi, unde nu a fost totdeauna o bună înțelegere, pentru toate chestiunile. Facultatea de drept, mai ales în primele și grelele ei începuturi, s'a prezentat sub o formă mai mult embrionară.

Facultatea de drept din București a fost organizată prin regulamentul publicat în Monitorul Oficial din 13 August 1866. Art. 1 zice : „Se vor face deocamdată următoarele cursuri : dreptul roman, dreptul civil român, procedura dreptului civil, dreptul și procedura penală, dreptul comercial, dreptul constituțional și administrativ, economia politică“. Este evident, că aceasta nu poate fi de ajuns pentru o facultate bine organizată. De atunci

s'au mai adăugat cursuri. S'au uitat însă multe și astăzi încă sunt multe uitate, deși sunt indispensabile pentru cultura studentului.

În 1913, în urma stăruințelor domnului Dissescu, s'a înființat catedra de enciclopedia dreptului, destinată să deschidă ușile acestui învățământ, pentru ca aerul curat și liber al curenților de înaltă cultură, să poată intra în învățământul dreptului. La 1921 s'a înființat o conferință de enciclopedia și filozofia dreptului. Cursurile sunt azi făcute, în afară de d. G. Mironescu, titularul catedrei, de autorul acestei lucrări și de d. Vallimarescu, docent. Domnul Drăghicescu a făcut un curs liber de sociologie.

Materia enciclopediei juridice a fost tratată la cursurile respective, în mod incidental, de profesori ca Dissescu, Bazilescu, Antonescu, Longinescu.

La Iași, tradiția lucrărilor de teorie generală a dreptului este foarte veche.

Jurisconsultul transilvănean Hristu Flechtenmacher, care colaborase la legea lui Calimah, face un curs de pravile la școala Vasiliană. Se pare, că a existat o școală de drept chiar din timpul lui Alexandru cel Bun (1401), la Suceava. Această școală a fost mutată mai târziu de Vasile Lupu la Iași, la Trei Erarhi, și denumită școala Vasiliană. Ea reînvie abia la 1827 și la 1831. Flechtenmacher predă un curs de drept privat al Românilor; la 1833 el predă un curs intitulat *Legi, introduceri și prima parte din codul civil.*

La 1835—1836 face un curs de *Drept natural* la Academia Mihăileană, înființată în Iunie 1835.

La 1836, se înființează de Grigore Ghica Vodă facultatea de drept. Înainte de 1860, aflăm cursuri predate de Apostoleanu, P. Suci, Veisa, precum și cursul predat în 1856—1864 de Simion Bărnuțiu *Dreptul naturale și al ginților*.

La 1860 se predau diferite cursuri, între cari aflăm cursul de *Drept naturale* al lui Simion Bărnuțiu.

La 1862, în regulamentul facultății de drept dela Iași, aflăm în fruntea cursurilor predate pe cel de *Drept natural*, în afară de alte cursuri, cari de asemenea nu se făceau la București și cari sunt extrem de interesante, cum este cel de medicină legală. Se prevede, pentru dreptul natural, că examenele se vor da la sfârșitul anului I.

La 1869, Ștefan Șendrea face un curs de *Drept natural și al ginților*. La 1884 Petre Missir, profesorul onorar de azi din București, face un curs de *Drept natural și internațional*. La 1886—1887 face în anul întâiu un curs cu titlul *Filozofia dreptului*, iar în anul al doilea cu titlul de *Drept internațional*.

Consiliul profesoral, la 1903, propune să se înființeze și doi ani de doctorat la Iași, cu mult înainte de București. În anul al doilea aflăm cursul intitulat *Istoria doctrinelor economice și sociologice*, pentru care fusese propus Leonardescu.

În programul anilor 1909—1910 găsim *Filozo-*

fia dreptului cu domnul Virgil Arion ca subli-
nitor, în anul întâiu la doctorat, (alături de drep-
tul roman, istoria dreptului, istoria doctrinelor
economice), precum și un curs de *sociologie*, predat
tot de d-l Virgil Arion în anul al II-lea la doctorat.

La Cernăuți există în anul întâiu un curs de
Enciclopedia dreptului și la sfârșitul anului al
doilea de doctorat un curs de *Sociologie* și de
Filozofia dreptului.

În ceea ce privește Clujul încă înainte de unire
se preda *Filozofia dreptului* de cunoscutul autor
Felix Somlo. Astăzi titularul catedrei este d-nul
Iorgu Radu. Cursul se face în anul III, fără obliga-
țiune de examen, de d-nul Cassiu Maniu. Cursul
este însă obligatoriu la doctorat și alături de el
sunt alte cursuri generale, cum, spre pildă, cursul
de Politică, de *Politică socială*, de *Politică economică*.

La Oradea-Mare, există de asemenea o Academie
de drept din timpul Ungurilor. Înainte de unire
se predau la această școală patru ore săptămânal de
Enciclopedia dreptului și șase ore de *Filozofia
dreptului*, separat. Astăzi se predă numai *Filozofia
dreptului*, însă fără obligațiune de examen.

Aceasta în ceea ce privește țara noastră.

În ceea ce privește străinătatea, este de relevat,
pentru influența exercitată asupra noastră, orga-
nizarea facultăților franceze de drept. Ele se în-
temeiază pe concepția napoleoniană (legile din 11
Floréal, anul X și din 22 Ventôse, anul XII).
Aceste facultăți erau înțelese numai ca școli pro-

fesionale practice, în care, cum observă cu drept cuvînt Bonnacase, „singură numai litera legii trebuie să fie obiectivul viitorului învățămînt și nu „știința dreptului“¹⁾). Era nevoie să se reconstituie un barou și o magistratură. Se înființează astfel, școli destinate să formeze practiciani dibaci, „In mod instinctiv”, scrie Liard, „Bonaparte avea, „precum se știe, foarte puțină înclinare pentru „ideologia secolului al XVIII-lea. Pedagogia sa „se potrivea cu politica sa. Personal, și ca om politic, el era deci adversarul acelor mari corpuri „savante de învățămînt, care vor o plină independență filozofică și științifică. Utile școli speciale, „izolate, și, prin aceasta, mai dependente, destinate fiecare unei misiuni determinate, răspunzând fiecare unei nevoi profesionale bine definite „și în deobște înțelese, erau mult mai mult în vederile sale“.

Facultățile franceze de drept au rămas încă până astăzi, sub impulsul acestei concepțiuni inițiale. Istoria dreptului în genere nu s'a introdus decât cu greu. Chiar și dreptul public și economia politică nu și-au găsit locul cuvenit, ca materii de învățămînt, decât foarte târziu, abia sub cea de a treia republică. Astăzi încă, ele nu sunt ceea ce ar trebui să fie, adică „stabilimente de înaltă filozofie, centre de educație socială și clinice juridice“,

¹⁾ Julien Bonnacase, *Qu'est-ce qu'une Faculté de droit ?* (1929).

cum cere Bonnacase, în numele tuturor celor cari le înțeleg misiunea.

Totuși, dela începutul acestei organizări, s'au ridicat glasuri care au cerut o altă directivă.

Astfel în discușiunea, care a determinat constituirea lor inițială, Sedillez cerea un studiu al legislațiunilor moderne și al celor vechi, precum și instituirea, sub numele de „preliminariii“ sau de „elemente“, a unor cursuri de filozofie a dreptului și de introducere la studiul dreptului.

La 24 Martie 1819, sub ministerul Decazes, se crează la Paris o catedră de „Elemente de drept natural, de elemente de drept al ginților și de drept public general“, precum și una de „Istorie filozofică a dreptului roman și a dreptului francez“. Această din urmă catedră nu a funcționat, iar ambele au fost desființate prin ordonanța din 6 Sept. 1822.

Încă din 1819 Athanase Jourdan, în jurul revistei *La Thémis*, începuse cu entusiasm o mișcare spre a face să se înțeleagă, că studiul dreptului nu e studiul literei legilor.

Tot în 1819, Lherbette publică o „Introduction a l'étude philosophique du droit“, precedată de un „Discours sur les causes de la stagnation de la science du droit en France“, cu aceleași preocupări.

În 1829, Lerminier în „Introduction générale à l'histoire du droit“ arată, cum adevăratul înțeles al științei dreptului nu i s'a revelat, decât cetind

pe Savigny și apoi pe jurisconșulții germani din vremea sa și pe marii filozofi.

Contele de Salvandy, ministru sub monarhia din Iulie, a avut intențiunea „să dea dreptului amploarea și suflul care-i lipseau“ prin creiarea a trei materii: filozofia dreptului, istoria dreptului (inclusiv legislația comparată) și enciclopedia dreptului.

La 1840 la 29 Iunie, Cousin, în calitate de Ministru al Instrucțiunii Publice, adresează o circulară Rectorilor Universităților, în care arată importanța unui curs enciclopedic. Cum cuprinde o idee, astăzi încă interesantă, să ni se dea voie să cităm câteva fragmente din această circulară: „Tous „les bons esprits se plaignent depuis longtemps d'une „lacune grave dans l'enseignement du droit. Les „élèves, en entrant dans nos facultés, n'y trouvent „point un cours préliminaire qui leur fasse connaître „l'objet et le but de la science juridique, les diverses „parties dont elle se compose, le lien de toutes ces „parties, l'ordre dans lequel elles doivent être successivement traitées, et surtout la méthode qui doit „présider à cette science. Vous n'ignorez pas qu'en „Allemande, où la jurisprudence est si florissante, „il n'y a pas une seule faculté qui ne possède un „pareil cours sous le nom de méthodologie. C'est un „cours de ce genre que j'ai proposé au roi d'établir à la faculté de droit de Paris sous le titre „d'Introduction générale à l'étude du droit“.

Acest citat este luat dintr'o prefață scrisă în

1903 de fostul Decan al facultății de drept dela Paris, Ferdinand Larnaude¹⁾. D-sa adaugă observațiunile d-sale:

„On ne fait guère plus aujourd'hui d'encyclo-
 „pédie du droit; la littérature encyclopedique est
 „partout en décadence, qu'il s'agisse de l'encyclopé-
 „die considérée comme un bref résumé des matières
 „juridiques speciales, sans aucune unité intrinsèque,
 „ou qu'on songe à l'encyclopédie, science des scien-
 „ces, distincte et indépendante, embrassant le
 „contenu de toutes les sciences spéciales comme
 „l'entendaient Schelling et Hegel“.

Tot d-sa adaugă :

„La lacune que signalait Cousin en 1840 a
 „toujours subsisté. Les facultés de droit françaises
 „n'ont jamais possédé d'une manière définitive ce
 „cours... Il n'y a pas encore aujourd'hui de cours
 „qui leur présente «l'ensemble de toute la science»
 „et leur en fasse bien saisir et l'esprit et l'unité“.

„Or cet enseignement est indispensable, seul il
 „permet d'établir *la véritable nature des concepts*
 „*juridiques, les plus essentiels, de formuler les caté-*
 „*gories juridiques, dans lesquelles rentrent la plu-*
 „*part des développements des codes et des lois, et*
 „*par là, de former de vrais jurisconsultes, et de ne*
 „pas prendre pour du droit des dispositions de ré-
 „glementation plus ou moins développées, des énu-
 „mérations de règles et d'exceptions, des contro-

¹⁾ Cours de théorie générale du droit de Korkounov, professeur a l'université de St. Petersbourg, préface de F. Larnaude.

„verses de textes et autres survivances de la scolastique !“.

La Paris a fost astfel înființată o catedră obligatorie de introducere generală la studiul dreptului, care a durat dela 1840 până la 1870. Cursul a fost făcut dela 1848 până la 1857 de *Duvergier*. Acesta a fost urmat de cursul făcut de *Beudant*, despre care s'a vorbit la bibliografie, iar apoi de un curs liber al lui *Boistel*, de filosofia dreptului. În mod sporadic, în timpul din urmă, problemele materiei au fost predate de mari profesori ca : *Saleilles*, *Duguit*, *Hauriou* ; în special în timpul nostru sunt de relevat cursurile făcute de *Bonnescase*, *Lévy Ullmann*, *François Gény*, *G. Renard* și alții.

Facultatea de drept dela Strasbourg, încă din anul XII, a instituit un curs de Introducere la studiul dreptului și de Filozofie a dreptului, care a fost făcut fără întrerupere de atunci.

În alte țări, deasemenea s'a acordat însemnăta-tea care se cuvine materiei de față.

În Germania, de pildă, nu există facultate de drept, la care să nu fie un curs de felul acesta. În Germania sunt astăzi 32 de catedre în legătură cu această materie. În Italia sunt 19 catedre, în Olanda 5, în Norvegia 8 catedre. În Ungaria cea mică de astăzi 7 catedre, în Elveția 5 catedre, în Spania 5 catedre, în Bulgaria 2 catedre.

Este de dorit, ca nici Țara Românească să nu rămână mai prejos.

III. PLANUL STUDIULUI

După introducerea făcută, trebuie, mai ales pentru un prim contact cu dreptul, să se arate în mod preliminar, ce este dreptul. Noțiunile care se vor expune în felul acesta, vor trebui apoi aprofundate pentru ca, la sfârșit, să se poată preciza în mod definitiv definițiunile date.

Odată cu aceasta se va arăta și care sunt *subdiviziunile dreptului*, cum se comportă ele unele față de altele și raportul de subordonare dintre ele.

După ce se va expune în felul acesta, *noțiunile preliminare despre drept*, se va intra în analiza realității juridice.

Realitatea juridică este de mai multe feluri.

Realitatea juridică stă mai întâiu în suma tuturor relațiunilor juridice dintre persoane și ca atare, într'o primă subdiviziune, va trebui analizată relațiune juridică. În deosebi, ceea ce apare la suprafață în practica juridică este conflictul, când se naște pe baza acestei relațiuni juridice.

Dar realitatea juridică nu este numai atât. Deasupra relațiunilor juridice planează dreptul pozitiv, adică suma normelor, care se aplică, la un moment dat, într'o anumite societate. Aci nu e vorba de relațiunile juridice, ci de normele de drept, care li se aplică obligator în statul respectiv. O a doua subdiviziune va trebui prin urmare să studieze legislațiunea pozitivă ca atare.

A treia subdiviziune va trebui să menționeze operațiunea, prin care se ajunge la legislațiunea pozitivă și anume legiferarea. Legislațiunea pozitivă arată, care este dreptul care se aplică în fapt la un moment dat, într'o societate. Legiferarea pune o altă problemă: este oare drept acest drept? Trebuie schimbat acest drept sau nu? Trebuie creat, într'o anumită materie, un drept nou?

După ce s'a văzut în felul acesta, în ce constau realitățile juridice, se poate în sfârșit, pune întrebarea mai cu precizie, ce este dreptul și cum se deosebește de celelalte realități.

Dar nu este suficient aceasta. Se arată astfel în ce constă problema, care se pune în fapt, de a ști dacă e dreaptă o legislație, dacă e drept dreptul pozitiv. O altă problemă, și cea mai grea, este aceea de a ști dacă această întrebare „e drept dreptul?” are vreun sens, dacă justiția, așa cum ea se degajează din această analiză a realităților, există de sine stătătoare sau este o simplă iluzie, și dacă nu cumva este poate rezultatul unui pur sentiment subiectiv, cu care obici-

nuim a ne înșelă pe noi înșine, atribuindu-i fără temei o valoare științifică obiectivă. Pentru aceasta va trebui să se analizeze în mod sumar și elementul rațional în drept, sub o formă științifică modernă. Se va constata astfel, că într'adevăr *dreptul este o știință și cum este o știință*, deosebindu-se de celelalte științe.

PARTEA II

NOȚIUNI PRELIMINARE DESPRE DREPT

I. CE ESTE DREPTUL ?

Ce este dreptul?

A, datorează lui B o sumă de bani. Intre A și B s'a stabilit o relațiune, pe care o numim juridică, și observăm, că A trebuie să restituie lui B acea sumă de bani. De ce *trebuie*? Pentrucă există o normă de drept, care cuprinde această idee; ori de câte ori cineva se împrumută, *trebuie* să restituie suma de bani, pe care a împrumutat-o.

Iată o realitate juridică. Întrebarea este: prin ce se deosebește ea de alte realități?

Ne aflăm în fața unei *norme de drept*, unei reguli de conduită, unei reguli de activitate. Se arată printr'un precept, ce trebuie să facă A față de B, o persoană față de altă persoană.

Regula de activitate poate să fie însă de mai multe feluri.

Toate regulele de activitate sunt, într'un sens foarte larg, norme cari se numesc norme practice. Normă de activitate este astfel și orice *normă tehnică*.

Iată, de pildă, un inginer care construiește un pod. Dacă vrea ca podul să îndeplinească condițiunile necesare de soliditate, pe care le dorește, trebuie să lucreze într'un anumit fel, după anume norme.

Medicul, dacă vrea să ajungă la anumite rezultate asupra pacientului său, trebuie să întrebuițeze anumite metode, să se supună tot astfel la anumite norme, să îngrijească pe bolnav într'un anume fel.

Normele de drept se deosebesc însă profund de normele tehnice de felul acesta. Când Inginerul construiește un pod, el nu e *obligat* să o facă. El pune în mod ipotetic scopul înainte, fără nici o necesitate rațională. Numai dacă vrea să ajungă la această realizare, atunci trebuie să se supună unor anumite norme.

În drept, nu e așa. Când zicem că A trebuie să restituie lui B suma pe care a împrumutat-o, realizarea normei depinde în fapt, ce e drept, de voința lui, pentrucă în fapt, el ar putea să refuze să restituie sau ar putea să fie constrâns numai prin autoritatea publică. Dar înțelegem că A are o *obligațiune* și B are un *drept*. A este obligat să restituie

și dacă nu a restituit zicem, că a făcut o nedreptate. Ideia această de obligațiune a cuiva, cu corelativul său, ideia de drept a cuiva, nu se regăsește în celelalte norme practice.

Normele de drept, cuprind astfel în mod esențial ideia de drept și obligațiune. Sunt obligat să restitui creditorului meu ceea ce am împrumutat, sunt obligat să respect viața și libertatea celorlalți. Nu ațarnă de bunul meu plac, să vreau să ucid pe altul. Evident, că în fapt, pot ucide, dar atunci am călcat o obligațiune. Acesta e un element cu totul nou, specific realității juridice, element pe care l'am înțeles cu rațiunea.

În afară de normele tehnice, mai există și altele, cari deasemenea nu cuprind ideia de obligațiune rațională. Așa sunt *normele religioase*. Religia cere credincioșilor în morala sa anumite acțiuni, dar individul este obligat numai față de Dumnezeu și de sancțiunea divină. Dumnezeirea îl pedepsește. Nu este o obligațiune de sine stătătoare, care să nu depindă de altcineva. Credincioșii se supun normelor comandate din frica sau iubirea de Dumnezeu. Dar „nu ucide“, norma de drept cuprinde o obligațiune de sine stătătoare, are putere prin ea însăși, cum este o obligațiune de sine stătătoare aceia, de a restitui ceea ce s'a împrumutat.

Nu trebuie să se restituie ceea ce s'a împrumutat, pentru că ne-a poruncit cineva, ci pentru că astă *trebuie*. Norma de drept are în înțelegerea ei însăși explicațiunea sa fundamentală.

Tot asemenea, diferitele *norme de bună cuviință* se stabilesc în raporturile dintre oameni, în diferitele societăți; dar aceste norme nu sunt obligațiuni. Dacă vreau să port guler, îl port, dacă nu, nu am călcat nici o obligațiune. Mă pot pune într'o situație grea față de cercul în care trăesc, dar nu am călcat o obligațiune prin aceasta.

Elementul specific al obligațiunii se găsește așa dar la baza normelor de drept și acelaș element îl mai găsim la baza altor norme, normele de morală, dar numai aci.

„Iubește pe aproapele tău“ iată, o normă de morală, nu o normă de drept. Și aci, ca și în drept, norma este obligatorie prin ea însăși; ea nu depinde nici de porunca unui terțiu, nici de vre-o aplicațiune practică, pe care o caută omul. Ea are autoritate intrinsecă, cuprinzând o idee de obligațiune.

Ideia de obligațiune se află așa dar la baza tuturor normelor de morală și de drept, deosebind normele de morală și drept de toate celelalte norme practice. Se rezervă, în înțeles restrâns, acestor norme de morală și de drept, termenul de *practice*. Acestea sunt adevăratele norme *necondiționate*.

Intrebarea, care se pune atunci, pentru că s'au delimitat în felul acesta, normele morale și de drept pe deoparte, de toate celelalte norme pe de altă parte, este de a se ști, care e deosebirea între o normă de morală și o normă de drept.

Să comparăm o realitate juridică cu una morală.

Iată un trecător, care pe stradă întâlnește un cerșetor. Norma morală îi cere să fie milos și să dea cerșetorului ceva, dar nici o normă juridică nu-l silește. Atunci, când prin urmare, face un dar cerșetorului, intențiunea cu care a făcut darul, este supusă unei aprecieri morale. Dacă într'adevăr a făcut aceasta din dragoste pentru aproapele său, a făcut ceea ce trebuia, un act conform cu obligațiunea morală. Dacă a făcut-o dintr'un interes egoist oarecare, nu a făcut un act moral. E morală sau nu acțiunea sa, după cum intențiunea sa a fost, precum se spune, curată, desinteresată, altruistă, sau nu a fost așa. Intențiunea actelor este, așa dar, ceea ce importă în morală.

Dar îndată ce actul a fost consumat, îndată ce trecătorul a luat o monedă și a dat-o cerșetorului, a făcut prin aceasta ceea ce în drept se chiamă un dar manual, o donație. Se constată îndată o relațiune juridică.

Prin ce se manifestă relațiunea juridică? Odată ce trecătorul a făcut darul, numai poate să ceară restituirea obiectului donat.

Se constată deci existența relațiunei juridice din momentul, în care intențiunea unei persoane s'a exteriorizat în contactul material cu o altă persoană.

Putem spune astfel, că morala are de obiect aprecierea faptelor interne de conștiință, a intențiunilor omenesti, pe când dreptul are de obiect aprecierea faptelor externe ale persoanelor, în relațiunile lor lor cu alte persoane. Această din urmă apreciere se

face evident și prin prisma intențiunii persoanelor respective, dar centrul de gravitate cade asupra înfăptuirilor externe, asupra activității materiale a persoanelor. Intrucât ar fi vorba într'adevăr numai de ce s'a petrecut în sufletul cuiva, ne aflăm în domeniul moralei și dreptul nu poate să intervină. Indată ce însă voința omului s'a manifestat în afară printr'o acțiune, în care o persoană a intrat în contact cu interesul unei alte persoane, ne aflăm în fața unei realități juridice.

Este evident însă, că această realitate juridică, această activitate externă, trebuie să fie a unei persoane care a judecat, care a raționat, care a avut o intențiune conștientă. Și după cum a avut o intențiune sau alta, realitatea juridică, faptele se luminează juridicește, într'un fel sau altul. Intr'un fel se interpretează contractele, când la baza lor a stat o intențiune, în altfel se interpretează, când este cu totul altă intențiune a părților la baza lor. Când o persoană nu are voință, de ex. un dement sau un nou născut, ea nu se poate, în principiu lega juridicește numai prin actele sale. Intențiunea, ca element sufletesc, departe de a fi eliminată din drept, este prima condițiune a studierii realității juridice, dar centrul de gravitate cade asupra activității externe a persoanelor în contactul dintre ele.

Toate normele, care se referă numai la activitatea sufletească a omului, la activitatea conștiinței sale, la intențiunile sale, sunt prin urmare norme de morală, pe când acele, cari se referă la activitatea

materială realizată în afară a persoanelor în contact cu celelalte persoane, sunt norme de drept.

Nu toate normele de drept, astfel definite, intră însă în aplicațiunea lor zilnică, în dreptul pozitiv. *Dreptul pozitiv*, adică dreptul care se aplică, cuprinde un număr foarte restrâns de norme, față de toate posibilitățile de norme juridice, care există la un moment dat.

Să ne gândim, spre pildă, la legislațiunea noastră. Dreptul pozitiv este constituit la noi prin legiferare, prin legi scrise, în cea mai mare parte a lui. Când intervin legile? Atunci când este o necesitate inexorabilă, ca societatea să transpună nevoile cele mari ale ei în texte de legi. Dar în afară de legislațiunea pozitivă, așa cum ea există, și, ca să spunem astfel, pe de lături se agită o mulțime de situațiuni, în care fiecare susține, că el are dreptate. Ele produc chiar câteodată curente sociale, spre a influența pe legislator. Aceste curente sociale, aceste mișcări, sunt referitoare tot la norme de drept, dar care nu au fost încă legiferate.

De obicei, în mod impropriu, normele care nu au fost legiferate se numesc norme morale. Ele nu devin juridice în acest sens, decât după ce au fost legiferate.

Dar aceasta e numai un fel de a se exprima. Dacă ar fi norme morale, niciodată nu s'ar putea transforma în norme juridice, pentru că după cum s'a arătat, morala are un domeniu cu desăvârșire distinct de al dreptului. Ea se mărginește exclusiv

numai la conștiința internă a persoanelor, care nu poate fi legiferată de un legislator, oricât ar încerca s'o facă.

Prin urmare, printre normele dreptului aflăm unele, care sunt prefăcute în drept pozitiv, în cazul nostru, în România, prin legiferare scrisă, altele, cari sunt încă obiectul unor discuții și câteodată chiar abia sunt simțite de societatea respectivă. Sunt într'adevăr norme, care nu au ajuns încă în conștiința societății respective, dar, care totuși există, căci pot fi obiect de analiză și discuțiune.

În jurul normelor de drept pozitiv, ale dreptului care se aplică într'o anumită societate la un moment dat, există totdeauna, ca un halo imens, o sumă formidabilă și uneori neprecisă în complexitatea ei, de norme juridice, din care unele sunt intrate în conștiință, dar nu au intrat încă în legislațiune, altele nu sunt nici măcar intrate în conștiința societății respective pot deveni conștiente la un moment dat. Dar și acestea sunt toate tot norme de drept.

Iată distincțiunile, care s'ar putea face în mod preliminar, spre a arăta, care e cadrul dreptului deosebindu-l de celelalte discipline învecinate, dintre cari cea mai apropiată de drept este desigur morala, pentrucă ea împreună cu dreptul are la bază obligațiunea necondiționată.

II. DIVIZIUNILE GENERALE ALE DREPTULUI

După ce am arătat astfel în câteva cuvinte ce este dreptul, trebuie expuse diviziunile lui.

1. Dreptul intern și extern

Realitatea desigur cea mai puternică și cea mai interesantă în drept, cea mai pasionantă de studiat, este Statul. E o realitate atât de vie și de puternică, încât absoarbe individualitatea noastră a tuturor, care se pierde într'ânsa. E o realitate atât de adâncă, încât ea se întinde în timp și în spațiu mult peste forțele și existențele persoanelor individuale. E o realitate absolută, întrucât nu recunoaște nici o autoritate superioară, cum recunoaște persoana privată autoritatea statului. Statul nu recunoaște nimic superior sie-și.

Statul își exercită, în principiu, atribuțiunile pe un anumit teritoriu. Ei bine, pe acest teritoriu și față de persoanele aflate pe el, statul organizează dreptul. Fiecare stat legiferează astfel pe teritoriul său.

Avem prin urmare între normele de drept,

numai la conștiința internă a persoanelor, care nu poate fi legiferată de un legislator, oricât ar încerca s'o facă.

Prin urmare, printre normele dreptului aflăm unele, care sunt prefăcute în drept pozitiv, în cazul nostru, în România, prin legiferare scrisă, altele, cari sunt încă obiectul unor discuții și câteodată chiar abia sunt simțite de societatea respectivă. Sunt într'adevăr norme, care nu au ajuns încă în conștiința societății respective, dar, care totuși există, căci pot fi obiect de analiză și discuțiune.

În jurul normelor de drept pozitiv, ale dreptului care se aplică într'o anumită societate la un moment dat, există totdeauna, ca un halo imens, o sumă formidabilă și uneori neprecisă în complexitatea ei, de norme juridice, din care unele sunt intrate în conștiință, dar nu au intrat încă în legislațiune, altele nu sunt nici măcar intrate în conștiința societății respective pot deveni conștiente la un moment dat. Dar și acestea sunt toate tot norme de drept.

Iată distincțiunile, care s'ar putea face în mod preliminar, spre a arăta, care e cadrul dreptului deosebindu-l de celelalte discipline învecinate, dintre cari cea mai apropiată de drept este desigur morala, pentrucă ea împreună cu dreptul are la bază obligațiunea necondiționată.

II. DIVIZIUNILE GENERALE ALE DREPTULUI

După ce am arătat astfel în câteva cuvinte ce este dreptul, trebuie expuse diviziunile lui.

1. Dreptul intern și extern

Realitatea desigur cea mai puternică și cea mai interesantă în drept, cea mai pasionantă de studiat, este Statul. E o realitate atât de vie și de puternică, încât absoarbe individualitatea noastră a tuturor, care se pierde într'ânsa. E o realitate atât de adâncă, încât ea se întinde în timp și în spațiu mult peste forțele și existențele persoanelor individuale. E o realitate absolută, întrucât nu recunoaște nici o autoritate superioară, cum recunoaște persoana privată autoritatea statului. Statul nu recunoaște nimic superior sie-și.

Statul își exercită, în principiu, atribuțiunile pe un anumit teritoriu. Ei bine, pe acest teritoriu și față de persoanele aflate pe el, statul organizează dreptul. Fiecare stat legiferează astfel pe teritoriul său.

Avem prin urmare între normele de drept,

unele, care se aplică numai statelor respective în relațiunile lor interne, și acestea interesează ceea ce se chiamă dreptul intern, altele cari se referă la raporturile dintre state sau dintre cetățenii unor state diferite. Căci aceste realități formidabile pe care le numim state, monștrii imenși de putere, față de cari existența individuală nu contează și o strivesc de atâtea ori în mersul lor greoiu înainte, intră în contact între ele, în viața internațională și din relațiunile acestea nasc norme de drept, care se aplică, fie statelor ca atari, fie supușilor mai multor state deosebite, când ei intră în contact. Și astfel, față în față cu dreptul intern, avem și dreptul extern. Iată o primă diviziune a dreptului.

2. Dreptul determinant și sancționator

Normele de drept, care determină ce trebuie să facă persoanele, se numesc norme determinatoare. Cele care organizează sancțiunile, pentru cazul când persoanele nu respectă normele, sunt norme sancționatoare. Ca ramure de drept, se poate astfel distinge pe de o parte dreptul determinant și pe de altă parte dreptul sancționator.

Se poate spune, că sunt porțiuni întregi din drept, cari fac parte din dreptul determinator. Așa pare să fie procedura civilă, care organizează modul, cum fiecare poate să ajungă să valorifice drepturile sale în fața instanțelor judecătorești, precum și în genere orice procedură, căci fiecare ra-

mură de drept are în realitate o procedură a sa, chiar când nu este legiferată în mod separat. Foarte multe norme din dreptul public, din cel civil sau comercial fac parte din dreptul sancționator, pentru că nu fac decât să organizeze sancțiuni pentru alte norme.

În legătură cu această diviziune, dar nu complet coincidând cu dânsa, cunoscutul autor francez Francois Gény, face o deosebire între legi și normele tehnice.

Legi științifice, în terminologia lui cam obscură, sunt normele, care se impun dela sine, care cuprind ideia de obligațiune: nu ucide, respectă contractul pe care l'ai făcut. Iată norme, cari se explică prin autoritatea lor proprie rațională și nu mai au nevoie de altceva.

Normele tehnice constituie însă imensa majoritate a normelor de drept, căci pentru a pune în lucrare o lege științifică, cum o numește Gény, trebuie o sumă de alte dispozițiuni.

În sensul acesta, de ex., întregul cod civil nu este decât dezvoltarea unui număr foarte restrâns de norme științifice. O foarte mare parte a dreptului civil se întemeiază pe ideia libertății de a contracta. Dar această libertate de a contracta este dela sine înțeleasă, ea nu este exprimată decât într'unul sau două articole din codul civil. Restul codului civil nu cuprinde decât dispozițiuni, cari organizează din punctul de vedere practic aceste norme ideale.

Normele pe care Gény le numește tehnice nu au astfel autoritate în ele înși-le, ci sorb autoritatea lor din autoritatea legii științifice, care le stă la bază.

Dar e o mare greutate să se degajeze și să se circumscrie exact asemenea principii fundamentale, pe cari Gény le numește legi științifice, după cum este foarte greu apoi a se vedea, cari sunt mijloacele și metodele tehnicei juridice.

3. Dreptul public și privat

O altă împărțire a dreptului, și poate cea mai importantă, este aceea în drept public și drept privat.

Această diviziune are cu totul alt fundament decât aceea în drept intern și extern. Ea totuși se întretae cu aceasta din urmă și putem astfel avea: drept intern public sau privat, după cum putem avea drept extern public și majoritatea autorilor susțin încă și privat.

Care este deosebirea între dreptul public și dreptul privat? Majoritatea autorilor dau definițiuni, care de cele mai multe ori trebuie precizate. S'ar părea chiar, că pentru mulți deosebirea nu este netedă. În orice caz ea formează obiectul unei probleme destul de delicate.

Diviziunea în drept public și drept privat corespunde întâiu desigur unei necesități pedagogice, pentru că este comod să se grupeze o serie de

norme sub titulatura de drept public și să se predea ca o ramură de învățământ, aparte de celelalte, denumite drept privat. Toate reglementările raporturilor de avere și de familie dintre particulari se socotesc dispozițiuni de drept privat. Cele din contră cari privesc organizarea de stat, fie în determinarea organelor statului și a serviciilor publice fie în relațiunile dintre stat, ca autoritate, și particulari, se socotesc în principiu ca fiind de drept public.

Dar necesitatea pedagogică nu implică totdeauna o necesitate științifică, așa cum ne interesează și trebuie aci analizată.

a) Utilitatea, criteriu al distincțiunei

Deosebirea între dreptul public și privat este foarte veche. Ea se găsește formulată chiar în dreptul roman, între alții de jurisconsultul Ulpian, în celebrul adagiu din Digeste (cartea I, IV, De justitia et jure): *Publicum jus est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem pertinet.*

Utilitatea, conform acestei concepții, s'ar părea a fi așa dar un criteriu al distincțiunei. După cum interesul normei privește pe un particular sau pe stat, după cum scopul urmărit de o dispozițiune legală este aceea de a satisface o nevoie a statului sau una a particularilor, ne-am afla în fața unei norme de drept privat sau în fața unei norme

de drept public. Organizarea puterilor publice sau a serviciilor publice ar interesa mai ales statul, pe când normele referitoare la familie, la contracte și la responsabilitatea obicinuită între particulari ar fi de drept privat.

O asemenea concepție nu este însă cu desăvârșire exactă.

Oare normele dreptului public nu interesează pe particulari? Ne este oare indiferent modul cum funcționează serviciile publice, fără de care nici nu putem exista în toată ființa noastră?

Interesul individual este nemăsurat de mare în toate normele privitoare la stat. Dacă această entitate abstractă, care se chiamă stat, poate fi interesată de o normă de drept public, interesul acesta în aceeaș măsură atinge și pe particulari.

Și invers: dispozițiunile de drept privat interesează statul. Cum ar exista într'adevăr statul fără rânduiala intereselor private ale oamenilor? Dispozițiunile de drept civil reglementează de ex. între altele averea noastră. Dar nu poate fi indiferent statului, dacă cetățenii săi trăesc în această privință într'un haos, dacă nu există nici un fel de sancțiune, dacă se calcă continuu, în această materie, normele de drept. Tot dreptul privat atinge în deaproape interesele publice. Ba chiar mai mult, după cum a arătat sub o formă măestrită, marele jurisconsult german Jhering, în cartea sa „Kampf ums Recht“, orice nedreptate s'ar comite contra unui particular,

oricât de mică ar fi, este o nedreptate care se face față de societatea întreagă. Atunci când cineva luptă pentru dreptul său, luptă în realitate pentru paza ordinii legale. Dar paza ordinii legale interesează în primul rând statul; particularul când pornește o acțiune în justiție spre a realiza dreptul său și luptă pentru el împlinește prin aceasta o mare misiune socială.

Respectarea dreptului sub toate formele sale interesează în primul rând așa dar întreaga societate, căci întreaga societate nu ar putea să existe, dacă respectul dreptului nu ar exista.

Prin urmare, nu se poate susține, că deosebirea între dreptul public și dreptul privat se întemeiază exclusiv numai pe ideia interesului, pe care normele respective îl prezintă pentru stat sau particulari. Atât dreptul public cât și dreptul privat interesează în acelaș fel și pe stat și pe particulari. Deosebirea trebuie căutată alt undeva.

Utilitatea, ca scop al dispozițiunilor juridice, fără nici un fel de precizie în plus, nu este un criteriu suficient, după care se poate distinge dreptul public de dreptul privat.

b) **Obiectul juridic al dreptului public și al dreptului privat**

Deosebirea poate sta în obiectul specific al dreptului public, distinct de acel al dreptului privat. Ea trebuie astfel căutată dintr'un punct de vedere

juridic și nu dintr'unul social, cum e cel al interesului.

Pentru aceasta trebuie însă să înțelegem dela început esența și menirea acestei realități juridice, pe care o numim stat.

Există în societate relațiuni între membrii ei și odată cu cunoașterea acestor relațiuni de fapt noi înțelegem, că există între ei și relațiuni de drept. Intre persoanele care formează o comunitate de fapt se stabilește astfel și o comunitate de drept.

Relațiunile juridice, ce se stabilesc între persoane, ca atare, implică o conștiință juridică comună, o comunitate juridică între ele. Pentruca persoanele să recunoască autoritatea unei norme de drept, trebuie să existe o recunoaștere comună a acestei autorități. Când A ucide pe B și toată lumea este de acord, că această faptă trebuie pedepsită, s'a stabilit prin aceasta chiar o comunitate juridică. Ea exprimă o conștiință juridică comună, convingerea, în speța de care am vorbit, că criminalul trebuie să fie pedepsit.

Dar această convingere trebuie organizată în mod practic, spre a-și produce efectul. Această operațiune, în concepțiunea noastră contemporană, este atributul comunității juridice între oameni pe cari o numim Stat. Există așa dar o comunitate, Statul, care reprezintă conștiința juridică a societății respective, o organizează într'un fel practic

prin dispozițiunile juridice pe cari le consacră, o realizează.

În felul acesta se stabilește o distincțiune de drept între comunitatea juridică pe care o numim Statul și persoanele care o constituiesc, din cari fiecare, ca persoană juridică, stă față în față cu comunitatea. Statul rămâne reprezentantul juridic al societății respective, ca instituțiune colectivă organizată. Prin natura sa însăși, el are menirea să organizeze dreptul și să-l realizeze, iar fiecare din particulari are obligațiunea de a contribui la această înfăptuire cu caracter moral.

Acestei realități juridice corespunde în fapt o realitate sociologică, societatea respectivă, compusă spre pildă în ceiace privește Statul Român din societatea românească, în toată complexitatea ei. Noțiunea de societate este astfel o noțiune complet distinctă de aceea de stat, care singură e juridică.

Spre a se determina ce este dreptul public, trebuie să se analizeze natura relațiunii care se stabilește astfel între stat și particulari.

O problemă, care s'a discutat foarte mult și care e greu de rezolvat, greu mai ales pentru că nu s'a găsit încă, poate, calea, pe care ea poate fi rezolvată, este aceea de a ști ce primează: Statul sau individul?

Realitățile sociologice care stau la baza statului, — pentru Statul Român întreaga societate românească, — sunt incontestabil compuse din indivizi fizici. Fiecare din noui suntem o unitate distinctă

și toți laolaltă constituim societatea fizică românească, al cărei reprezentant este Statul român.

Dar acțiunile noastre sunt reflexele sufletelor noastre și, dacă intrăm în domeniul sufletesc, problema devine mult mai complexă.*

Sufletul fiecăruia este o individualitate distinctă de al altuia? În sufletul fiecărui din noi, sunt două elemente fără ca să existe o margine precisă între ele: este elementul social și elementul individual; din aceste două elemente cel social este în mod covârșitor mai important decât elementul individual. El are o incomparabil mai mare întindere și însemnătate. Tot ce simțim noi, tot ce gândim, tot ce facem este reflexul societății în care trăim. Dacă gândim într'un anumit fel, o facem sub influența formidabilă a societății și educațiunii. Dacă simțim într'un anumit fel, de asemenea în această simțire găsim reflexul simțirii comune. Dacă lucrăm într'un anumit fel, în cea mai mare parte o facem tocmă prin îmboldul tendențelor sociale, care sunt în noi.

Aceste elemente comune sunt așa de puternice în fiecare din noi, că partea individuală apare disparentă. Aceasta se manifestă mai vizibil în marile crize. Pentru ce ne sacrificăm în momentele grele? Pentru interesul nostru? Ne consacram viața unui interes superior, unui ideal, care nu e altceva decât partea socială din noi. După cum soldatul se sacrifică pe front, tot asemenea orice acțiune altruistă din viața noastră de toate zilele,

nu se face de noi pentru partea individuală din noi, dar pentru ceea ce este comun și social în noi.

În felul acesta se poate spune că, între individ și societate, ca o realitate de fapt, nu există o deosebire netedă, cum pare la prima privire, când se constată, că există indivizi fizici alături unii de alții, și se deduce astfel, că societatea nu ar fi altceva decât un conglomerat de indivizi. Societatea este în realitate mult mai mult decât atât, este elementul care ne leagă în mod fundamental pe toți laolaltă și constituie în acelaș timp chiar partea esențială a sufletului fiecăruia din noi.

Acesta este și înțelesul profund al cunoscutelor teorii solidariste, de cari se aude așa deseori vorbindu-se în drept. Se spune, că solidaritatea socială este așa de mare, încât, tot ceea ce suntem, o datorăm societății. Aceasta însemnează tocmai, că la fundamentul sufletului fiecăruia din noi este elementul social.

S'ar putea spune, că în fiecare dintre noi trăește mai mult elementul social, decât elementul propriu zis individual, care apare numai sub forma puținului, pe care îl adaugă original fiecare dintre noi la ceea ce avem social în sufletul nostru.

A vorbi deci de un individ, care se opune colectivității, este aproape un non sens. Interesul individual poate apare divergent în anumite momente, dar realitatea fundamentală este comună.

Se poate chiar spune, că individul, ca atare, apare ca o simplă abstracțiune.

După această analiză se poate trece în mod natural dela partea sociologică astfel descrisă la punctul de vedere juridic.

Nu se poate concepe statul, ca fiind în opoziție cu individul, cum l-a conceput așa zisa școală individualistă, căci ideia individului opus cu Statul, este lipsită de înțeles. Statul reprezintă într'adevăr ceea ce este fundamentul în noi, societatea care trăește în noi. Ce reprezintă atunci juridicește individul? În nici un caz nu ar putea fi ceva opus, esențialmente, statului.

Este adevărat însă, că pentru realizarea practică a scopurilor ei în dispozițiunile de drept pozitiv comunitatea juridică, statul, recunoaște fiecăruia din noi, ca individualitate juridică distinctă, oarecari drepturi în contra ei. Drepturile fundamentale, pe care le recunoaște în felul acesta, sunt așa numitele libertăți, cari sunt consacrate și de constituțiunea noastră și sunt consacrate, sub o formă sau alta, în dreptul constituțional al tuturor țărilor civilizate. Ele se mai numesc drepturi individuale.

Spre a se ajunge la această concepție, s'a formulat în trecut o teorie, care a avut o mare utilitate la vremea ei, dar care astăzi apare ca complet depășită: este teoria drepturilor naturale ale omului. Ea s'a manifestat în mod practic, prin organizarea pe care revoluțiunea franceză a dat-o societății juridice franceze. Înainte de revoluțiunea franceză există atotputința monarhului, a regelui Franței, a cărui voință eră singurul isvor de drept, el

fiind chiar deasupra legilor (regim arbitrar), spre deosebire de concepțiunea tradițională engleză după care monarhul era și este și el supus legilor (regim legal). Față de această situațiune de fapt din Franța (căci așa apar teoriile, mai ales cele politice și juridice, ca o simplă reacțiune în contra unei stări nedorite,) a apărut școala dreptului natural.

Ea se rezumă în ideia, că oamenii s'au adunat laolaltă printr'un contract intervenit între ei, contractul social, și au constituit societatea; au trecut astfel, dintr'o stare „naturală“, în stare definitivă socială, civilă, în care îi vedem. Ei nu au renunțat însă, prin aceasta, la anumite drepturi ale lor, cari prin urmare sunt primordiale. Aceste drepturi sunt „naturale“, pentru că sunt aceleași, cari au aparținut înainte de contractul social oamenilor și pe baza cărora ei au făcut contractul social. Există astfel drepturi individuale ale omului, drepturi naturale, cari sunt anterioare statului, peste cari el nu poate trece și cari i se impun în mod fundamental.

Pe această bază teoretică s'a constituit în decursul veacului din urmă, aproape tot dreptul constituțional continental. Ea explică încă astăzi, aproape toate Constituțiunile din Europa, afară de cele noi de tot; în deosebi Constituțiunea noastră este luată după Constituțiunea belgiană delă 1831, ea însăși reflexul ideilor din vremea aceia, în special a ideilor revoluțiunii franceze.

Ar există, cu alte cuvinte, drepturi individuale, care se opun drepturilor statului, în continuu conflict unele cu altele, statul fiind în orice clipă obligat a respecta aceste drepturi individuale, ca drepturi naturale ale omului.

Astăzi încă, această concepție trăește vie în conștiința publică franceză, la baza întregului drept public. Există în Franța chiar o „Ligă a drepturilor omului“, destinată să apere ori-unde aceste drepturi naturale și are printre aderenții săi pe membri cei mai de seamă ai lumii politice franceze.

Astăzi se vorbește de altfel și în comunitatea internațională de drepturi naturale, acele ale națiunilor, corespunzând drepturilor omului; se prepară chiar din diferite locuri declarațiuni ale drepturilor națiunilor, asemenea vechilor declarațiuni ale drepturilor omului.

Această concepțiune a individului antagonist cu statul este științificește însă astăzi complet depășită, chiar dacă subsistă în dreptul pozitiv, ca o reacțiune în contra unor abuzuri ale autorității publice, în viața practică de toate zilele. Nu se poate concepe individul în război, prin voința lui, cu statul; nu se poate concepe individul în opoziție cu societatea, din care face parte. Societatea din contră și deci statul, care este reprezentantul ei juridic, constituie materialul din care se țese în sufletul nostru realitatea fundamentală a fiecăruia din noi.

Dar în organizarea juridică este necesar ca reprezentanții statului, să poată fi uneori opriți în acțiunile lor, atunci când, în mod dăunător pentru statul însuși ar încerca să aducă jigniri particulare. Aceștia constituie într'adevăr prin ființa lor comună însăși statul, după cum s'a arătat, și astfel lovirea intereselor lor fundamentale ar fi o primejdie pentru statul însuși. Deaceia dreptul pozitiv public modern cuprinde un complex de norme prin care se organizează protecțiunea libertăților individuale.

Acesta este înțelesul libertăților publice, dar nu acela al unor drepturi naturale, quasi divine, care se opun statului. La fundamentul întregii organizațiuni stă ideia, că statul este reprezentantul comunității tuturor indivizilor și ca atare reprezentantul esențial al ființei sociale a fiecăruia dintre noi.

Există astfel în organizațiunea pozitivă juridică, o organizațiune de stat, care intră în contact prin diferitele ei ramuri cu fiecare dintre noi. Organizațiunea de stat reprezintă comunitatea juridică a societății respective, spre deosebire de personalitatea fiecăruia din noi. Contactul dintre ea și particulari se constată în viața de fiecare zi: fiecare dintre noi avem mereu a face cu autoritățile publice prin drepturile și mai ales îndatoririle continue ce avem față de ele.

În toate aceste cazuri se stabilesc relațiuni juridice.

Când relațiunea juridică se stabilește între doi particulari, în actul individual pe care-l face de ex. A vânzând lui B un imobil, — Statul nu intervine decât cu dispozițiuni generale legislative spre a consacra pe acești titulari particulari ai drepturilor sau obligațiunilor și atunci ne aflăm în fața unei relațiuni de drept privat. Dar când intervine statul ca titular, când relațiunea se stabilește între mai multe persoane, dintre care una e statul, așa cum l-am descris, atunci ne aflăm în fața unei relațiuni de drept public.

În ce scop apare astfel statul? Statul, — după cum s'a spus, — este organul reprezentativ al constituției juridice a societății respective. El o formulează astfel în norme juridice mai mult sau mai puțin fixe. Aceste norme se impun fiecăruia din noi. Statul în felul acesta apare ca legislator și organizator al dreptului.

Nici un particular, în sistemul actual de drept public, nu poate avea o asemenea menire; din contră, noi ne supunem injoncțiunilor statului.

Statul apare așa dar ca o realitate juridică distinctă, prin menirea și acțiunea sa, planând asupra noastră și dominându-ne. Statul are o putere de comandă; el formulează legi, cărora ne supunem, el dă deciziuni executorii pe baza legilor, el organizează sancțiuni, cari ne constrâng. Această putere de comandă, de organizare și de realizare a dreptului este esențialul a ceea ce numim suveranitatea statului.

Statul astfel organizat are prin urmare un drept și o natură proprie al lui. Particularii nu pot să organizeze dreptul în mod obligatoriu, să-l formuleze și să-l realizeze.

Statul însă spre a împlini misiunea aceasta, are nevoie de o serie de instituțiuni și acestea sunt instituțiunile de drept public. Aceste instituțiuni sunt conduse, administrate, de indivizi pe care-i numim funcționari sau oameni politici, miniștri, șefi de departamente. Acești indivizi *trebuie* să aibă în vedere numai interesele statului; în funcțiunile lor ei nu lucrează ca indivizi, ci ca reprezentanți ai comunității juridice, pe care o numim stat, în vederea bunului mers al serviciilor publice.

Iată dar un criteriu de deosebire care apare între relațiunile de drept public și cele de drept privat. Atunci când statul se manifestă ca subiect activ sau pasiv cu caracterul său de autoritate, care în mod esențial organizează și aplică dreptul, într'o relațiune de drept, atunci ne aflăm în fața unei relațiuni de drept public. Atunci când statul găsește de cuviință să nu apară astfel, ne aflăm în fața unei relațiuni de drept privat. Când cu alte cuvinte titularul unui drept sau a unei obligațiuni este o autoritate publică, lucrând în înțelesul arătat, atunci e vorba de o dispozițiune de drept public; când însă drepturi sau obligațiuni se recunosc unui particular sau chiar unei instituțiuni de stat, dar numai ca o aplicațiune a dreptului existent și

nu cu pretențiunea de a-l crea sau organiza, acele drepturi sau obligațiuni sunt de drept privat¹⁾.

Statul nu intervine de altfel ca titular al prerogativei sale de a crea și organiza dreptul de cât relativ rar, atunci când este de o utilitate mare pentru comunitate. Aceasta e o chestiune de apreciere.

Să se presupună spre pildă o infracțiune oarecare, care se pedepsește de codul penal. Statul în cazul acesta intervine direct, sub formă de dispozițiuni penale și proclamă formal, că un asasinat, de exemplu, are o așa de mare însemnătate, încât nu-l poate lăsa nepăsător, lovind în însăși comunitatea juridică. Statul în felul acesta își arogă prin lege dreptul de a urmări pe toți delicvenții la legea penală și o face prin mijlocirea organelor determinate la noi de codul de procedură penală.

Intervin astfel sancțiunile penale, pedepsele care se prescriu de legea penală. Dar statul nu intervine în toate cazurile de felul acesta, ci numai atunci când infracțiunea are o așa mare însemnă-

1) „Cele mai multe raporturi de drept privat privesc și interesul colectiv al societății și raporturile de drept public privesc și interesele private. Normele de drept privat sunt în principiu de ordine publică, pentru că sunt stabilite în vederea unui scop obștesc de siguranță, de organizare și de pace socială. Deosebirea dintre drept privat și drept public nu privește deci natura intereselor care sunt în joc, ci natura raporturilor care se leagă; pe de o parte raport de la individ la individ, pe de altă parte raport dintre individ, privit ca un mădular al societății și societatea însăși, reprezentată prin organele sale”. (Mateiu Cantacuzino, Elementele dreptului civil, pg. 17).

tate, încât s'a crezut necesar să se legifereze asupra ei.

Infrațiuni de aceeași natură ca unele infrațiuni penale, se comit zilnic foarte multe. Dolul civil, fraudă civilă, reaua credință, care se pună așa de des în relațiunile private, sunt exact de aceeași natură ca și unele infrațiuni care se pedepsesc de legislațiunea penală. Fraudă civilă însă nu este pedepsită de stat ca atare, ci este lăsat la aprecierea părții să intervină pe cale civilă și să urmărească pe acela care a lezat-o.

Statul ca autoritate apare în relațiunile de drept public de cele mai multe ori în mod evident, cum este ori de câte ori ne aflăm în fața unei reguli de drept constituțional și în fața regulilor obicinuite de drept administrativ. Interesul statului se investește astfel cu o formă, pe care o numim relațiune juridică de drept public, pentru că titularul activ al dreptului este statul.

În aceste cazuri interesul statului este așa de important, încât să fie exprimat într'o formă juridică, în care statul ca autoritate, izvor al dreptului, apare ca titular al relațiunii juridice.

Dar câteodată statul apare sub o formă mai ascunsă. De pildă, în interdicțiunea care există în dreptul civil de a încheia acte contrare ordinii publice și bunelor moravuri. Aceste acte sau convențiuni sunt nule. Aci statul nu intervine în mod direct, ci sub forma sancțiunii de nulitate, aplicabilă de instanțele judiciare. Este evident că

aci statul a intervenit și anume prin organele sale judiciare; el a socotit, că o asemenea convențiune atinge interesele sale și deci oprește să fie menținută.

Invers, sunt cazuri când statul apare titular al unor relațiuni de drept, care nu sunt relațiuni de drept public, ci relațiuni de drept privat. Statul are avere, moșii, instituțiuni industriale ș. a. m. d. Această avere este constituită uneori ca domeniu privat al statului în dreptul nostru administrativ. Statul așa dar, are bunuri față de cari, în relațiunile cu particularii este socotit la fel cu particularii. În aceste relațiuni nu intervine dreptul lui de a legiferă, de a organiza dreptul și de a-l aplică. În aceste relațiuni intervine statul pur și simplu pe acelaș plan întocmai cu particularul, iar nu comandând particularului sau în legătură cu dreptul lui a-i comandă. Referitor la patrimoniul privat, statul, cel puțin în concepția noastră de drept public, poate să facă acte de gestiune, ca și particularii, dând naștere la relațiuni de drept privat: de exemplu el poate să-și arendeze o moșie. În acest caz arendașul are aceleași drepturi față de stat, pe care le-ar avea față de orice alt proprietar.

De ce aceste relațiuni nu au fost consacrate de lege ca relațiuni de drept public, ci au fost lăsate în domeniul dreptului privat? Pentru că legiuitorul a socotit, că nu ating suficient interesele comunității juridice reprezentată prin stat cu puterea lui de comandament, cu suveranitatea lui, pentru a i se aplică, regulele speciale ale dreptului public.

Numai cu înțelesul ce s'a dat astfel ideii de autoritate publică se poate ajunge spre o înțelegere a deosebirei dintre dreptul public și dreptul privat¹⁾).

1) Jurisprudența franceză a făcut o interesantă aplicare a acestor idei. Revoluțiunea franceză consacrase, pe baza principiului separațiunii puterilor, ideea că tribunalele judiciare nu pot sub nici o formă judeca actele organelor administrative. Curând a venit însă o reacțiune în contra unei asemenea exagerări. Merlin și Pansey arată, că nu poate fi vorba decât de actele autorității administrative făcute în interes general; Tribunalele judiciare ar fi competente să judece tot ce e referitor la domeniul privat. În urmă, Lafferrière a făcut cunoscuta distincție între actele administrative de autoritate și cele de gestiune, distincție pe care a adoptat-o jurisprudența franceză și care a fost consacrată la noi prin text scris în Constituție și în legea Contenciosului administrativ. Astăzi însă această distincție e părăsită de jurisprudența franceză, dovedindu-se tot mai mult că există acte de funcționarea le serviciilor publice, — cari, ca atare sunt acte pur administrative și prin urmare, după concepția franceză, de competența tribunalelor administrative și nu acelor judiciare, — care nu sunt acte de autoritate. Azi competența tribunalelor administrative în Franța se întinde asupra tuturor „litigiilor care se nasc cu prilejul funcționării serviciilor publice“, cum zice H. Berthélemy, ele fiind apreciate din acest punct de vedere dela caz la caz; tribunalele judiciare rămân astfel competente numai pentru contestațiunile relative la domeniul privat al Statului, județelor și comunelor, precum și pentru actele, care nu au de obiect organizarea unui serviciu public“.

Esté important de observat, ca jurisprudența, neavând a face o operă teoretică, ci una practică, lasă în competența tribunalelor judiciare toate litigiile care au de obiect aplicarea normelor de drept public cuprinse în mod obicinuit în dreptul privat, cum sunt spre ex. cele referitoare la ordinea publică și bunele moravuri. Legislația civilă dă într'adevăr în competența tribunalelor judiciare aceste litigii. Tot asemenea legislația penală organizează instanțe proprii de judecată, care în parte nu sunt decât cele obișnuite judiciare.

Asupra acestei chestiuni s'a scris mult și au fost discuțiuni mari.

Există în privința aceasta o concepție clasică, corespunzând cu cele ce am spus, pornită mai ales dela *Revoluțiunea franceză* și formulată în construcțiune juridică de școala germană contemporană de autori ca Gerber, Gierke, Otto Meyer, Rehm, Laband, Jellinek, Kelsen, și chiar Jhering. În Franța, această concepție a fost deasemenea îmbrățișată de mulți autori. Astfel sunt Esmein, Ferdinand Larnaude și alții. În Italia putem cită un Orlando, Salandra, etc.

La noi în țară problema a fost tratată de d-nii Constantin Dissescu, Paul Negulescu, Anibal Teodorescu, Matei Cantacuzino, etc.

Ea a fost discutată în timpul din urmă într'o broșură interesantă de profesorul dela Cluj *Romulus Boilă*¹⁾. Domnul Boilă ajunge la concluziunea, că nu există o deosebire esențială între dreptul public și derptul privat, că întregul drept șade așezat, ca pe o coloană fundamentală, pe organizarea statului și ca atare singura deosebire între ramurile sale se face, după cum se ocupă de un obiect sau de alt obiect. Am aveâ prin urmare, dreptul care se ocupă de organizațiunea constituțională, cel care se ocupă de serviciile publice (dreptul administrativ), dreptul care se ocupă de familie (drep-

¹⁾ *Romulus Boilă*, Diviziunea dreptului public și privat (Cluj, 1923).

tul familiar), dreptul care se ocupă de obligațiuni, (dreptul obligațiunilor), dreptul care se ocupă de contracte (dreptul contractelor), dreptul care se ocupă de comerț (dreptul comercial), ș. a. m. d. Trebuie să spunem, că această tendență se manifestă în genere în universitățile germane.

c) Léon Duguit

În Franța Léon Duguit, marele reprezentant al așa zisei școli pozitive, solidariste și sociologice, emite o concepție originală, ca o reacțiune în contra școlilor clasice.

El observă imposibilitatea de a se constata, după metoda pozitivă, că statul este o persoană; nu se poate contesta deasemenea, că are un drept de suveranitate, adică un drept de a comanda asupra particularilor. Școala așa zisă germană susține, că toate drepturile cari se acordă indivizilor, se acordă prin însăși voința statului, ca o autolimitare a competenței lui. Statul a tot puternic octroiază singur oarecari drepturi cetățenilor. Duguit, este foarte impresionat de posibilitatea abuzurilor, pe care consacrarea juridică a atot-puterniciei statului poate s'o favorizeze.

Duguit, ca metodă, pornește dela fapte concrete, spre a vedea în ce consistă existența statului. Nu avem astfel în fața noastră în observațiunea pozitivă decât indivizii, oamenii. Unii dintre acești oameni sunt guvernați, alții sunt

guvernanți și aci e marea deosebire între unii și alții. Cei guvernați trebuie să se supună injoncțiunilor guvernanților. Guvernanții nu au un drept al lor propriu, pentru că sunt oameni ca și noi, au însă datoria să se supună regulelor pe cari rolul lor în mod normal le impune; trebuie să se supună cu alte cuvinte principiilor, cari decurg din faptul *solidarității sociale* cari ne leagă și care se constată prin observațiune directă.

Deosebirea între dreptul public și dreptul privat se reduce astfel numai la aceea că în materie de drept public nu există sancțiuni, pe când în materie de drept privat există sancțiuni.

Guvernanților li se aplică forța organizată de guvernanți. Dar forța organizată de stat, stă la dispoziția guvernanților. Ca atare nu se poate înțelege că ei ar aplica-o în contra lor înși-le. Forța organizată de stat sub formă de sancțiune se aplică așa dar numai relațiunilor din dreptul privat, iar nu relațiunilor de drept public.

Pentru Duguit aceasta ar fi deosebirea esențială dintre dreptul public și dreptul privat, întrucât ambele se întemeiază deopotrivă pe solidaritatea socială.

d) Maurice Hauriou

O altă concepțiune tot pozitivistă sociologică este a profesorului francez Hauriou. Acesta combate pe Duguit, dar nu se raliază nici el concepțiunii

clasice a dreptului de comandă și de suveranitate a statului.

Personalitatea statului pe care Duguit o izgonește din dreptul public, nu trebuie căutată nici la începuturile dreptului public și nu trebuie nici izgonită. Ea este scopul dreptului public, căci dreptul public organizează instituțiuni, cari se nasc, cresc în istorie, evoluează, se agregează între ele într'un tot, constituind fiecare o tendență reală și cât mai puternică spre formarea unei personalități corporative, a unei personalități juridice distincte, legându-se apoi între ele într'o organizațiune complexă și unitară care este aceia a statului. Concepțiunea este foarte interesantă și, ca și a lui Duguit, trebuie reținută.

Instituțiunile de drept public se deosebesc însă de instituțiunile private prin aceea că ele urmăresc interesul public și nu cel privat material. Individul din contră ca particular când urmărește satisfacerea intereselor lui proprii, în toate relațiunile juridice de drept privat, se referă la patrimoniul său, la bogăția materială a persoanelor private.

Dreptul privat, zice astfel Hauriou cu drept cuvânt, studiază modul cum noi putem să ne satisfacem nevoile materiale prin câștigarea unor valori materiale, a unor bunuri. Omul în viața lui privată, trăește în familie, acolo își satisface nevoile lui private; el caută mijlocul de a ajunge la o viață cât mai plăcută individuală în și pentru familie, de a câștiga astfel un patrimoniu cât mai întins de

bunuri materiale. Iată de ce dreptul privat, după Hauriou, se ocupă de familie și de bunurile materiale, de modul cum omul le câștigă, le pierde, sau poate să le sporească: se crează astfel „regimul civil“.

Dreptul public nu are această tendență și serviciul public se caracterizează prin aceasta că are de scop interesele comune superioare. Deosebirea este esențială. Serviciul public nu este făcut în primul rând pentru câștig. O societate particulară, o instituție particulară, o bancă, este făcută cu scopul unic de a da un câștig material. Serviciul public nu are de scop aceasta. Scopul lui lucrativ nu există, sau trece pe al doilea plan. Scopul serviciului public este permanenta lui funcționare în interesul nu al unuia sau al altuia, dar deopotrivă pentru toți într'un interes superior obștesc.

Multe aplicațiuni se pot face acestei idei fecunde. Fiecare, spre pildă, poate încheia un contract cum vrea, după normele dreptului privat, când e vorba de câștigul lui propriu. Într'un contract de drept public nu sunt libere părțile să încheie convențiuni cu clauzele pe care le cred de cuviință. De exemplu, numirea unui funcționar apare ca o convențiune între stat și un particular. Este însă o convențiune de drept public, pentru că interesează mersul serviciului public, care trebuie să fie permanent și eficace; pentru a asigura acest bun mers al serviciului public, nu poate nici statul, nici particularul să modifice de ex. dispozițiunile referitoare la retribuțiune,

s'o mărească, sau s'o micșoreze, sau să modifice condițiunile în care funcționarul va execită atribuțiunile sale. Spre a se accentuă această idee se spune chiar de foarte mulți autori moderni, că aici nici nu este vorba nici chiar de o convențiune.

Ca concluziune, dacă ne gândim la obiectul dreptului public și la obiectul dreptului privat, s'ar putea spune, că, în lineamente generale, dreptul privat ar aveà de obiect satisfacerea intereselor materiale ale fiecăruia din noi, pe când dreptul public ar aveà de obiect interesele obștești, cari în cea mai mare măsură sunt interesele *morale* ale noastre, pentrucă interesele noastre morale sunt, prin esență comune tuturor, sunt chiar interesele societății respective. În acest sens statul ca autoritate publică apare ca titular, formal sau ascuns, al relațiunilor de drept public. Dreptul public organizează și pune în funcțiune prin urmare puterile statului și toate serviciile publice; el consacră astfel posibilitatea unui regim civil, astfel încât fiecare dintre noi, să ne urmărim viața pe căile pe cari le credem de cuviință, în conformitate cu idealul moral, care este idealul moral al societății respective.

III. PRINCIPIILE ȘI CUPRINSUL RAMURILOR DREPTULUI

Tabloul subdiviziunilor dreptului și al științelor ajutătoare

Dreptul se poate împărți așa dar în drept public și în drept privat; dar fiecare din aceste două mari ramuri are subdiviziunile sale.

Combinându-le cu împărțirea dreptului în intern și extern, am putea avea următorul tablou.

Dreptul public întrucât este *extern* se numește *drept internațional public*, sau *dreptul ginților*, și are de obiect raporturile statelor între ele.

Dreptul public întrucât este *intern* are la rândul său mai multe ramuri după obiectele pe cari le studiază.

Avem astfel, în fruntea dreptului public, *dreptul public general*.

Apoi *dreptul constituțional* studiază drepturile fundamentale pe care indivizii le au față de puterea statului, pe de o parte, și, pe de altă parte, organizarea puterilor în stat; dreptul constituțional în acest înțeles stabilește cadrele mari generale ale

organizării de stat și se poate spune că el este fundamentul întregului drept intern.

Dreptul administrativ pune în lucrare principiile fixate de dreptul constituțional, prin așa zisele servicii publice, în diferitele forme în cari ele apar în organizarea de stat.

Dar mai sunt și alte ramuri ale dreptului public intern.

Astfel este *dreptul penal* care se ocupă de infracțiuni și de pedepse, adică de sancțiunile penale. Faptele numite infracțiuni sunt arătate de lege; ele sunt așa de grave, în cât societatea în general se simte lezată și deaceea, în afară de reparațiunile civile cari se datoresc celui lezat printr'o despăgubire civilă în bani, se mai aplică vinovatului și o pedeapsă penală.

Altă ramură a dreptului public intern este, în total sau în parte, *procedura civilă* sau orice altă *procedură în general*, căci există o procedură comercială, cum este și o procedură penală, etc. În principiu fiecare ramură de drept poate să aibă procedura respectivă. Procedura are de obiect organizarea instanțelor judecătorești, pe de o parte, și modul de exercitare al acțiunilor în fața instanțelor judecătorești, pe de altă parte. Organizarea instanțelor judecătorești aparține incontestabil dreptului public. Modul în care se exercită acțiunile în judecată, după unii, aparține mai mult dreptului privat; este însă probabil că și el aparține dreptului public; căile de a acționa după o formă sau alta, nu sunt

într'adevăr lăsate la facultatea oricărui particular, ci statul cu interesele lui superioare intervine și impune în vederea ordinii generale anumite norme și în această privință.

Dreptul privat extern sub numele obișnuit de *drept internațional privat*, studiază raporturile dintre particularii cari aparțin unor state deosebite. Un francez de pildă se duce în Anglia și contractează acolo o căsătorie. Întrebarea care se pune, este de a ști cari legi se aplică, căci legea engleză este deseori cu totul alta, decât legea franceză. Dreptul internațional privat aparține după cei mai mulți autori dreptului privat; sunt însă autori cari susțin, că dreptul internațional privat aparține în întregime dreptului public. Se spune anume, că, în ultima analiză, este vorba de drepturile respective ale statelor, drepturi cari stau la baza drepturilor particularilor, care sunt cetățeni ai acestor state. Problema se reduce în ultimă analiză la a ști, cari sunt drepturile statelor în relațiunile lor respective, ceea ce înseamnă o problemă de drept internațional public, de drept al ginților.

Dreptul privat intern are și el mai multe ramuri. În general se ocupă, după tradiționala concepție în această privință de două lucruri: de organizarea familiei pe de o parte și de interesele patrimoniale, de interesele transformabile în bani, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, dreptul privat are mai ales de obiect interesele noastre materiale, bănești.

Dreptul privat este și el de mai multe feluri.

Mai întâiu dreptul privat este constituit de dreptul civil. Dreptul civil este dreptul comun în această privință. Aceasta însemnează, că ori de câte ori o altă lege nu derogă, se aplică principiile dreptului civil și deaceea în dreptul civil aflăm toate principiile fundamentale ale dreptului privat.

Intrucât însă dreptul privat se aplică unor împrejurări speciale, poate fi ocaziunea unui drept special. Spre pildă, în materie comercială s'a simțit nevoia unei regulamentări speciale, care să deroge dela principiile generale ale dreptului civil; acestea din urmă rămân a se aplică în materie comercială numai atunci când legea comercială nu dispune altfel. În chipul acesta s'a constituit un *drept comercial*, aplicabil la comerț.

Înăuntrul dreptului comercial există tot astfel o ramură care se aplică la comerțul terestru și o alta, extrem de importantă mai ales pentru țările cu comerț maritim dezvoltat, numită *drept maritim*.

Dar nu numai comerțul constituie un obiect aparte, care a adus necesitatea unei legislațiuni deosebite. Sunt și alte ramuri în condițiunile acestea. Printre ele trebuie să menționăm *legislația agrară*. Agricultură ea însăși prin împrejurările ei speciale a adus nevoia unei regulamentări speciale; în deosebi la noi în țară se știe, că avem o întreagă legislație agrară foarte originală; ea se confundă însă foarte deseori cu dreptul public, întrucât atinge interese superioare de organizațiune politică și socială.

Tot asemenea industria are un drept al ei, *dreptul industrial*, care în țările dezvoltate din punctul de vedere industrial are o importanță deosebită, spre a reglementa raporturile speciale ale industriei.

Toate aceste ramuri ale dreptului nu sunt altceva decât dreptul pozitiv al societății noastre, ele constituiesc dreptul care se aplică nouă la un moment dat. Dreptul nu este însă numai dreptul nostru pozitiv. Un jurist trebuie să cunoască nu numai dreptul care se aplică în societatea lui la un moment dat, ci trebuie să cunoască și dreptul care se aplică și în alte părți. Aceasta este condițiunea unei cunoștințe științifice; juristul nu este numai un practician, ci trebuie să fie și un om de știință; cu totul altele sunt perspectivele intelectuale, care se deschid în fața juristului, când cunoaște și legislațiile din alte părți, decât atunci când cunoștințele sale se mărginesc numai la legislația unei singure țări. Numai cu condițiunea aceasta ajunge a-și da seama de relativitatea concepțiilor juridice și a legislațiilor. Există astfel pe lângă studiul dreptului pozitiv din țara respectivă și un studiu care se numește al *legislațiunei comparate*, de o deosebită importanță științifică.

Tot asemenea trebuie studiată și evoluțiunea trecută a dreptului, pentru că „*natura non facit saltus*“ și în dezvoltarea istorică a societăților totdeauna o instituțiune are rădăcini adânci în insti-

tuțiunile trecute. Deaceea juristul trebuie să cunoască și *istoria dreptului*, și nu numai al unui popor.

Juristul trebuie astfel să cunoască tabloul general al evoluțiunii dreptului în diferitele civilizațiuni ale lumii. Numai atunci poate să se spună, că într'adevăr cunoaște dreptul și poate să-l studieze din punct de vedere științific, iar nu empiric, în vederea unei aplicațiuni practice la un moment dat. Numai o asemenea cunoștință poate sta dealtfel și la baza unei legiferări.

În afară de aceste discipline fundamentale care constituiesc ramuri ale științei dreptului, mai sunt științe și discipline ajutătoare, fără de cari o cunoștință serioasă și adâncită a dreptului, nici nu se poate concepe.

Astfel, nu numai istoria dreptului, dar *istoria* în general, trebuie cunoscută de jurist. A cunoaște o instituțiune juridică, fără a cunoaște împrejurările istorice din care a ieșit, este un non sens. Așa dar, istoria generală și în special istoria națională constituie o știință ajutătoare indispensabilă juristului.

Dar aceasta nu este încă suficient. Istoria înfățișează evoluțiunea de fapt a omenirii. Există însă o știință, care încearcă să degajeze legi din faptele sociale prezente și trecute, *sociologia*. A face drept fără sociologie, nu poate să aibă înțeles. Prin urmare sociologia și toate *științele sociale* sunt discipline ajutătoare, indispensabile dreptului.

Printre aceste științe ajutătoare este și *știința economiei politice, știința finanțelor*, precum și *știința politică*, ele nefiind totuși, decât numai verige dintr'un complex mult mai vast. Deaceea se și susține cu multă aparență de dreptate, că facultatea de drept trebuie, într'o organizare științifică, să se transforme într'o facultate a științelor sociale în genere.

Nu numai atât; când cineva face drept, nu e suficient să cunoască numai faptele și legile științifice, care se aplică acelor fapte, trebuie să cunoască și metodele respective și deaceea *logica* este o știință ajutătoare indispensabilă a dreptului.

Deasemenea, în legătură cu logica, chiar *filozofia generală*. În universitățile din Germania, facultatea de drept este în strânsă legătură cu studiul filozofiei.

Mai sunt și alte discipline mai puțin importante, dar totuși cu însemnătatea lor în studiul dreptului. Astfel este *medicina legală*, studiul *expertizei grafice* și al *grafologiei*, astfel în fine este studiul criminalilor, al infractorilor, *criminologia* și *sociologia penală*, adică studiul cauzelor cari aduc într'o societate infracțiunile și mijloacele de prevenire.

Sunt facultăți în străinătate, unde multe din aceste cursuri apar la drept, altele, unde dacă nu apar la drept, apar sub forma de cursuri comune obligatorii la mai multe facultăți. Este de dorit ca într'o viitoare organizare a facultății noastre de drept, lăsându-se, poate, de o parte anumite

aprofundări cari nu sunt de un mare folos imediat pentru studentul în drept, să se introducă cât mai multe din aceste științe, fie în mod direct, ca cursuri la această facultate, fie în mod indirect ca cursuri comune cu celelalte facultăți.

S'a arătat astfel tabloul științelor care alcătuiesc laolaltă într'un tot grandios știința dreptului. Ne propunem acum, spre a face mai bine înțeles pentru începători ideile pe cari voim a le dezvoltă, să luăm dintre ramurile dreptului pozitiv pe fiecare în parte, să arătăm ce cuprinde și să-i degajăm totodată principiile.

A. DREPTUL PUBLIC

1. Principiile și cuprinsul dreptului constituțional

Dreptul constituțional, după cum s'a arătat, studiază de o parte drepturile individuale, adică libertățile publice și de alta organizarea suveranității, a puterilor în stat.

Ce sunt drepturile individuale? Ce sunt libertățile publice, egalitatea constituțională, intangibilitatea proprietății, libertatea materială a persoanei, securitatea ei, dreptul de locomoțiune și de a face comerț, libertatea conștiinței, a gândirei, a presei, a reuniunii, a învățământului, a asociațiunii, dreptul de petiție, etc? Pe ce idee se întemeiază ele?

Atât în legislațiunea noastră cât și în majoritatea legislațiunilor de astăzi de pe continent ele își au izvorul în Declarațiunile dreptului omului, din timpul Revoluțiunii franceze; aceste Declarațiuni, ele înșile, sunt rezultatele unei întregi școli de filozofie a dreptului, numită școala dreptului natural, precum și al unei evoluțiuni istorice care își are izvorul în drepturile feudale și chiar în apariția creștinismului.

În sensul concepțiunilor școlii dreptului natural cari trăesc încă vii în conștiința practicei juridice,

omul are anumite drepturi primordiale peste care statul nu poate trece. S'a arătat mai sus în ce sens ele există. Constituțiile în general, ca legislațiune pozitivă, consacră aceste drepturi cari planează peste oricare alte instituțiuni juridice.

Astăzi, în știința dreptului constituțional, dacă nu în practica lui, concepțiunile însă s'au schimbat.

Revoluțiunea franceză eră întemeiată pe concepțiunea individualistă, ca reacțiune, în contra puterii absolute a monarhului din timpul regalității franceze. Statul monarhic și în deosebi cel francez dinainte de revoluțiunea cea mare eră constituit ca o unitate puternică atotstăpânitoare asupra indivizilor; eră întemeiat încă și pe o sumă de instituțiuni de drept public, încadrate în forme rigide de drept, ca colectivități de drept public, cum erau corporațiunile și organizările provinciale, resturi ale vremurilor medievale. Revoluțiunea franceză a avut să taie complet firul legăturilor cu trecutul și nu a recunoscut decât două realități aceia a *statului* a tot putinte, ca reprezentant al poporului, moștenitor al drepturilor regalității, — căci drepturile suveranului francez sunt trecute asupra aceeace se numește poporul, suveranitatea națională aparținând în sensul acesta poporului personificat, — și pe de altă parte *indivizii* cari compun poporul. Intre aceste două extreme, Revoluțiunea franceză a căutat să nimicească toate treptele intermediare, toate grupările din stat;

statul apare astfel, pe de o parte, ca o putere atot-stăpânitoare, pe de altă parte, ca o pulbere de indivizi.

Cadrelor acestei concepțiuni însă au fost sparte de viața reală; căci, îndată ce timpurile moderne s'au organizat pe noua bază industrială și în special îndată ce ceea ce se numește capitalism s'a așezat mai mult în lumea civilizată, s'a văzut, că grupările oamenilor joacă un rol de o deosebită importanță. Asociațiunile dintre indivizi sunt câteodată mai importante decât indivizii însăși; explicațiunea acestui fapt se află în dezvoltările precedente, când s'a arătat în ce sens individul este mai mult o abstracțiune, iar colectivitatea este o realitate ¹⁾.

Viața reală socială nici nu a vrut să știe de limitele teoriilor artificiale juridice și astăzi știința dreptului se găsește în fața acestui fapt, pe care nu-l poate ignora.

De aci au rezultat noi concepțiuni mari în materie de drept constituțional, concepțiuni care încearcă, — unele mai reușite, altele mai puțin reușite, — să înlocuiască concepțiunea clasică individualistă cu una socială. Cu un cuvânt aceste concepțiuni noi se pot rezuma în ideia *solidarității sociale*.

La baza dreptului constituțional nu se mai pune ideia dreptului individual conform căreia indivizii

¹⁾ II-II-3-b.

se asociază între ei, lăsând și anumite drepturi statului; la baza întregului drept și în special a dreptului constituțional ar sta faptul, că, între noi toți, există o legătură de solidaritate, care este tot ce avem mai bun în noi și care e o realitate adâncă a fiecăruia dintre noi. Cu alte cuvinte, ar sta însăși realitățile sociale.

Ideea solidaristă în acest înțeles, contrar cu ideea individualistă a Revoluțiunii franceze, este astăzi aceia care în lineamente generale domină sub diferite forme concepțiunile științifice în materie de drept constituțional. Solidaritatea socială, care se impune ca o constatare de fapt, duce la transformarea întregei concepțiuni clasice de drept.

În noua concepțiune nu mai există o opozițiune Stat-individ, ci o legătură care-i topește laolaltă.

Ba chiar se poate afirma, că, după cum întreaga construcțiune juridică a statului, cu toate drepturile și obligațiunile lui se poate face pornind dela indivizii care-l compun, cu drepturile lor, tot astfel teoria drepturilor indivizilor se poate întemeia și construi pe baza concepțiunii juridice ce avem despre stat. Ideia de stat și ideea de individ sunt corelative, două fețe deosebite ale unei aceleiași realități.

A doua parte a dreptului constituțional este aceia care studiază *constituirea puterilor constituționale*, adică *organizarea suveranității*.

În acest scop se analizează ce este suveranitatea și se descrie toate formele de stat,

precum și formele de guvernământ, spre a se ajunge la o expunere a organizațiunei noastre de stat. Această organizațiune se întemeiază pe principiul separațiunei puterilor, înțeles într'un anume fel; ramura dreptului de care ne ocupăm, va trebui astfel să studieze pe rând cele trei puteri în stat, cea legislativă, cea executivă și cea judecătorească, precum și organele prin cari ele se exercită: coroana, parlamentul, guvernul, tribunalele.

Organizarea noastră constituțională este democratică și reprezintă tot odată un regim legal într'o monarhie limitată cu regim parlamentar.

Aceste caracterizări își au isvorul lor istoric în ideile Revoluțiunei franceze și în evoluțiunea dreptului public englez.

Spuneam în altă parte, că suveranitatea, în concepțiunea monarhică absolută din Franța dinaintea Revoluțiunei franceze, aparțineă unui singur om, suveranul. El era deasupra legilor. „L'état c'est moi“ a fost formula în care concepția a fost concretizată; voința regelui oricare ar fi fost, sub forma generală sau sub formă individuală, eră lege; el era „fântâna dreptului“. Deaceea suveranul, prin celebrele „lettres de cachet“, își arogă dreptul de a interveni chiar în cazuri particulare, drept pe care îl aveă incontestabil în concepțiunea de drept public a vremii (regimul arbitrar).

În Anglia ideile au fost dela început altele.

În Anglia, în urma luptelor constituționale, care s'au dat între diferiții factori politici, — căci

dreptul constituțional nu este altceva decât rezultanta luptelor politice la un moment dat — puținele texte constituționale engleze nu au fost decât consacrarea unor libertăți preexistente. Astfel a fost chiar dela început și „Magna charta libertatum“. În Anglia, mai ales în urma revoluțiunii dela 1688, s'a cristalizat astfel o concepțiune cu totul opusă aceleia din Franța, anume că toată organizarea de stat, cu suveranul în frunte, este pusă în serviciul legii (regimul legal). Iar legea nu este numai legea scrisă, ci, sub formă de drept cutumiar, ea stă în conștiința publică.

Drepturile astfel consfințite, chiar când sunt libertăți publice, nu se opun, ca în concepția dreptului natural, drepturilor statului, ci se înțeleg mai mult în sensul concepțiunii științifice moderne, care se ridică deasupra unui antagonism stat-individ, spre a-l rezolvă într'o soluțiune unitară.

Deaceea și interpretarea dreptului în Anglia se face în altfel decât la noi. În Anglia sunt relativ puține legi scrise. Judecătorul de cele mai multe ori se referă pentru rezolvarea litigiilor, la dreptul cutumiar, la precedente, astfel că, chiar în fața unui text scris, precedentele existente dau o libertate de apreciere, care este cu totul alta decât în concepțiunea continentală.

În Anglia suveranitatea în ultima analiză, aparține poporului, dar nu ca unui haos nedeterminat, ci organelor constituționale stabilite prin dreptul cutumiar, ca reprezentante și deținătoare ale su-

veranității naționale. Acestea sunt Camera Comunelor, Camera Lorzilor, instanțele judecătorești și Suveranul cu cabinetul. Rolul suveranului însă în lungul istoriei s'a șters tot mai mult, rămânând numai regulatorul conflictelor dintre puterea executivă și cea legislativă. Se poate spune că în realitate, prin aceste organe, există în Anglia suveranitatea legilor, domnia legilor, în sensul cel mai larg.

Aceasta este tradițiunea engleză. Față însă de caracterul și severitatea sufletului englez, cu rigoare respectuos al tradițiunei și în deosebi al tradițiunei juridice (sentiment, de care suntem așa de străini, încât noi nici nu putem bine înțelege decât cu greu mecanismul admirabil și sigur al funcționării instituțiilor engleze), având în vedere că orice instituțiune valorează atât numai cât valorează oamenii care o aplică, trebuie să atragem atențiunea, că acelaș mecanism, introdus în altă parte, nu poate da aceleași rezultate. De aceea și dreptul continental a adoptat alte concepțiuni și în genere se întemeiază pe dreptul scris, pentru a putea fi precizat în orice împrejurare. Iar rolul judecătorului se mărginește în felul acesta pe continent la interpretarea rigidă a ~~text~~ taxelor scrise, concepție complet deosebită.

În țări, în care, ca la noi, cel din urmă funcționar crede că Statul e el, pentru că se socotește oarecum personal deținător al unei parcele din suveranitatea națională, țări în care funcționarul

în genere crede că publicul este destinat să-l servească și nici nu are conștiință, că el nu este decât executorul umil al legilor și deci servitorul publicului, aplicarea unei concepțiuni ca cea engleză ar fi cu desăvârșire imposibilă, căci ar duce la abuzuri intolerabile. Iată de ce concepțiunea anglo-saxonă și în special cea engleză a rămas izolată și nu s'a întins pe Continent.

Concepțiunea nouă introdusă de Revoluțiunea franceză se explică astfel pe de o parte prin împrejurările vremii, ca o reacțiune, prin exemplul englez, pe de altă parte și prin influența ideilor care dominau atunci ale școlii dreptului natural.

Regele eră totul înaintea revoluțiunei franceze. De aci înainte „poporul“ personificat, deificat, a devenit totul, luând locul regelui. Aceasta s'a numit *democrație*, conducere prin sine și pentru sine a poporului.

Dar este o întrebare, dacă nu cumva această formulă nu e lipsită de prea mare preciziune.

Formula Revoluțiunei franceze, cuprinde într'adevăr ceva vag. Se poate oare ca „poporul“ să-și manifeste voința, oricând, oricum și în orice fel, în contra intereselor permanente ale națiunei? Instituțiunile de drept au de scop tocmai salvagardarea intereselor superioare ale națiunei, nu numai ale totalității indivizilor care compun astăzi statul. Națiunea nu e numai un conglomerat de indivizi adunați întâmplător laolaltă la un moment dat; ea reprezintă tot trecutul precum și toate as-

pirațiunile și perspectivele legitime viitoare. Să consacre oare dreptul posibilitatea unor acte de nebuie din partea unor generațiuni, care ar sacrifică moștenirea trecutului, precum și posibilitățile viitoare ?

Tehnica juridică, cu instituțiunile de drept public pe cari ea le crează, intervine tocmai spre a evita un asemenea rezultat. Așa apar organele constituționale, cari exercită suveranitatea națională, deși aceasta aparține în principiu poporului. Aceste organe, ca reprezentante ale unor puteri distincte, trebuie să se controleze ele între ele, printr'un joc de echilibru, care are la bază în organizarea noastră ideia separațiunii puterilor.

Principiul separațiunii puterilor în Stat se practică ca rezultat al unei lungi evoluțiuni, sub o formă foarte cuminte în Anglia, fără ca să existe o separațiune absolută între puteri. Montesquieu, a fost autorul care a făcut mai ales cunoscut pe continent acest principiu.

Funcțiunile organelor statului pot fi de mai multe feluri: în general se recunște, că ele se grupează în trei mari puteri și aceasta e și concepțiunea constituțiunii noastre: puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească. Fiind funcțiuni prin care se exercită suveranitatea națională, fiind puteri constituționale, sunt egale ca valoare.

Puterea legislativă, ea însăși este compusă la noi din trei organe: Camera, Senatul și Suveranul.

Puterea executivă, al cărei șef iresponsabil este la noi Regele, are și ea o serie de organe: guvernul, departamentele, administrațiunile publice în sens larg, rânduite în ordine hierarhică.

Puterea judecătorească este încredințată unor organe speciale, care culminează la noi în Curtea de Casație.

Fiecare din aceste puteri are modul ei propriu de constituire. Nu este bine zis, de pildă, că alegerea este mijlocul tehnic, care se impune în fiecare împrejurare. Acest mijloc este consacrat la noi în ceea ce privește Camera și Senatul, dar nu în ceea ce privește Coroana. Tot asemenea organele judecătorești se constituie după cu totul alte norme decât alegerea, care ar putea da rezultate dezastruoase.

Aceste puteri sunt totuși egale și se controlează, funcționând fiecare cu competența ei proprie.

Din acest echilibru de forțe a căutat dreptul constituțional prin tehnica lui să filtreze ceea ce se numește voința națională în așa fel, încât să poată există garanțiile necesare, că interesele superioare ale națiunii respective nu sunt la un moment dat obnubilate de pasiuni de moment, de rătăcirii primejdioase.

Suntem astfel departe, într'o adevărată concepțiune constituțională, de ideea, că poporul singur poate face orice într'un stat constituțional! Cu drept cuvânt s'a spus, că suveranitatea poporului este suveranitatea alegătorilor și alegătorul este

suveran numai într'o singură clipă, atunci când pune buletinul de vot în urnă. Restul timpului nu mai are nici o cădere. Atâta este oare toată funcțiunea suveranității naționale? Organizarea de stat înfățișază un mecanism cu funcțiuni de o complexitate extraordinară și tocmai această complexitate, prin controlul reciproc și echilibrul care se constituie între diferitele ruagii, este garanția unei funcționări cât mai normale.

În orice caz o asemenea organizare nu se poate stabili după reguli abstracte, cari să fie valabile în orice timp și orice loc. Ea depinde de temperamentul poporului, de aptitudinile sale, de respectul pe care îl are față de tradițiune, de tot trecutul lui și de toată ființa lui prezentă. Temperamentul poporului respectiv, împrejurările de fapt, împrejurările istorice, comandă organizațiunea dreptului constituțional. Trebuie să înțelegem, că dreptul constituțional este rezultanta vie a vieții întregi trecute și prezente a poporului respectiv, luat ca totalitate politică, adică a statului respectiv. Între dreptul constituțional și politică este astfel o legătură strânsă, indisolubilă, unul fiind în continuă funcțiune de cealaltă.

S'a vorbit despre separațiunea puterilor și trebuie să se atragă aci atențiunea asupra unui punct de o deosebită importanță, care constituie obiectul de studiu al dreptului constituțional pozitiv. S'a arătat cum rostul principiului separațiunei puterilor în stat este că reprezentanța națiunii să nu se concen-

treze într'un singur organ, și să stea în mai multe organe distincte, care să se controleze unele pe altele. Separațiunea între puteri într'un regim bine organizat nu merge și nu poate să meargă însă, cum pare a crede Montesquieu, până la o separație absolută, ci dreptul constituțional, în țările unde acest regim este organizat de pe tiparul clasic, organizează legături între aceste puteri și realizează astfel ceea ce se numește regimul parlamentar, format și practicat în viața politică engleză. În ce consistă el?

Una din cele mai însemnate caracteristice ale puterii judecătorești este independența ei, întemeiată între altele, în dreptul nostru, pe inamovibilitatea magistraturii. Care sunt însă relațiunile dintre celelalte două puteri?

Uneori puterea executivă este aproape complet separată de cea legislativă, cum e în Statele-Unite ale Americii. Alteori nu există propriu zis puteri separate în stat, executivul fiind încredințat legislativului printr'un guvern colegial, care depinde în totul de legislativ și e numit de el, uneori pe un timp determinat, ca în Elveția. Alteori separațiunea puterilor se prezintă ca un echilibru al lor, cum e în Anglia și atunci ia numele de regim parlamentar.

În Statele-Unite ale Americii este organizată prin texte scrise independența aproape absolută a Președintelui Statelor-Unite, ca deținător al puterii executive, față de puterea legislativă. Miniștrii

sunt pur și simplu funcționarii Președintelui care are puteri quasi dictatoriale, mult mai mari decât ale monarhului constituțional, cum îl înțelegem noi, și care soarbe autoritatea sa din faptul că e ales prin sufragiul universal pe timp determinat. Puterea legislativă nu poate în principiu să controleze direct nici pe Președinte, nici guvernul Președintelui, căci guvernul este al Președintelui și nu al Parlamentului.

Puterea Președintelui Statelor Unite din America este astfel formidabilă, și mărginită numai în anumite cazuri speciale și restrânse.

Sunt alte state, cum e Franța spre pildă, în care textele legislative (de altfel foarte limitate, căci nu există o constituțiune scrisă completă și sistematică, cum e la noi) consacră în principiu un echilibru între puterea legislativă și puterea executivă; această este reprezentată prin guvern și Președintele Republicii. Totuși în Franța practica a făcut ca puterea legislativă să încalce puterea executivă; puterea legislativă reprezentată prin diferiții parlamentari ajunge să domine pe miniștrii și chiar pe Președintele Republicii, ales de ea. O încercare de reacțiune s'a produs, ce e drept, grație mâinii de fier a Președintelui Consiliului de miniștri Poincaré; dar principiul aproape constant admis de uz este acel expus mai sus și aceasta se datorește în mare parte faptului, că dreptul de disoluțiune a Parlamentului, înscris în texte, nu se practică niciodată.

În Franța, parlamentarul, odată ales, știe că rămâne neatins în tot cursul legislaturii. În parlament el nu se asociază atât pe partide, cât pe grupuri, constituind o multiplicitate de astfel de asociațiuni, după afinități; deaceea se și văd deputați francezi trecând foarte des dintr'un grup într'altul. Emanățiunile acestor grupuri mărunte sunt miniștrii, impuși de aceste grupări, fără de care nu ar putea să fie miniștri. Astfel ministerul este în orice moment la dispoziția grupului său. Aceasta a dus la așa zisa politică a bălților stagnante, „la politique des mares stagnantes“, în care interesele electorale joacă un rol foarte mare. Deputatul este adevăratul stăpân al statului în tot timpul legislaturii și nimeni nu se poate atinge de parlamentul odată constituit.

Regimul clasic nu corespunde însă acestei practice; ea nu reprezintă o perfectă aplicare a regimului parlamentar.

În ce consistă regimul parlamentar? Regimul parlamentar se întemeiază mai întâiu de toate pe existența unor partide în număr restrâns, bine organizate. Aceste partide reprezintă ceea ce în masa cetățenilor este convingere comună în ceea ce privește conducerea statului și au de obiect necesitatea practică de a evita fricțiunile la care duc discuțiunile individuale asupra fiecărui punct. O tendință personală oricât de justificată a fiecărui cetățean luat în parte nu e suficientă; convingerile sale trebuie organizate, disciplinate, constituind o doctrină

de partid. Față de principiile generale, care constituiesc doctrina partidului, convingerile individuale trebuie să se plece și aceasta explică necesitatea unei discipline de partid, care poate fi uneori de o mare severitate. Pe baza organizării partidelor se fac astfel alegerile în Anglia sub forma de lupte între ele. Emanatiunea acestor lupte este Camera Comunelor, căci Camera Comunelor este produsul voinței majorității alegătorilor. Astfel se constituie o majoritate parlamentară. Această majoritate are răspunderea guvernării și în lineamente generale ea guvernează țara. Nu o poate face însă prin ea însăși, ci delegă în principiu acest drept, cum s'a spus cu un termen care nu e tocmai exact, unei comisiuni din sânul ei, care e guvernul cu cabinetul.

Guvernul este în felul acesta emanațiunea majorității. El se întemeiază pe majoritate; dar, pentru ca acțiunea de guvernământ să poată să existe, se cere o primă condițiune, pe care evoluțiunea dreptului constituțional a stabilit-o în Anglia, și anume: omogenitatea guvernului. Un guvern de concentrare, ceea ce se numește uneori la noi guvernul național, nu poate fi justificat decât în împrejurări excepționale, când se poate stabili o omogenitate între partide pe anumite chestiuni importante. În mod normal omogenitatea presupune, că guvernul este reprezentanța unui singur partid, guvernul concentrând și conducerea aceluși partid. În special șeful guvernului este în principiu și șeful responsabil al partidului care are majoritatea în Cameră.

Guvernul este o emanațiune a majorității, așa că depinde de majoritate, care în orice moment poate să-i dea un vot de blam (responsabilitate politică, colectivă sau individuală, a miniștrilor). Astăzi este tendența, în evoluțiunea dreptului constituțional englez, să se depășească puțin cadrele clasice, în sensul că sunt precedente destul de numeroase, în cari guvernele au primit voturi blam fără ca să se demită. De ce însă? Pentru că ele se întemeiază pe opinia publică, care se presupune că stă la baza voinții majorității.

Intreg mecanismul acesta presupune faptul că în Anglia se practică, ca și la noi, ceea ce în Franța nu se întâmplă, dreptul de soluțiune. Guvernul, de acord cu suveranul, poate să disolve Parlamentul, să facă apel la noi alegeri. În felul acesta între puterea executivă, guvernul, în unire cu Coroana, și puterea legislativă, reprezentată prin Camera Comunelor, există un echilibru; puterea legislativă este pusă și ea sub controlul puterii executive în sensul că, în orice moment atârnă asupra capului ei acea sabie a lui Damocles, disolvarea și apelul la alegeri generale.

Astfel fiecare din aceste puteri are putința să desființeze pe cealaltă. Puterea legislativă ține sub dependența sa puterea executivă, reprezentată prin guvern, cu posibilitatea unui vot de blam; puterea executivă ține și ea sub dependența sa puterea legislativă prin posibilitatea disolvării. Din acest echilibru naște armonia mecanismului întreg.

Când dreptul de disoluțiune nu se exercită, cum se întâmplă în Franța, regimul parlamentar este alterat în liniile lui pure, pentrucă atunci puterea legislativă devine atotputernică; aceasta nu poate fi admis, pentrucă toate puterile sunt egale în stat, ca reprezentanțe ale națiunii. Când din contră, și cazul pare să se realizeze până la un oarecare punct la noi în țară, puterea executivă reușește să aservească puterea legislativă, atunci iarăși echilibrul este rupt.

Toate aceste variațiuni, toate aceste alterațiuni ale regimului parlamentar nu sunt însă decât adaptări la împrejurările și nevoile locale, la temperamentul și obiceiurile țărilor respective, produs al evoluțiunii lor istorice. Deaceea este și foarte greu a se emite o apreciere a unei vieți constituționale după un tip ideal; o așa apreciere nu se poate forma în abstract, ci trebuie totdeauna studiată din punctul de vedere al necesităților țării respective, din punctul de vedere al mentalității poporului respectiv, al pregătirii opiniei sale publice și al tuturor tendențelor sociale la un moment dat. A condamna o organizare constituțională printr'o simplă comparațiune cu anumite principii așa zise eterne, este cu desăvârșire fără înțeles științific. Toate organizările de drept public trebuie totdeauna judecate în raport cu împrejurările statelor respective ale căror emanațiuni naturale și necesare sunt; ca oameni de știință trebuie să constatăm justificarea lor numai din acest punct de vedere.

În sistemul regimului parlamentar, cu responsabilitatea unui guvern omogen, întemeiat pe un partid, față de parlament, pe de o parte, cu precaritatea existenței parlamentului a cărui soartă stă în mâna guvernului pe de altă parte, Coroana și, în țările republicane, Președintele republicei, joacă numai un rol de regulator, întrucât nici un act de disolvare nu se poate face decât cu asentimentul Coroanei, și guvernul însuși nu poate să existe decât cu asentimentul Coroanei. Indată ce guvernul primește un vot de blam, trebuie în regimul clasic parlamentar să-și prezente demisia Coroanei. Coroana împreună cu guvernul va decide atunci, dacă e locul la o disoluțiune. Guvernul își poate astfel continua activitatea, dar va trebui să facă un nou apel la corpul electoral. Dacă Coroana găsește de cuviință să primească demisia guvernului care a primit votul de blam, ea dă câștig de cauză parlamentului respectiv. Coroana este aceea care e pusă să aprecieze, deasupra partidelor, interesele, nu momentane, dar interesele superioare, și chiar cât mai îndepărtate, ale națiunii.

În cazul când corpurile electorale, în ipoteza unei disoluțiuni, trimit în parlament prieteni ai guvernului care a primit un vot de blam, acesta își continuă activitatea cu noua majoritate care-l sprijină. În caz contrar din nou i se dă vot de blam. În principiu nimic chiar nu-l împiedecă din punctul de vedere pur juridic, ca să exercite atunci din nou dreptul de disoluțiune. Politicește însă

e foarte puțin oportun, ca două disoluțiuni să se urmeze fără ca un fapt nou să intervină.

Iată, sub formă de schiță fugară, jocul mecanismului regimului parlamentar al cărui studiu aprofundat trebuie să se facă în dreptul constituțional arătându-se funcțiunile diferitelor sale organe, Coroana, cabinetul, parlamentul. Se va arăta totdeodată cum acest regim a evoluat în trecut spre a ajunge ceea ce este la noi, precum și modul cum alte regimuri funcționează în alte țări.

Dupăce s'a arătat astfel cuprinsul material al dreptului constituțional, trebuie să se arate și sub ce forme se manifestă.

Textele constituționale, cum sunt la noi cele cuprinse în Constituția dela 1866, reînnoită în 1923, sunt de mai multe feluri. Unele sunt simple *declarațiuni de principii*, cum sunt Declarațiunile drepturilor omului, — cu o simplă valoare teoretică și morală, destinate numai prin adevărurile cuprinse în ele să influențeze viața politică și constituțională. Altele reprezintă chiar garanția efectivă a principiilor formulate. Aceste *garanții* rămân să fie dezvoltate ulterior prin legi, cari aplică principiile constituționale. Alte texte constituționale pot fi *dispozițiuni propriu zise*, care se aplică în viața de toate zilele, cum se aplică orice lege.

Puterea care formulează dreptul constituțional se cheamă *puterea constituantă*. Ea nu poate fi reglementată în formele ei. Istoria dovedește, că constitu-

țiunile au fost formulate câteodată de un singur om (Suveranul poate „octroiă“ o constituțiune); altă dată, de o adunare sau de popor. Odată constituțiunea intrată în vigoare, nu se poate schimba decât după normele impuse de ea și organul legal care o face exercită dreptul de *revizuire* a Constituției. Adunarea constituantă, prin urmare este altceva decât o Adunare de revizuire.

În unele momente grele și mari al evoluțiunii unui stat se poate rupe însă continuitatea dreptului constituțional. Din punctul de vedere juridic aceasta înseamnă o revoluțiune și asemenea revoluțiuni se întâmplă destul de frecvent în istorie. Eternitatea principiilor nu se împacă niciodată cu realitățile vieții și cu mobilitatea evoluțiunii sociale și istorice.

Așa s'a întâmplat și la noi. După ce în 1866 ne-am dat o Constituțiune reprodusă în mare parte (dar nu în total, contrar celor ce se crede în general) după Constituțiunea belgiană din 1831, această Constituțiune a durat cu diferite revizuri, până la 1923. În 1923, în urma războiului mondial, s'a rupt firul cu trecutul și a trebuit să se formuleze o Constituțiune nouă.

O ultimă problemă mare se mai pune cu prilejul acestei analize sumare de principii ale dreptului constituțional: care este sancțiunea, în materie constituțională ?

În dreptul privat sancțiunea este foarte ușoară de înțeles. Dacă cineva nu se supune legii în ra-

porturile sale cu altcineva, este chemat în fața instanțelor judecătorești și în urma unei hotărâri intervenite, câștigătorul face apel la forța publică care constrânge, la violența organizată de stat. În materie constituțională nu este așa. Forța publică este deținută chiar de organele constituționale și prin urmare nu se poate întoarce în contra lor înși-le, după cum bine observă Duguit.

De aceea textele scrise în materie constituțională nu se interpretează ca textele de drept privat. Ele se interpretează la lumina trecutului și necesităților viitoare, cu alte perspective și potrivit altei concepțiuni.

Există totuși texte, unde se simte necesitatea unei interpretări cât mai precise, atunci când e vorba de drepturi ale particularilor.

În conflictele respective cine se pronunță? Concepțiunea rigidă a lui Montesquieu, care a divizat în mod fundamental puterile în stat, despărțindu-le, a făcut în mare parte, ca în Franța să nu se poată admite nici până în ziua de astăzi controlul constituționalității legilor. În Anglia din contra, tradițiunea veche este că orice călcare a legii, deci și a unei legi constituționale (căci legile constituționale în Anglia nu se deosebesc de legile ordinare), este supusă judecății instanței judecătorești obicinuite. În constituția Statelor-Unite ale Americii este în acelaș fel prevăzut un tribunal suprem special, deasupra statelor federate, care constituiesc Statele-Unite ale Americii, tribunal care judecă constituțio-

nalitatea legilor, iar tribunalele fiecărui stat pot judeca constituționalitatea legilor statului respectiv. La noi, după o lungă îndoială s'a ajuns — cu prilejul cunoscutului proces al tramvaielor comunale din București, — prin deciziunea din 16 Martie 1912 a Curții noastre de Casație, la soluțiunea, că instanța judecătorească poate să pipăe în fiecare speță constituționalitatea legilor. Constituția din 1923, dintr'o inspirație care e îndoelnică, a luat însă din competența instanțelor obicinuite acest drept și l'a conferit numai secțiunilor unite ale Curții de Casație.

Cu un cuvânt, întreg dreptul constituțional are de obiect studiul juridic al Statului, ca o instituție centrală, organizată, generatrice a dreptului.

Care este însă, ca o urmare a celor spuse, caracteristica Statului? Ce este Statul? Care este misiunea lui? Sunt probleme extrem de grele, pe cari Teoriile generale asupra Statului caută să le lămurească.

Statul reprezintă în teorie clasică suveranitatea unei populațiuni numită națiune, așezată pe un teritoriu. Elementele statului ar fi deci: *a)* suveranitatea, *b)* națiunea și *c)* teritoriul.

Cum noi nu putem să renunțăm la propria noastră personalitate, tot astfel nici statul, care este o personalitate suverană, nu poate renunța la ea și de aci ideea inalienabilității, imprescriptibilității și indivizibilității unui Stat,

adică a suveranității, a națiunii și a teritoriului respectiv.

S'au făcut mari discuțiuni în jurul problemei, dacă caracteristica statului este suveranitatea.

Ce este suveranitatea? Iată într'adevăr o problemă foarte grea. Am căutat să o definim, ca fiind atributul esențial al statului, care are de scop crearea, organizarea și realizarea dreptului. Credem, că prin această definițiune am împăcat multe din părerile divergente care s'au emis în această privință, dar nu este aci locul să dezvoltăm această idee. Fapt este, că s'a discutat mult în jurul ei, în deosebi în țările germanice, unde tendința a fost, și este încă în parte, spre o formă de Stat federativă.

Suveranitatea, care se definește de obicei, ca putere supremă de coercițiune, aparține statului federal; autorii germani s'au întrebat: oare statele federate nu sunt state, deși nu au suveranitate în sensul arătat al cuvântului?

Autorii au făcut o distincțiune între ceea ce se numește suveranitate propriu zisă, care aparține Imperiului, adică statului federal al Germaniei de ex., și ceea ce numesc ei „Herrschaft“, autoritatea de fapt, care este atribuită statelor federate, întrucât și aceste state crează și organizează dreptul.

Prin urmare nu suveranitatea în sensul obicinuit al cuvântului, adică puterea supremă de coercițiune, ar fi caracteristica statului, ci autoritatea pe care o organizațiune publică o deține și care-i dă libera

facultate de organizare și de creare a dreptului pe teritoriul respectiv.

Din acest punct de vedere, este desigur adevărat, că, dacă coercițiunea supremă nu aparține oricărui stat în înțelesul în care se definește astfel suveranitatea, totuși, prin faptul că crează și organizează dreptul, fiecare stat organizează sancțiuni pe teritoriul respectiv, asupra populațiunii sale.

Prin urmare, cu drept cuvânt în acest înțeles se poate spune, atenuând puțin formula lui Ihering, că coercițiunea juridică, este una din caracteristicile statului, ca un element al organizării dreptului pozitiv.

Dar sunt și alte autorități subordonante cari înfăptuiesc și organizează dreptul, cum sunt de pildă comunele, departamentele în anumite organizațiuni, iar de ex. în organizațiunea germană de astăzi sunt provinciile, ceeace se numește acolo tările (die Länder). Comunele, județele, își împrumută toată puterea lor dela o autoritate centrală, care le organizează; pe baza acestei organizări ele funcționează și emit regulamentele lor. Această organizațiune centrală este statul cu puterea lui legiuitoare. Departamentele, județele, funcționează astfel, ca și comunele, sub controlul puterii centrale, așa că se poate spune, că puterea pe care o au aceste instituțiuni nu este o putere originară, ci o putere derivată.

Prin urmare suveranitatea stă într'o putere originară de a organiza și aplică dreptul pozitiv înfăptuind o ordine juridică.

Al doilea element al statului este *națiunea*.

Care sunt caracteristicile unei națiuni? Rassa de sigur nu. Nici religia.

Limba într'o mare măsură, dar nu în mod determinant. Dovadă stau națiunile unde e diversitate de limbă.

În Elveția aflăm trei limbi.

Unii Francezi vorbesc alte limbi decât cea franceză, de ex. cea bască, cea bretonă, cea italiană, așa zisul patois, cea provensală, cea germană.

În Belgia sunt două populațiuni cu limbă deosebită, populațiunea flamandă și valonă.

Nu se poate contestă însă, că limba joacă un mare rol în încheierea unei națiuni și în caracterizarea ei.

Întrebarea este însă de ce joacă limba acest rol și printr'aceasta ajungem la adevărata caracterizare a națiunii. Răspunsul este, pentru că limba este purtătoarea gândirilor și sentimentelor colective. Ceeace face chiagul unei națiuni sunt astfel aceste gânduri și sentimente comune cari se stabilesc dintr'un punct de vedere mai înalt, într'o comunitate de tradițiuni istorice, adică într'o conștiință comună de valori morale.

În sensul dreptului națiunea nu trebuie însă să se confunde cu ceea ce în mod superficial se numește poporul, adică cu generația prezentă. Aceasta ar fi o mare eroare. Căci statul nu este numai reprezentantul generațiunii prezente, el este reprezentantul în acelaș timp al tuturor tradițiunilor trecutului și

al aspirațiilor viitoare. De aceea se și înțelege, că, întocmai după cum o persoană nu poate să renunțe la anumite drepturi esențiale pe care le are, cum este acel la libertate, tot asemenea nici chiar o generațiune întreagă, la un moment dat, nu poate să facă anumite acte contra intereselor supreme ale statului, adică a întregului patrimoniu moral lăsat de generațiunile trecute, și a aspirațiilor viitoare. Observațiunea aceasta, care este evidentă dela sine pentru oricine înțelege rostul statului, are astfel mari consecințe pentru o înțelegere bună a întregului drept constituțional și a ceea ce se numește democrație.

Al treilea element al statului este *teritoriul*.

Teritoriul este un element material; pe el este așezată o națiune din punct de vedere geografic.

Fără teritoriu foarte cu greu s'ar putea concepe statul. Se poate însă în mod teoretic înțelege un stat și fără teritoriu, deși majoritatea autorilor socotesc teritoriul ca un element constituent al statului. Astfel în momentele de criză, cum a fost războiul mondial, la un moment dat statul sârbesc și-a pierdut teritoriul, fiind ocupat de inamic, și totuși statul a subsistat. Tot asemenea în cursul războiului mondial au fost state ca Cehoslovacia, care au fost recunoscute, înainte de a se fi organizat teritoriul lor. Este însă incontestabil, că, dacă ne-am afla în fața unei pulberi de populațiuni risipite printre alte populațiuni pe un întins teritoriu, ar fi foarte greu să se organizeze un stat. In gene-

ral nu se poate concepe, organizarea suveranității, adică crearea, organizarea și aplicarea dreptului la o societate, decât pe un anumit teritoriu. Din acest punct de vedere se face o asemănare între puterea suverană pe care un stat o are asupra teritoriului și puterea pe care o are în dreptul privat, un proprietar asupra unei suprafețe de pământ, între dreptul de suveranitate asupra unui teritoriu și dreptul de proprietate.

Dreptul statului asupra teritoriului său nu este însă un drept direct, ci este un drept, care se resfrânge asupra persoanelor cari ocupă acel teritoriu. De altfel acest drept asupra teritoriului față de celelalte state capătă exact acelaș aspect ca dreptul de proprietate, întrucât, există în realitate în contra tuturor celorlalte state obligate să-l respecte ¹⁾).

Acestea fiind elementele esențiale ale statului, el se poate organiza în diferite feluri, cari influențează modul de formare al dreptului. Poate să aibă o organizare autocrată sau una democratică.

Organizarea autocrată este aceea care concentrează puterea de stat în mâna unui sau unui număr foarte restrâns de oameni; organizarea democratică este aceea care o atribuie națiunii, adică unui cât mai mare număr de oameni, cetățeni ai statului respectiv.

Dacă statul este într'adevăr o organizațiune a cărei caracteristică supremă este suveranitatea, prin

¹⁾ III-I-C-3.

care se stabilește între el și cetățenii lui, un drept de comandă, pentru că numai astfel se poate înțelege crearea și organizarea dreptului, atunci înțelegem, pe de altă parte, că dreptul este din punctul de vedere logic anterior statului. Se fac mari discuțiuni, spre a ști care este anterior: dreptul sau statul. Credem că dreptul este anterior statului; pentru că însuși misiunea statului este organizarea și aplicarea dreptului. Dreptul este un produs al rațiunii omenești, ori cât de rudimentară ar fi ea în societățile primitive, și din acel produs rezultă modul de organizare al acestuia. Misiunea statului nu poate să fie, cu alte cuvinte, decât aceea cuprinsă în ideea de suveranitate, anume aceea de a organiza și aplica dreptul, de a crea o ordine juridică.

În ceea ce privește organizarea vieții politice, întrucât ea crează dreptul, este interesant, din punct de vedere al înțelegerii necesităților de fapt și al influenței lor asupra dreptului, să vedem în ce stă principiul majoritar, care este de obicei în vigoare în mai toate societățile civilizate. Într'o democrație ideală ar trebui în principiu ca toți cetățenii să convină la ceea ce se hotărăște. Această însă este o imposibilitate. Spre a evita ca o majoritate să fie dominată de o minoritate, se ajunge în mod natural la ideea că majoritatea să hotărască, pentru ca cei lezați în voința lor să fie mai puțini decât acei cari hotărăsc.

Totuși minoritatea cetățenilor, nu e lăsată la bunul plac al majorității. Aci stă întreaga artă de or-

ganizare a dreptului constituțional. Pentru acest motiv se institue separațiunea puterilor, de aceea există întregul mecanism al dreptului constituțional, cu toate anexele lui și cu tot mecanismul dreptului public, de aceea avem un sistem bicameral la noi, de aceea mai avem așa zisul regim parlamentar, de aceea există și Coroana însăși. Minoritatea ajunge astfel să controleze majoritatea, să-și manifeste și ea părerea, influențând până la un oarecare punct viața organelor statului. Astfel se organizează luptele parlamentare, cari pot să meargă deseori până la mijloace violente, fără însă a se putea contesta dreptul majorității de a li se împotrivi, atunci când se pun în calea mersului normal al mecanismului statului. Deaceea există și descentralizarea administrativă, deaceea există întreaga organizare a justiției, precum și ceea ce se numește în dreptul constituțional organizarea drepturilor individuale, care garantează fiecărui cetățean, chiar dacă este din minoritate, activitatea lui legitimă.

Principiul majoritar astfel organizat, sub controlul minorității și posibilitatea ei de manifestare, se întemeiază pe un fundament moral, anume că majoritatea și minoritatea fac parte din aceeași națiune, în sensul că fac parte dintr'un grup social ai cărui membri au aceleași aspirațiuni.

Dacă aceasta omogenitate a cetățenilor se rupe, nu ne mai aflăm în fața unei realități coerente și în cazul acesta principiul majoritar nu poate să joace rolul său. Principiul majoritar se întemeiază,

în organizațiunile democratice, pe ideia că un cetățean poate să fie convins să treacă dela un partid la altul, dela o organizațiune, care la un moment dat este în minoritate, la alta în care să fie în majoritate.

Dacă însă la baza luptelor politice, cari sunt însăși viața dreptului constituțional și a statului, stau concepțiuni morale eterogene, atunci această omogenitate se rupe și funcționarea statului democratic devine defectuoasă.

Zicem concepțiuni morale, pentru că numai acestea sunt ireductibile. Pe orice se pot înțelege oamenii, dar pe anumite concepte morale fundamentale nu. Când e vorba de o credință intimă și profundă care colorează întreg sufletul unui individ asupra unei anumite atitudini morale, el o apără cu înverșunare. Au fost astfel în istorie lupte în cari s'a vărsat mult sânge.

Când o concepție religioasă este pusă la baza luptelor politice, nu mai poate fi înțelegere. De aceea atitudinea cea mai cuminte a democrației este aceea care lasă libertate absolută fiecăruia în materie religioasă. Este datoria autorității să lase libertate fiecăruia, în tot ceea ce privește concepțiile fundamentale morale.

Înainte vreme nu apăruse încă principiul naționalităților, care s'a manifestat mai ales dela Revoluțiunea franceză încoace, și de aceea războaiele se făceau pe principii de autoritate dela suveran la suveran și, când conștiința populară s'a redeșteptat,

*concepții
totalitare*

pe principii religioase. Astăzi însă în neînțelegerile dintre popoare, domină nu atât ideia religioasă cât ideia națională, tocmai pentru că ideia religioasă a fost trecută pe planul completei toleranțe pentru toate statele civilizate. Dacă nu s'ar admite o asemenea toleranță ar renaște desigur luptele religioase. Din cauza intoleranței naționale a organizațiilor de stat din cursul veacului al 19-lea am putut asista deasemenea la sacrificiile imense ale omenirii în războiul mondial. Ideea națională constituie azi, față de modul cum s'a deșteptat conștiința omenească în veacul din urmă, unul dintre elementele morale fundamentale pentru care omul se sacrifică și pentru care luptă.

În sfârșit acum pare că mijeste la orizont o nouă concepțiune, care tinde să înlocuiască concepțiunea națională, aceea a luptei dintre clase. Oamenii nu ar mai fi considerați ca fiind de religii distincte, cum eră înainte, nici ca făcând parte din națiuni deosebite cum se concep astăzi, ci din clase distincte, cu interese deosebite. Întrucât se atinge însăși fundamentul moral al oamenilor arătându-se desconsiderare unei clase față de celelalte, reduse la ceea ce se chiamă sclavia civilizației contemporane, se face dintr'aceasta într'adevăr un fel de religie, cum un fel de religie este de fapt și naționalitatea. Conflictetele care se nasc astfel ar putea duce la frângerea organizațiilor de stat.

Principiul majoritar nu poate să funcționeze așa dar acolo, unde fundamentul moral nu este

comun. Atitudinea cea mai cuminte a statului, singura înțeleaptă, nu poate fi decât nivelarea acestor asperități, cari sunt ireductibile, când sunt morale, și trecerea lor în cadrul libertății manifestărilor de conștiință ale fiecărui cetățean. Ceeace s'a făcut pentru libertatea de conștiință, care astăzi este recunoscută în mod deplin ca libertate absolută a omului, fapt care a dus la stingerea luptelor fratricide pe temeuri religioase, dreptul trebuie să o facă și o face tot mai mult și pentru toate celelalte elemente morale, lăsându-se desăvârșită libertate omului în această privință. Se vede astfel încă odată, cum dreptul nu e contrar moralei, dar nu trebuie să încalce domeniul ei.

Ca consecință a celor spuse despre principiu majoritar și modul cum trebuie să lucreze, putem scoate observația, că partidele politice deasemenea nu trebuie să se organizeze pe divergențe morale fundamentale. De aceea partidele întemeiate pe religie, pe naționalitate, ca și partidele întemeiate pe luptele de clasă, nu sunt partide demoratrice constructive într'un stat. În general nu există partid normal, care să intre, în mecanismul democratic al unei țări, fără să pună în luptă totul pentru a forma o viață politică unitară prin aplicarea principiului majoritar.

Cu aceasta am înțeles ce este statul ca element central al dreptului constituțional și am văzut astfel cu o repede privire întreg cuprinsul și principiile dreptului constituțional.

În rezumat dreptul constituțional, în înțelesul său larg, după ce va analiza elementele constitutive ale statului, se va preocupa în mod deosebit de formele ce el poate avea, precum și de formele de guvernare, comparând dreptul nostru pozitiv cu acel al celorlalte state civilizate moderne. Va studia puterile constituționale, precum și relațiile dintre ele aprofundând principiul separațiunii puterilor. Va cerceta organele și funcțiunile legislative, cele executive și cele judecătorești. Va delimita în fine față de toate acestea câmpul de acțiune al drepturilor individuale, adică va studia libertățile publice.

2. Principiile și cuprinsul dreptului administrativ

S'a arătat, că dreptul constituțional studiază pe de o parte drepturile individuale, libertățile publice, iar pe de altă parte organizarea puterilor în stat. În ceea ce privește organizarea puterilor în stat, dreptul constituțional pune principiile mari, temelia fundamentală, pe care are să se clădească în urmă construcțiunea aparatului de stat. Dar această construcțiune trebuie desăvârșită. Serviciile publice trebuie realizate și prevăzute fiecare cu organe care să funcționeze și să intre în contact cu particularii, spre a apăra interesele superioare de stat, interesele publice. Aceste organe sunt organele de drept administrativ. Ele au de scop pune-

rea în lucrare a principiilor mari cuprinse în dreptul constituțional. S'a susținut chiar, poate până la un oarecare punct cu drept cuvânt, că între dreptul constituțional și administrativ nu ar exista propriu zis o deosebire de natură, ci numai una de grad, că titlul capitolelor dreptului administrativ se găsesc înscrise în dreptul constituțional.

Totuși, dacă observăm realitatea, există o deosebire; administrația se constituie distinctă de tot ce este guvernământ. Aceasta se vede în momentele de criză, în momentele de revoluțiune sau cele de schimbare de guvern. Atunci puterea de guvern dispăre, sau aproape dispăre, pentru o durată scurtă, e adevărat. Totuși aparatul administrativ continuă să funcționeze; el merge înainte, căci viața subsistă. În aceste momente, faptele arată astfel deosebirea. Aceasta face chiar să se spună, mai mult, bine înțeles, ca o butadă, că poate mai bine ar merge lucrurile fără ministrii, fără guvern, numai cu administrația. O asemenea situațiune nu ar putea însă dură, căci ea reprezintă lipsa directivei superioare. Statul ar fi ca un organism decapitat, care ar mai trăi încă puțină vreme o viață vegetativă, dar care s'ar descompune prin neadaptare.

Dreptul administrativ studiază compoziția și activitatea *serviciilor publice*.

Noțiunea de serviciu public este o noțiune relativ recentă în dreptul administrativ, degajată abia în timpul din urmă, când dreptul administrativ a

reușit să se scape de tirania textelor, cari sunt de parte de a fi ceeace este esențial în drept, spre a se ridică la stadiul principiilor; din acest punct de vedere dreptul administrativ este chiar poate una din cele mai înaintate ramuri ale dreptului, ca știință.

Serviciu public nu este orice instituție. Instituțiunile pot fi de mai multe feluri: private și publice. O societate anonimă este și ea o instituțiune. De ce nu e și un serviciu public? Marii autori de drept public Hauriou și Duguit au făcut analize fine ale acestei noțiuni.

Ceeace conduce o instituțiune privată ca și pe orice particular în activitatea lui este mai întâiu dorința de câștig. Societatea anonimă funcționează ca să câștige, are un scop patrimonial, un scop individual. Ea este o instituțiune a acționarilor, al cărei scop este o anumită activitate pentru câștigul acționarilor, câțiva particulari adunați laolaltă. Și așa este în orice instituțiune privată. Scopul la lumina căruia trebuie interpretat orice act juridic de drept privat, este un scop lucrativ, este câștigul individual. O activitate de drept privat nu se desfășură. ca scop imediat, pentru binele întregii societăți, ci pentru câștigul individual și legitim al acelor care au întreprins-o.

Activitatea de stat, activitatea publică, are din contră alte centre de perspectivă. Mai întâiu activitatea publică nu are de scop câștigul unor particulari, ci are de scop o funcțiune, o activitate care

trebuie să dăinuiască pentru binele tuturor, în interesul general. Funcțiunea morală a serviciului public în sine este scopul ultim și singurul legitim. Iată ceea ce trebuie înainte de toate să se urmărească, iar nu vreun câștig material al vreunui particular. În mod numai indirect particularii trebuie să beneficieze de activitatea unui serviciu public, dar în mod direct ținta lui este însăși funcționarea lui.

Serviciul public nu trebuie să se oprească, ci trebuie să funcționeze astfel în mod corect și normal, adică eficace și permanent. Continuitatea, permanența și eficacitatea funcționării serviciului sunt scopurile generale care se urmăresc.

Punctul de vedere din care trebuie privită instituțiunea serviciului public este așa dar propriu al său.

S'ar părea că ar fi vorba de o simplă discuție rafinată de concepte abstracte. Ea are însă o importanță practică deosebită. Să luăm un act juridic, o convențiune oarecare, ca exemplu, și se va vedea cum altfel se interpretează în dreptul privat și altfel în dreptul public.

Cineva angajează, spre pildă, serviciile unei alte persoane. În acest contract fiecare poate să prevadă condițiunile pe care le crede de cuviință. Dacă părțile cad de acord, contractul se încheie și este obligator pentru ele. Dacă cumva se naște vreo discuțiune, totdeauna se vor aprecia clauzele contractului în conformitate cu intențiunile prezumate ale părților, care

au fost firește și de o parte și de cealaltă de a realiza un câștig. Să luăm însă, tot o angajare de servicii, dar în materie de drept public. Contractul tipic e numirea unui funcționar. S'ar părea că ne aflăm tocmai ca în exemplul precedent în fața unui contract intervenit între stat și o persoană privată, care își oferă serviciile statului. Dar nici statul, nici particularul nu poate să determine clauzele acestui contract cum vor; mai mult, nu s'ar putea nici chiar, ca particularul numit funcționar să renunțe dela început la leafă sau să accepte o leafă mai mică decât drepturile sale legale. Nu poate să se angajeze în general în corpul funcționarilor în alte condițiuni decât cele stabilite de legile organice respective. Voința părții și în special a funcționarului este pur și simplă o voință de adeziune. De ce aceasta? Pentrucă, dacă funcționarul s'ar afla în condițiuni de stabilitate sau în condițiuni materiale mai puțin asigurate decât cele stabilite de legi, nu ar mai fi în aceleași împrejurări de independență, nu s'ar mai găsi în situațiunea pe care interesul public o cere, pentru buna funcționare a serviciului public. De aceea și doctrina și jurisprudența este constantă, că aci nu părțile fac contractul, ci ne aflăm în fața unui act de drept public, care cu nimic nu poate schimba condițiunile legale. Semnificația serviciilor publice spre deosebire de orice activitate de drept privat este astfel pusă în evidență.

Câte servicii publice sunt și care sunt?

Totul depinde de nevoi, de împrejurări. Au fost epoci, nu mai departe decât până acum aproape 100 de ani, când rolul statului eră conceput ca relativ mărginit; de atunci a rămas și cunoscuta concepție a statului jandarm, adică a statului care se mărginește numai la serviciile strict indispensabile pentru asigurarea ordinii și nu intervine întru nimic mai departe în activitatea generală. Cu cât însă în timpurile moderne s'a dovedit mai mult prin fapte și necesități inexorabile solidaritatea fiecăruia din noi cu interesele comune ale statului respectiv, cu atât s'a simțit mai mult nevoia înmulțirii serviciilor publice, care au ajuns astăzi la un număr considerabil. Activitatea statului a trebuit să se preocupe de o mulțime de materii de care înainte nu se preocupă.

În concepția statului jandarm, statul avea să se ocupe de justiție, de poliție, de armată, de diplomatie și de mijlocul de a întreține aceste instituțiuni, adică de impozite. În concepția modernă, statul are o activitate mult mai largă.

Astăzi statul se preocupă și de organizarea întregii vieți fizice, economice, intelectuale și morale a națiunii, ceea ce înainte nici nu se concepea, reglementând în felul acesta chiar activitatea particularilor.

Astfel statul, prin serviciile sale administrative, intervine tot mai mult în domeniul economic, fie luând sub direcțiunea sa, mai mult sau mai puțin fățișe, întreprinderi de interes general, fie regle-

mentând activitatea particulară, în scopul pe de o parte de a îndruma progresul producției în conformitate cu interesele superioare ale societății respective și pe de altă parte de a garanta o cât mai bună repartiție a bogățiilor prin protecțiunea vieții și a muncii cetățenilor. În această direcțiune statul tinde să naționalizeze, să monopolizeze sau să supue supravegherei sale directe anume întreprinderi de o importanță deosebită, cum sunt transporturile sub toate formele lor, poșta și telegraful, industriile care interesează apărarea națională, băncile, asigurările, comerțul și industria în genere, etc. De asemenea statul reglementează spre folosul tuturor, uneori în spirit de protecțiune a celor slabi, alteori în spirit de armonizare, fenomenele noi pe cari le înfățișează societatea modernă, precum specularea muncitorilor, formarea sindicatelor muncitorești și a asociațiilor patronale, contractele colective și individuale de muncă, grevele, etc. O întreagă legislațiune se crează astfel sub numele de legislațiune industrială și legislațiune a muncii.

Pe de altă parte proprietatea rurală însăși, eșind din cadrele obicinuite ale dreptului civil, tinde să fie reglementată. Și astfel se formează o legislațiune agrară, care determină normele de întrebuințare și de dispozițiune a acelei proprietăți și organizează uneori în mod forțat lucrări de interes general, ca regularea apelor, îndiguiri, irigațiuni, etc.; de asemenea o legislațiune specială silvică, pentru protecțiunea pădurilor; o legislațiune minieră și una a

energiilor naturale pentru o mai bună și mai dreaptă întrebuințare în folos obștesc a bogățiilor și forțelor naturale.

Tot din punctul de vedere economic se va notă, că statul posedă un domeniu privat și unul public și că cel privat, deseori foarte întins, cum e la noi, este reglementat ca o proprietate privată. Atunci când statul nu are de scop de a scoate câștig material dintr'o proprietate a sa, ci o afectează interesului general, ea devine domeniu public și este supusă unei reglementări speciale.

Pentru a face față tuturor îndatoririlor sale, statul e nevoit să întrețină un serviciu întins de lucrări publice.

Totodată el trebuie să-și procure mijloacele financiare spre a-și îndeplini misiunea complexă și astfel se naște o legislațiune financiară, care are de obiect așezarea impozitelor directe și indirecte, organizarea bugetului, modul de percepere al veniturilor și reglementarea cheltuelilor, precum și controlul gestiunii banului public, care se face încă la noi în mod cu totul rudimentar.

Din punctul de vedere fizic, statul prin serviciile sale ia tot mai mult în grije sănătatea publică, pentru care noi avem chiar un minister special, reglementând totodată în acest scop activitatea particulară. Un asemenea serviciu la noi este de o deosebită importanță, dacă ne gândim mai ales că populațiunea noastră este dintre cele mai prolifică și, totuși, din cauza condițiunilor igienice în care

trăește, are un procent relativ foarte mic de creștere. Din acest punct de vedere ar trebui să joace un rol cât mai mare și învățământul public.

Statul nu se poate azi desinteresa nici de progresul sufletesc al populațiunii sale. Deaceea aflăm un vast serviciu al învățământului; deaceea ar trebui organizat și un serviciu cât mai activ al culturii, înțelegându-se tot mai bine că cultura, care reprezintă înțelegerea adâncă a celor mai înalte valori spirituale, intelectuale, estetice și morale, nu este tot una cu instrucțiunea; deaceea statul trebuie să organizeze și garantarea credințelor religioase ale cetățenilor săi, spre a înlesni progresul pacinic moral al întregii societăți.

În fine statul, din punctul de vedere moral, trebuie să aibe în grije prin serviciile sale buna stare a tuturor cetățenilor (asistență și prevedere socială); el trebuie să organizeze o dreaptă și eficace distribuire a justiției, precum și apărarea națională înăuntru și în afară, fie prin serviciul diplomatic, fie prin acel al poliției și al armatei.

✕ Iată aproximativ cadrul general al obiectului de studiu al dreptului administrativ.

Este de observat însă, că în materie administrativă nu se întâlnește, cum se întâlnește în materie constituțională, un cod sistematic, similar codului civil, codului comercial, constituțiunii, care și ea este, în felul ei, tot un cod.

În materie administrativă, și aceasta se întâmplă în toate țările, există o *multiplicitate* extra ordinară

de legi, care se aplică pe măsura nevoilor, în diferitele materii care se impun atențiunii legiuitorului. Răsfoind o colecțiune de legi, se va vedea, că imensa majoritate a lor, sunt cu caracter administrativ. Aceste legi sunt nu numai multe și variate, dar sunt fragmentare, ele se ocupă numai de câte o chestiune.

În afară de acestea, ceea ce izbește mai ales, este *mobilitatea* lor. Ele se schimbă dela o zi la alta și nici nu se poate altfel, pentrucă nevoile vieții administrative sunt așa de multiple, încât foarte des intervine necesitatea schimbării legilor de detaliu existente. Acela care ar cunoaște dispozițiunile tuturor legilor administrative, ar fi un uriaș al memoriei, dar nici de cum un om de știință al dreptului. Cunoașterea numai a textelor legislative, nu constituie valoarea unui jurist.

Multă vreme dreptul administrativ s'a mărginit totuși după modelul dreptului privat, la interpretarea și prezentarea textelor mai importante.

Din cauza mobilității, multiplicității, fragmentării dispozițiunilor legislative în materie administrativă, s'a simțit însă în această materie, înaintea tuturor celorlalte ramuri de drept, necesitatea de a trece peste această metodă de studiu spre a se cerceta principiile. Deaceea se poate spune, că dreptul administrativ, și în general dreptul public, este cu mult mai înaintat din punctul de vedere științific, cu toate aparențele contrarii, decât

dreptul privat, anchilozat încă în studiul textelor respective.

Astăzi dreptul administrativ nu se mai studiază în sensul expunerii cuprinsului diferitelor legi. Evident, că în ceea ce privește legile importante este necesar ca materialul să fie cunoscut, dar nu aici s'ade centrul de gravitate al studiului. Teoriile administrative, astăzi, încearcă să degajeze din această multiplicitate și mobilitate, în aparență contradictorie, principii constante, care să se aplice tuturor legilor în această materie, operațiune extrem de grea, dar care constituie în realitate obiectul științific al acestei ramuri a dreptului. De aceea se poate zice, că în stadiul în care a ajuns dreptul administrativ nu se studiază texte ci principii de drept administrativ, operațiune mult mai sugestivă, dar și mult mai complicată și mai grea decât aceea a expunerii textelor.

Unul din aceste principii este acela că dreptul administrativ are de scop serviciul public. Noțiunea de serviciu public, precizarea ei, dezvoltarea acestei noțiuni, constituie una din sarcinile cele mai importante ale dreptului administrativ. Prin această precizare s'a ajuns la idei noi.

De pildă, ceea ce explică dispozițiunile legislative și jurisprudențiale, în dreptul administrativ, este principiul *permanenței serviciului public*. Serviciul public există ca să funcționeze necontenit, pentrucă dacă ar încetă, ar fi o lovitură dată intereselor obștești. Din acest punct de vedere per-

manenta funcționare sau cu alte cuvinte permanența serviciului public este unul din principiile fundamentale ale dreptului administrativ și explică soluțiunile care se dau. Un exemplu: s'a discutat foarte mult legitimitatea grevei funcționarilor. Se recunoaște legitimitatea grevei lucrătorilor privați. Situația este însă cu totul alta, când e vorba de funcționari. Ori de câte ori un serviciu public este interesat, cum ar fi de pildă serviciul căilor ferate sau chiar un serviciu al unui departament, care trebuie să funcționeze în mod permanent, nu este admisibil ca el să fie oprit la un moment dat de nimeni. Majoritatea autorilor sunt astfel de acord a condamna dreptul de grevă al funcționarilor, ori de câte ori este vorba de întreruperea unui serviciu public.

Un alt principiu mare, este acela al *profesionalizării* serviciului public. Fiecare serviciu public trebuie să fie condus de un om, care să-și facă o profesiune din aceasta, iar nu să se ocupe numai întâmplător și sporadic, pentru că altminteri nu se poate ajunge la o bună administrare.

Tot asemenea principiul *specializării* serviciului public însemnează, că fiecare serviciu printr'o diviziune înțeleaptă a muncii, care nu trebuie să excludă coordonarea diferitelor ramuri, se ocupă de o anumită materie pe care are îndatorire s'o cunoască în toate detaliile și în toate necesitățile ei.

Serviciile publice tind a deveni personalități juridice și astfel o altă problemă se pune și din acest punct de vedere dreptul administrativ.

Această ramură a dreptului institue pe de altă parte diferite organe administrative.

Acî este locul să se studieze rolul în această privință al șefului statului, al guvernului, al miniștrilor luați în parte, toți aceștia reprezentând interesele comune ale întregului stat, precum și al altor organe, generale sau locale.

Printre problemele mari cari se pun în această privință, sunt acelea în legătură cu ideile de *centralizare*, *desconcentrare* și *descentralizare* a serviciilor publice. Statul prin *departamentele centrale* (ministere) reprezintă interesele colective ale întregii națiuni. Este însă rea o organizare a unui serviciu public, atunci când se dă în competența departamentelor chestiuni care sunt de interes local sau de interes pur specializat pe anume profesii.

Deaceia pe de o parte s'a conceput sistema, ca reprezentanții departamentelor să se ocupe la fața locului de chestiunile locale speciale și atunci ne aflăm în fața unei desconcentrări.

S'a conceput și sistema, ca însăși populațiunea locală interesată să se administreze ea însăși, sub controlul bine înțeles al autorității centrale a statului, constituindu-se astfel autorități și organe locale descentralizate, cum sunt la noi comunele și județele, și cum s'au instituit acum în urmă regiunile.

Este foarte interesantă această organizare în țări cu tradițiuni vechi și puternice de libertăți locale, cum este Anglia, unde fiecare județ, fiecare

comună, își păstrează uneori din vechime prin tradițiune istorică organizarea administrativă și drepturile locale. Astfel se găsește în Anglia organizată o legislație cu totul deosebită din loc în loc și câteodată din oraș în oraș. Chiar partea centrală a Londrei „City“ are astăzi încă anumite privilegii medievale. Nu există în Anglia o normalizare în sensul de unificare rațională a întregului drept administrativ pe tot cuprinsul regatului Mării Britanii, ci s'a dezvoltat o concepție cu totul deosebită decât cea de pe continent. Pe continent domnește în privința aceasta concepția rațională a Revoluției franceze care este și a noastră, prin care se încearcă să se uniformizeze pe tot întinsul unui stat, organizarea administrativă. Răspunzând acestei necesități s'au făcut de altfel la noi legile de unificare administrativă în timpul din urmă, prin care s'a introdus aceleași instituțiuni comunale și județene pe tot cuprinsul României întregite, legi de o importanță deosebită.

Ne aflăm alături în fața sistematizării intereselor unei ramuri de activitate în jurul unor Camere alese profesionale, (Camerile de agricultură, Camerile industriale și comerciale, Camerile de muncă), destinate a coordona inițiativa și interesele private, și a ajuta în felul acesta statul, prin servicii autonome descentralizate, în împlinirea misiunii sale.

Tendența este ca tot ce este de interes local și tot ce atinge interesele profesionale sistematizate,

reprezentate prin Camerele respective, să fie lăsate la inițiativa și administrarea unor organe autonome.

În fine din ideia de serviciu public, astfel înțeles, trebuie să rezulte și o anumită organizare de principiu a corpului funcționarilor. De aci un statut al funcționarilor, precum și o întreagă teorie a funcțiunilor publice.

Dar este și o altă serie de probleme de o deosebită importanță care se pun în legătură cu aceste principii. În dreptul administrativ se facea deosebire între serviciile de autoritate și serviciile de gestiune. În serviciile de autoritate publică, statul, ca deținător al suveranității naționale, exercită un drept de comandă asupra particularilor. Serviciile de gestiune ar fi acelea care interesează numai gestiunea unor patrimonii, fără să pună în joc această autoritate publică. Astăzi această distincție, care corespunde distincției dintre actele de autoritate și între actele de gestiune și care a dominat mult timp dreptul administrativ, cedează pasul în fața noii concepțiuni care s'a formulat despre serviciile publice. Serviciile publice, care înainte se numiau de gestiune, ca și acele de autoritate, sunt supuse aceluiași regulamentări, cu atât mai mult cu cât este foarte greu să se găsească limite precise, între unele și altele ¹⁾.

S'au distins astfel acte de autoritate administrativă, acte de gestiune și acte de guvernământ.

¹⁾ Pag. 125, nota.

Actele de autoritate ar fi îngrădite prin anumite dispozițiuni de lege; actele de guvernământ ar fi lăsate la complectă apreciere a guvernului.

O serie de teorii s'au formulat spre a explica această distincțiune, dar, poate, nici una dintre ele nu este complet satisfăcătoare.

Este de constatat, că legislațiunea noastră consacără distincțiunea și, în special, legea contenciosului administrativ recunoaște, că nici un act de guvernământ nu poate fi atacat în fața instanțelor de contencios administrativ și nu pot fi atacate decât actele administrative de autoritate.

În concepțiunea veche se făcea deasemenea o deosebire între administrația deliberantă, cea activă și cea contencioasă. De pildă, la administrațiile comunale și județene, există un consiliu care deliberază; un primar, eventual cu o delegație permanentă, care execută cecace s'a deliberat, reprezentând administrația activă; în fine și anumite posibilități organizate de lege de a se recurge la anume căi de atac judecătorești în contra acțiunii administrației abuzive.

Caracteristica actelor administrative este că sunt executorii prin ele înșile; nu este nevoie, pentru aplicarea lor imediată, de judecată și de investirea cu formula executorie a hotărârilor ca în dreptul privat: e o *acțiune directă*.

Particularul are însă uneori o serie de drepturi organizate prin lege spre a atacă actele administrative, atunci când este vătămat de ele. Deaceea

s'a și spus că funcțiunile administrative vor fi de două feluri: funcțiuni active și funcțiuni jurisdicționale. Partea din dreptul administrativ, care se ocupă de acestea din urmă va cuprinde un studiu al competenței instanțelor la care se poate adresa particularul lezat, precum și organizarea procedurii acestor instanțe, cât și un studiu general al responsabilității administrațiunii și a administratorilor. Din punctul de vedere al responsabilității, dispozițiunile pot fi privitoare la materii deosebite; pot fi dispozițiuni disciplinare, dispozițiuni cari stabilesc răspunderea penală și patrimonială și pot fi dispozițiuni referitoare la atacarea și desființarea actului administrativ, însuși. În dreptul nostru sunt prescripțiuni foarte interesante în această privință, din care însă nu s'au tras până acum toate foloasele necesare. Dreptul nostru constituțional ca și cel administrativ consacră în anumite condițiuni responsabilitatea personală pecuniară a funcționarului, concomitent cu responsabilitatea pecuniară a statului față de acte abuzive.

În ceea ce privește contenciosul actelor administrative precum și urmările lor pecuniare există la noi o concepție aparte cristalizată în legea contenciosului administrativ. Prin această lege orice act administrativ de autoritate făcut cu călcarea legilor, atunci când atinge un drept al unui particular, poate fi atacat înaintea instanțelor judecătorești spre a

fi anulat. Acestea sunt în prima instanță Curțile de Apel respective, ale căror hotărâri pot fi atacate la Curtea de Casație.

În străinătate în această privință există concepțiuni deosebite.

Astfel în Anglia unde este o veche tradiție a unei legalități foarte stricte, ori de câte ori un funcționar a depășit un drept al său în exercițiul funcțiunii sale, aducând un prejudiciu unui particular, se consideră că el nu a lucrat ca funcționar public, ci ca un simplu particular, și deaceia pentru orice vătămare particularul poate în principiu și cu anumite forme, derivate din concepțiunea tradițională engleză despre prerogativa coroanei, chema în judecată pe funcționar în fața instanțelor judecătorești obicinuite. Un asemenea sistem reprezintă o frână puternică, cel puțin în teorie, a abuzurilor administrative.

În Franța, în liniamente generale, concepțiunea abstractă a lui Montesquieu despre separațiunea puterilor în stat a dominat în această privință până azi. Instanțele judecătorești, întrucât reprezintă puterea judecătorească complet separată de puterea executivă, nu pot să se amestece în niciun fel în actele administrative. Dacă acest principiu s'ar fi aplicat întocmai, s'ar fi ajuns la o a tot puternicie a organelor administrative. Dar a intervenit ceea ce se cheamă jurisdicțiunea administrativă. În afară de tribunalele obicinuite există tribunale constituite de însăși administrația, care se numesc tribunale administrative și care judecă nu din

punctul de vedere rigid al legii cum judecă tribunalele obicinuite, ci din punctul de vedere al intereselor serviciilor publice.

La noi din contră interpretarea pe care contenciosul administrativ, în general, o dă legilor, se face tot conform metodelor dreptului privat. Sunt tendențe în anumite materii, unde se vădește însă în acest cadru o concepție semnificativă de lărgire a acestor principii din partea Curței noastre de casație.

Instanțele administrative culminează în Franța în instituțiunea consiliului de stat, care pe lângă atribuțiunile sale pur administrative a fost organizat în cele din urmă, în deosebi dela 1872, și ca instanță de judecată administrativă. El este una din instituțiunile cele mai interesante din toată istoria dreptului. S'a creat prin jurisprudențele, pe care această instanță le-a dat, un adevărat drept pretorian, care a sistematizat întregul drept administrativ francez, introducând ordine în administrație și dând totodată particularilor garanții foarte largi în așa fel, în cât a prefăcut în totul concepția științei juridice administrative.

O singură observație mai este de făcut spre a se termina observațiunile referitoare la dreptul administrativ. Dacă în materie administrativă avem aface numai cu serviciile publice, și nu cu altceva, atunci cu drept cuvânt, autorii au tras concluziunea că persoanele însărcinate cu gestiunea acestor servicii n'au numai drepturi, dar concomitent și obli-

gațiuni. Un funcționar de ex. are dreptul de a face anumite acte. Dar nu este numai un drept al său, căci nu e vorba de o facultate la care poate să renunțe. Funcționarul este obligat să-și exercite misiunea. Tot asemenea dreptul de vot este un drept al cetățenilor și în acelaș timp și o obligațiune a lor, uneori chiar consacrată prin lege, cum e la noi obligativitatea votului.

De aci s'a dedus de unii autori consecvențe pe cari le putem socoti exagerate, că în această materie nu se mai poate vorbi despre drept, ci numai despre obligațiuni, înțelegându-se astfel ideia de funcțiune. De fapt ne aflăm în fața unei relațiuni juridice mai complexe în care titularii relațiunilor au fiecare un drept în acelaș timp o obligațiune.

Din întreaga expunere făcută până acum se poate degaja observațiunea, că între dreptul constituțional și cel administrativ se constată o profundă afinitate a principiilor. Ambele aceste ramuri ale dreptului presupun într'adevăr activitatea statului, prin reglementarea funcțiunilor sale. Iar dacă se admite, că misiunea statului este să organizeze în mod practic reglementarea juridică în genere, în conformitate cu conștiința juridică a societăței respective, atunci dreptul constituțional alături de cel administrativ apare ca mijlocul de a servi interesele ideale, adică morale, și prin urmare sociale, ale spiritului omenesc. Aceste două ramuri ale dreptului public reglementează acțiunile oamenilor în scopul unei cât mai înalte propășiri a lor, așa în cât

activitatea lor privată, rămasă nereglementată de dreptul public, să se poată desfășura cât mai liber și intens, în cadrele largi ale idealului moral al societății din care fac parte. Aceleași observațiuni se vor putea face și privitor la celelalte ramuri ale dreptului public.

Se va observa, că rolul statului astfel înțeles nu impune o anumită activitate particularilor numai în cazul când interesele generale o comandă, cum e în cazul statului jandarm (de ex. îi obligă să plătească impozite), dar încă, în concepțiunea de astăzi, și în interesul particularilor, spre exemplu, spre a le ocroti sănătatea, spre a-i educa sau chiar uneori spre a le îndruma activitatea economică. În acest din urmă caz însă nu poate fi vorba numai de un interes egoist al unui particular, cum e în dreptul privat, ci suntem în fața unui interes superior de propășire morală a lui, adică a unui interes social, reprezentat prin stat, ca un fundament al activității acestuia.

3. Principiile și cuprinsul dreptului penal

Dreptul penal pune, prin excelență, în opozițiune pe particular cu interesul general reprezentat prin stat, și face astfel să apară în relief caracterul său de ramură a dreptului public.

Dreptul penal înfățișează tocmai un exemplu tipic de asemenea relațiune, în care actul unui particular îl pune în atingere juridică cu interesul general

reprezentat prin stat. Când o faptă rea, fie și comisă în contra unui particular, are o așa de mare însemnătate, încât amenință în special *ordinea publică*, statul se simte obligat a interveni spre a se apăra. În afară de sancțiunile de drept privat, cari se rezumă în ultima analiză în repararea unui prejudiciu material, transformabil în bani, intervine astfel și o *sancțiune specială* suplimentară cu caracter represiv, cu un caracter de suferință, a vinovatului care se numește sancțiune *penală*.

La început în istoria omenirii aproape toate sancțiunile aveau caracter penal represiv. Încetul cu încetul sancțiunea civilă, cu caracter restitutig, s'a deosebit de cea penală și astăzi există două căi cu totul deosebite dar eventual concomitente pentru aplicarea fie a uneia, fie a alteia.

Pentru a obține sancțiunea civilă, pentru repararea daunelor materiale suferite de pe urma unei fapte penale, cel lezat se poate astăzi, în dreptul nostru, constitui *parte civilă* în acțiunea penală; el poate intentă însă și direct o acțiune separată în față tribunalelor civile. O acțiune specială există însă, acțiunea penală, care apără interesele generale ale statului și caută aplicarea sancțiunii propriu zis penale.

Titularul acțiunii publice este reprezentantul statului și anume: parchetul, cu toate organizările sale și de aceea în cea mai mare parte a cazurilor, afară de câteva excepțiuni rare, care se explică și

ele, particularul lezat nici nu poate opri acțiunea publică retrăgându-și plângerea sa. Acțiunea publică nu este în mâinile particularilor, ea este în mâinile statului, prin organe instituite în acest scop.

Natura sancțiunei penale a variat în decursul vremurilor.

În vremurile primitive se aplicau constrângeri corporale spre a obține suferințe fizice extraordinar de severe, torturi de diferite feluri, nu numai ca sancțiune propriu zisă, dar chiar în cursul instrucțiunei spre a descoperi adevărul. Astăzi nimeni nu ar putea, conform principiilor de drept, să fie supus unei pedepse, dacă nu este încă condamnat.

Tendența generală este ca pedepsele să se atenueze tot mai mult în cursul istoriei. Revoluțiunea franceză a contribuit mult la acest progres. Astăzi în țările civilizate, pedepsele se reduc la forme mai civilizate, cari variază dela o țară la alta. Nu este locul aci să arătăm deosebirile între diferitele regimuri de pedeapsă; există o scară întreagă de pedepse stabilite de legislațiunea penală.

În felul acesta legislația penală se ocupă mai întâiu de calificarea infracțiunilor și aceasta este o primă mare parte a codului penal, iar în al doilea rând, de *pedepse* și de regimul lor.

Ocupându-se de infracțiuni se ocupă implicit de infractor. Tendența legislațiunii penale moderne este ca, după expresiunea marelui juriconsult fran-

cez Saleilles, judecătorii să individualizeze pedeapsa, cu alte cuvinte pedeapsa să fie aplicată nu după norme abstracte, ci fiecărui făptuitor după fapta și după intențiunea lui. Căci intențiunea frauduloasă este unul din elementele esențiale ale infracțiunilor penale, când este vorba de delictе sau de crime.

Infracțiunile sunt de trei feluri în legislațiunea noastră. Sunt unele de mai mică importanță, care se cheamă infracțiuni corecționale sau de simplă poliție, unde principiul în genere este că nu se caută intențiunea agentului. De pildă când cineva a înfrânt un regulament polițienesc de circulațiune pe căile publice, poate să fie supus unor pedepse. Infracțorul trebuiă să se intereseze, dacă într'adevăr este supus unor anume obligațiuni; aci nu e intențiunea directă care se pedepsește, ci negligența lui. A doua clasă este aceea a delictelor. În sfârșit a treia și cea mai importantă dintre toate este aceea a crimelor; sunt faptele cele mai grave, supuse unui regim special de judecată, întrucât merg la Curtea cu jurați, și unui regim special mai sever de pedeapsă.

În ceea ce privește evoluțiunea dreptului penal, trebuie să se atragă atențiunea, că până la Revoluțiunea franceză, pe continent, și mai ales în Franța, pedepsele se aplicau în mod cu totul arbitrar, în sensul că nu existau texte precise, care să lege pe judecător în aplicarea acestor pedepse. Acest sistem putea da naștere la abuzuri, la o profundă nesigu-

ranță pentru particulari. Deaceea Revoluțiunea franceză a pus marele principiu, care a intrat astăzi în conștiința juridică a întregii lumi civilizate și care se aplică și la noi, că pedeapsa, ca să existe în mod legal, trebuie întâiu prevăzută de lege și numai cu această condițiune poate fi pronunțată (*nulla poena sine lege*).

Acest principiu, care la prima vedere pare o banalitate, ducé la consecințe interesante. Mai întâiu de toate, legea este datoare să dea o definițiune exactă fiecărei infracțiuni. Intrucât această definițiune nu este dată, judecătorul, nu poate aplică o pedeapsă. El va trebui prin urmare, să interpreteze definițiune dată de lege în toate elementele ei într'un mod *restrictiv*, întotdeauna, spre deosebire de principiile care se aplică aproape în tot restul dreptului, unde judecătorul este liber să aprecieze, afară de cazurile pentru care există dispozițiuni excepționale, unde deasemenea se aplică un principiu similar. În felul acesta judecătorul, în materie penală, este ținut să aplice pedeapsa numai acolo unde textul clar și precis al legilor o specifică. Este cea mai mare garanție, care se poate lua în contra unui eventual abuz. Este frumoasă expresia lui Bacon „*Torquere leges ut homines torqueant*“ (se chinuesc legile spre a se ajunge la chinuirea oamenilor). Tocmai acest rezultat trebuie să fie evitat prin aplicarea principiilor expuse.

Vorbind de interpretarea textelor penale, trebuie să se precizeze, că acolo unde legea are *lacune*

în dreptul privat, judecătorul trebuie să judece în orice caz aplicând legea prin extensiune; în materie penală însă judecătorul nu poate condamna în nici un caz: interpretarea trebuie întotdeauna să fie restrictivă.

Pe de altă parte, acel care este acuzat, trebuie să poată produce apărarea lui. De aceea legislațiunea penală organizează garanții ca fiecare acuzat să aibă apărarea liberă și completă. Iată iarăși un mare principiu, care stă la baza legislației penale.

În timpul din urmă, în ceea ce privește aplicarea pedepsei, s'au manifestat oarecare tendențe foarte instructive. Curentul general este pentru îmblânzirea pedepselor, după cum s'a spus, sau în orice caz pentru individualizarea lor, așa încât să se judece infractorul și fapta mai mult decât infracțiunea *in abstracto*, întocmai după cum un medic bun nu este acel, care cunoaște maladiile și remediile lor în principiu, dar acel care cunoaște pe bolnav și-l caută, după împrejurările de boalei.

Urmând acestor tendențe, sunt curente de legislație, care cer desființarea minimumului pedepselor. În codul nostru și în majoritatea codurilor țărilor civilizate se prevede în genere o latitudine pentru judecător în sensul unui minimum și unui maximum de pedeapsă și chiar uneori circumstanțe agravante ori atenuante. Se preconizează însă uneori desființarea aceluia minimum, așa încât să se lase judecătorului posibilitatea, după fapte, să descindă

cu pedeapsa până unde crede el de cuviință. Există chiar păreri, care pretind să se desființeze și maximum, pentru ca libertatea judecătorului să fie încă și mai mare.

Alt curent interesant, care a fost încercat de altfel în America, este acela de a da posibilitatea judecătorului să aplice pedepse chiar pe timp nedeterminat, rămânând ca acei care țin sub supraveghere pe vinovat să decidă fie cu auxiliarul instanței judecătorești, fie ei singuri, care e momentul când infractorul s'a îndreptat sau și-a ispășit pedeapsa, spre a fi liberat.

Dreptul penal se mai ocupă și de altceva. Sunt stări sociale care duc la crime, sunt situațiuni generale psihologice cari se pot întinde, ca un fel de boli sociale. Deși poate studiul acestor stări nu e propriu zis o materie de drept, ci mai mult de sociologie, dreptul penal se preocupă de ele și caută măsuri preventive spre a stârpi răul prin măsuri speciale de igienă socială. Se studiază astfel cauzele criminalității spre a o putea înlătura. Această cercetare formează obiectul unei ramuri speciale, numită criminologie, penologie sau sociologie criminală. E o știință încă în fașe; ea poate da însă sugestțiuni interesante.

Unul din mijloacele acestor cercetări este cel statistic. Se consultă, că anual se comit în aceleaș regiuni aproximativ acelaș număr de crime și se poate astfel prevedea ce va fi în viitor. În aceste

conștiinței se pune chiar întrebarea, dacă mai există libertate individuală a fiecăruia dintre noi.

Cea mai importantă problemă pe care și-o pune dreptul penal, și care este, după cum se va vedea, problema centrală a întregului drept, este aceea a libertății, căci, fără libertate, este evident, că nici nu se mai poate concepe o pedeapsă. În legătură cu această problemă se pune astfel și aceea a justificării morale a pedepsei. Nu e oare de mirare ca statul să-și aroge privilegiul de a interveni cu măsuri așa de grave ca suferințele fizice date prin sancțiunile penale în viața unui particular? Cu ce drept o face?

În privința aceasta, practica, și concomitent cu ea și doctrina, au evoluat în decursul istoriei, rafinându-se mai mult.

În societățile primitive exista ceea ce numim noi astăzi *sistema răsbunărilor private*.

La un moment dat însă, autoritatea de stat a intervenit atunci când ea s'a constituit sub o formă ceva mai înaintată și nu a mai lăsat pe particulari liberi să aplice răsbunarea pe cari o vor, ci a reglementat-o fără însă a o desființa. Așa s'au făcut totdeauna evoluțiunile în drept, nu prin salturi dela ideile primitive la ideile înaintate, ci printr'o lentă trecere, dela unele la altele.

Un moment interesant este astfel atunci când statul a reglementat *compensiuni*, *instituiind* *sistema compozițiunilor private*. S'a îngăduit cu alte cuvinte, ca cel lezat să se înțeleagă cu infrac-

torul, în schimbul unor avantagii determinate dinainte.

Progresul cel mai mare care s'a făcut în legislațiunea penală, în această privință, este însă atunci când s'au început să se socotească, că trebuie cântărită pedeapsa după fapte, încât să fie oarecare egalitate între una și alta. Astfel s'a ajuns la formula talmudică a legii talionului, „ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte“.

În timpul nostru, în special prin efectele lucrărilor școlii așa zise pozitiviste italiene de apărare socială, s'a emis ideia, că pedeapsa nu este altceva decât un mijloc pe care societatea îl întrebuințează spre a se apăra și aceasta ar fi singura ei semnificație. Cu alte cuvinte utilitatea socială are să dicteze pedeapsa, ea îi dă sens întrucât este vorba de o protecțiune socială.

În legătură cu aceasta s'a spus și, că pedeapsa are rolul unui *exemplu*, care oprește pe alții, prin *intimidare*, dela comiterea infracțiunilor.

S'a mai spus în fine că pedeapsa se întemeiază pe ideia de *expiatiune*.

Ideia de expiațiune presupune însă că nu este vorba numai de o îngrijire medicală a unei stări patologice sau de mijloace pedagogice spre a forma sufletul cuiva, ci este vorba de situațiunea morală a infractorului. Un infractor este într'adevăr un om liber, adică un om cu rațiune, care a comis o faptă rea.

În afară de dispozițiunile de drept penal pro-

priu zise cuprinse în codurile penale există și dispozițiuni de procedură penală, care arată cum să se desvolte în fața instanțelor judecătorești, fie acțiunea publică, fie acțiunea civilă a particularului lezat, sub formă de parte civilă. Această parte a dreptului penal organizează și instanțele pentru diferitele infracțiuni, cum spre exemplu pentru crime, Curțile cu jurați. Noi avem în privința aceasta un cod special, în afară de codul penal, codul de procedură penală.

În materie penală propriu zisă, există în fine o ramură, care a avut nevoie de o regulamentare specială. Este vorba de legislația justiției militare. Pentru militari în general, sau pentru toată lumea în cazul unei crize grave (război, stare de asediu), se aplică norme speciale, mult înăsprite, cu o anumită organizare a instanțelor militare, cu anumite calificări speciale ale infracțiunilor, cu noi infracțiuni cari nu există în dreptul penal comun și cu alte pedepse. Ele sunt cuprinse în ceea ce la noi se chiamă codul de justiție militară cu procedura lui.

Constatăm astfel, în concluziune, că dreptul penal constituie o parte caracteristică a dreptului public, punând în opozițiune statul, ca reprezentant al ordinii publice, cu particularii vinovați de turburarea ei și aplicându-le o sancțiune cu totul specială, sancțiunea penală, întemeiată pe ideia de libertate morală.

4. Alte materii de drept public intern

În afară de dreptul constituțional, de dreptul administrativ și de dreptul penal sunt și alte ramuri ale dreptului care cuprind materii de drept public.

Procedura civilă între altele organizează instanțele judecătorești, judecătorii de ocol, tribunale, Curți de Apel, Curtea de Casație. În realitate este vorba de organizarea unor servicii publice.

Chiar și în dreptul privat propriu zis, în dreptul civil, sunt dispozițiuni foarte vecine cu dreptul public.

Una din coloanele fundamentale de susținere ale dreptului civil este libertatea convențiilor. Dar convențiile după legislațiunea civilă, în anumite cazuri, nu pot fi încheiate decât în anumite forme solemne, de autenticitate de ex. Pe de altă parte, în ceea ce privește cuprinsul însuși al convențiilor, două părți nu pot să convină între ele clauze contrare *ordinei publice și bunelor moravuri*; asemenea dispozițiuni sunt nule.

Teoria ordinei publice și bunelor moravuri, care se infiltrează în toată teoria convențiilor private, care are o influență extraordinară asupra totalității dreptului privat și-l privește de sus în întregime¹⁾,

¹⁾ Distinsul profesor Bartin, de la Paris, a încercat în mod foarte interesant să facă o teorie a ordinei publice, pe baza ideilor fundamentale ale civilizației unui popor, în materia dreptului internațional privat (*Etudes de droit international*

teorie foarte grea, deși se studiază de obicei foarte pe scurt odată cu dreptul civil, depinde de dreptul public. Este într'adevăr vorba de interesul general al statului care se manifestă într'o formă juridică. E adevărat, că el se arată aci numai *indirect*, pentru că statul nu apare ca parte litigantă în proces; statul nu apare direct în relațiunea juridică contradictor cu particularul, unul ca titular activ, altul ca titular pasiv al relațiunii juridice, dar totuș statul apare, numai că lasă sancțiunea tot particularului. Uneori intervine, chiar prin organele sale, atunci când declară că sancțiunea se va aplica din oficiu de organele judecătorești. Nulitatea unei convențiuni, dacă e contrară ordinei publice și bunelor moravuri, poate fi invocată chiar de acela care a contractat. Sancțiunea e în mâna aceluia care a contractat. Dar nulitatea poate fi invocată chiar din oficiu de instanțele judecătorești, atunci când e întemeiată pe ideia de ordine publică.

Aceste dispozițiuni sunt în interesul comunității juridice, al statului, păstrător al ordinei publice și bunelor moravuri. Prin urmare este evident, că ne aflăm în fața unor relațiuni de drept public, chiar atunci când statul, autoritatea, nu intervine, ca aci, de cât sub o formă indirectă și ascunsă.

Dar în afară de aceasta, în materie agrară,

privé 1899, p. 189-284). Comp. de Vareilles-Sommières, *Des lois d'ordre public et de la dérogation aux lois*, 1899; E. Alglave, *Action du Ministère public et théorie des droits d'ordre public en matière civile*, 1874.

unde avem la noi astăzi o legislațiune destul de abundantă, regulamentare dreptului de proprietate printr'o sumă de dispozițiuni ale legii de reformă agrară este de un interes de ordin public. Nu poate azi la noi cineva să arendeze cum vrea moșiile sale, decât pe un anumit termen și uneori la anumite persoane arătate în lege; nu poate chiar să vândă o proprietate rurală a sa, decât în anumite condițiuni stabilite de lege, cu un drept de preemțiune al statului în favoarea țăranilor, etc. Toate aceste dispozițiuni, cari impregnează întreaga noastră legislațiune privată, sunt dispozițiuni în legătură cu dreptul public, cum au fost în realitate de drept public și dispozițiunile recente ale legilor pentru prelungirea contractelor de închiriere ale locuințelor.

Tot asemenea în dreptul privat, una dintre axele lui, mai ales în cel comercial, este organizarea asociațiilor și societăților civile și comerciale, cari au o extraordinară însemnătate în comerțul din ziua de astăzi. Dar întreaga organizație a grupărilor de oameni și de averi în vederea unei mai bune întrebuințări atinge cât se poate de aproape interesului general și are legătură strânsă cu dreptul public.

Tot asemenea este în materie civilă regulamentulul intereselor care pot atinge interesele terțiilor. Când cineva vrea să cumpere un imobil trebuie să aibe mijlocul de află, că acel imobil aparține într'adevăr vânzătorului. In acest scop s'au organi-

zat anumite registre, care se cheamă registre de transcriptie și registre de inscripțiuni hipotecare. Toată reglementarea aceasta, toată organizarea privilegiilor și ipotecilor precum și a materiilor de drept civil, în care se vorbește de interesele terților necunoscuți, este o organizare care atinge de aproape dreptul public.

5. Cuprinsul și principiile dreptului internațional public

Există și un drept public extern. Este dreptul internațional public sau dreptul ginților, care după cum s'a arătat pune față în față statele și stabilește relațiunile dintre ele.

Dreptul internațional public, se întreabă întâiu care sunt persoanele de drept public. Sunt statele independente. In mod cu totul excepțional, sunt și alte instituțiuni, de pildă papalitatea cât timp nu a fost stat, până acum în urmă, a constituit și ea o personalitate de drept public; tot asemenea comisiunea Europeană dunăreană dela Galați, etc. O personalitate de drept public care le domină pe toate în organizarea lor este deasemenea Societatea Națiunilor. Să nu se facă însă confuzie: Societatea Națiunilor nu este un supra-stat, adică Societatea Națiunilor nu trece peste suveranitatea țărilor cari o compun; ea respectă această suveranitate, dar caută numai coordonarea acțiunilor cari se întemeiază pe suveranitatea țărilor care o compun; ea

încearcă crearea unui spirit internațional moral, care să-și impună puterea lui în relațiunile internaționale.

Astfel, dreptul internațional este adus și el, dar din alt punct de vedere decât dreptul constituțional, să studieze în ce consistă suveranitatea statelor, considerate în principiu ca egale și libere, cum apar statele, cum dispar ele și în general cari sunt persoanele din dreptul internațional public și care este capacitatea lor.

Dreptul ginților cercetează astfel în ce stă suveranitatea unui stat în legătură cu celelalte state și care sunt drepturile și datoriile lui.

Deasemenea dreptul ginților se mai întreabă, cum se organizează relațiunile statelor prin reprezentanții lor. De aci decurg o serie de dispozițiuni referitoare la modul cum statele pot fi reprezentate.

În sfârșit aceste relațiuni pot să ducă la convențiuni între state și la tractate internaționale. Valoarea acestor dispozițiuni contractuale, modalitatea și durata lor, influențele unora asupra altora formează astfel obiect de preocupare al dreptului internațional public.

În sfârșit ce se întâmplă atunci când statele nu se înțeleg între ele? Procedura în cece privește conflictele de interes privat duce la instanțele judecătorești; este un fel de războiu între două părți, în fața unui arbitru stabilit de societate, judecătorul. Aceleași mijloace de procedură există și în

dreptul internațional public, din nefericire însă, în genere fără arbitru obiectiv care să conducă debaterile. Războiul e un mijloc de valorificare prin mijloace violente al drepturilor unui stat. Fiecare stat care intră în războiu încearcă să-și realizeze, să-și valorifice dreptul lui. De aci o sumă de dispozițiuni care reglementează războiul. Tendința ideală de astăzi însă este a se recurge tot mai mult la arbitraj; el tinde a fi organizat de Societatea Națiunilor. Este vorba de a lega statele între ele prin cât mai multe convențiuni și tractate, cari să supună cit mai multe materii la arbitraj.

De cînd se desinează o organizațiune internațională mai precisă, prin înființarea Societății Națiunilor, începe să se întrevadă, pe de altă parte, o adevărată subdiviziune a dreptului internațional public. Statele corespund într'adevăr, în relațiunile dintre ele, particularilor din dreptul privat; organizarea lor comună politică, întru cât se întemeiază pe ideia de drept, se poate asemăna cu un stat al statelor, deși încă în formă embrionară; acesta aplică dreptul și organizează sancțiuni. Se începe astfel a se vorbi de o parte specială a dreptului ginților, care ar corespunde dreptului public intern și în special dreptului constituțional și administrativ; de o altă parte care se ocupă de un fel de drept penal între națiuni; de o ultimă parte, care ar corespunde dreptului privat și care se ocupă numai de relațiunile dintre state, ca persoane.

Dreptul internațional public e foarte interesant,

căci din el se pot trage concluziuni instructive pentru întregul drept. În el aflăm mijloacele de formațiune ale dreptului, izvorul sociologic al relațiunii juridice; deși dreptul, mai ales cel privat, apare sub alt aspect astăzi sub forma sa evoluată, el se prezintă însă la origine în aceleași condițiuni pretutindeni și astfel relațiunile dintre state ne ajută să înțelegem începuturile dreptului în genere.

În privința aceasta dreptul public intern este un fel de trăsură de unire între dreptul internațional public, pe de o parte, care planează deasupra întregului drept, și dreptul privat cristalizat în anumite forme tehnice, pe de altă parte.

Este cu atât mai interesant dreptul internațional public, cu cât această ramură a dreptului se întemeiază foarte puțin pe texte scrise. Acestea sunt tratatele și convențiunile, dar numărul lor este redus față de multiplicitatea intereselor în joc. Se încearcă astăzi timide codificări ale unor materii, dar suntem încă foarte departe de realizarea lor. În realitate dreptul ginților are ca izvor de drept, în mare majoritate a cazurilor, nu textele scrise, convențiunile, ci uzul, obiceiul neîndoios, practicile statelor civilizate.

Zicem state civilizate, fiindcă dreptul internațional public face distincțiuni pe grupuri de legislație.

Este foarte interesant de relevat, că s'au recunoscut în drept și în special în dreptul internațional public mai multe lumi juridice. O lume ju-

ridică s'a zis a fi până la mijlocul veacului al XIX-lea, lumea creștină, deosebită de lumea islamică și a celorlalte continente. De aceea nu erau primite în concertul statelor civilizate, statele necreștine. Unul dintre efectele juridice ale acestei concepțiuni a fost ideia, că europeanul nu poate fi judecat în Turcia, de exemplu, de judecătorii locali de acolo și s'a instituit astfel așa zisul regim al *capitulațiunilor*, care reprezintă civilizațiunea europeană — sau, cum se zicea acum jumătate de veac, creștină, — în mijlocul unei alte civilizațiuni.

În privința civilizațiunei europene trebuie să spunem, că ea a avut o oarecare organizare proprie a ei și o are încă astăzi într'un mod foarte interesant.

După luptele Revoluției franceze și ale lui Napoleon s'a constituit ceea ce s'a numit *concertul european* care nu e altceva de cât reunirea marilor puteri. Acestea și-au asigurat dreptul de a fi organe ale lumii europene, ale lumii creștine. Așa se explică cum ele au putut impune dreptul internațional public pe care l'au înțeles și așa cum l'au înțeles, după interesele lor proprii. Noi am trăit în veacul din urmă sub influența directă a acestui concert european la adăpostul căruia ne puneam.

Concertul european astăzi nu mai există sub forma aceasta, dar există sub o altă formă. El apare într'un mod interesant în tratatul de pace dela 1919. Este consiliul principalelor puteri aliate

și asociate spre deosebire de puterile cu interese limitate, cum eram și noi. Statele mai mari la o laltă și-au arogat dreptul să formuleze legislațiunea internațională pentru toată lumea. Astăzi încă acest fel de a cugeta trăește în instituțiunea Societăților Națiunilor și în special în consiliul Societăței Națiunilor, unde puterile mari domină, spre deosebire de celelalte state mai mici care nu au reprezentanți permanenți.

Există o întregă mentalitate juridică, care e specială fiecărei civilizațiuni. Avem astfel o civilizațiune continentală europeană cu o anumită mentalitate juridică și alături de dânsa civilizațiunea anglo-saxonă cu altă mentalitate juridică. La o laltă constituiesc ceeace se numește civilizațiunea europeană și americană. Dar pe lângă acestea există o civilizație musulmană, una asiatică, o civilizațiune juridică americană proprie, care se manifestă prin pan-americanism și doctrina lui Monroe. De asemenea există o civilizațiune juridică aparte a Oceaniei și a Australiei, precum și o concepție proprie a Africei. Este, demn de observat, că la alegerea judecătorilor pentru curtea permanentă de justiție Internațională dela Haga, alegere care se face de Societatea Națiunilor, se tinde în totdeauna ca principalele mentalități juridice din lume să fie reprezentate.

Cât de interesant devine dreptul, când cei care-l studiază pot să compare la olaltă toate aceste

concepțiuni spre a-și de seama atunci într'adevăr de rostul instituțiilor juridice!

Intr'un cuvânt dreptul internațional public studiază și el acțiunea statului, ca reprezentant al comunității juridice organizate și arată încă mai mult influența dreptului public în genere asupra întregului drept. Tot dreptul privat se dovedește astfel ca o excrescență a dreptului public, care se infiltrează și îl reglementează până în fibrele lui cele mai mărunte.

6. Cuprinsul și principiile dreptului public general

Este nevoie de o concepție unitară care să îmbrățișeze toate materiile dreptului public astfel expuse, căutând să construiască o teorie care să le domine și să descopere legile care unifică toate ramurile lui atât de variate. Ea constituie obiectul dreptului public general.

Dreptul public general este așadar o sinteză unitară superioară care încoronează toate ramurile dreptului public. Dispozițiunile la care se referă el sunt extrem de mobile și variabile, dar ceea ce este interesant este de a degaja principiile, care stau la baza acestei mobilități și rămân permanente în conștiința juridică.

În felul acesta se constituie și ceea ce s'a numit teoria generală a statului.

Dreptul public general are prin urmare între altele de obiect, spre deosebire de dreptul constitu-

țional, pe care-l îmbrățișează în parte, teoria generală a statului și nu numai a statului, ci și a tuturor grupărilor politice, care se manifestă ca atare.

Grupările politice pot fi de multe feluri, provinciile, comunele, județele; grupări politice sunt și statele care se federează între ele. Se spune, că în societate sunt clase care se suprapun; grupări sociale în orice caz există, care luptă în viața socială fiecare spre a-și realiza interesele.

Dreptul general public trebuie să se ocupe de toate aceste fenomene și să scoată din studiul lor principii generale; legi; deasemenea va studia și principiile generale care domină relațiunile juridice dintre indivizi ca atare și toate aceste grupări sociale ori politice, care au Statul în frunte.

Astfel se pune greaua și frumoasa problemă a scopului statului. Care este scopul statului? În ce consistă suveranitatea? Problemă extrem de grea, dar care nu poate fi studiată decât ca rezultat al tuturor cercetărilor, ramurilor speciale ale dreptului public.

Suveranitatea ca atribut al statului are de sigur ca primă semnificație, secrețiunea, ca să spunem astfel a dreptului. Nu poate avea altă îndatorire statul decât realizarea justiției, adică a dreptului, fie pe cale de regulamentări generale, fie pe cele de aplicare a acestor regulamentări.

Dreptul general public se va ocupa astfel de acțiunea suveranității în spațiu, asupra teritoriilor,

și în timp, spre a vedea ce se petrece în evoluțiunea statelor. El se va întrebă care sunt formele pe cari această suveranitate le poate lua și ajunge astfel la studiul formelor de guvernământ și la studiul formelor statului, la studiul modului cum trebuie înțeleasă și cum este înțeleasă în dreptul comparat, separațiunea puterilor și funcțiunilor statului, precum și la studierea teoriilor centralizatoare și teoriilor care descentralizează acțiunea statului.

Prin ce metode tehnice juridice se vor constitui însă toate aceste drepturi ale statului, pe care le studiază, într'un mod așa de pasionat, dreptul public general și teoriile generale asupra statului? Sunt oare aceleași metode ca cele ale dreptului privat cu interpretarea precisă a unor texte? Desigur că nu. Montesquieu observă cu drept cuvânt în „L'Esprit des Lois“: „Il est ridicule de prétendre „décider des droits des royaumes, des nations et de „l'univers, par les mêmes maximes sur lesquelles „on décide entre particuliers d'un droit pour une „gouttière“.

Când ne gândim însă ce importanță are statul și dreptul public general pentru întreaga înțelegere a dreptului, ajungem să ne dăm seama, cât de factice sunt așa zisele metode speciale ale dreptului privat. O nouă lumină înviorătoare cade asupra lor și astfel înțelegem toată mișcarea contemporană, care încearcă, pornind dela dreptul public,

o nouă renaștere a metodelor dreptului în genere.

Pentru dreptul public general metodele trebuie să fie științifice, întemeiate pe observațiune, istorie și drept comparat. El este în strânsă legătură cu politica, adică cu acțiunea grupărilor politice pentru apărarea intereselor lor. Marile transformări politice, legile acestor transformări, interesează deci deaproape pe dreptul public general.

În sfârșit, ca concluziune, o mare problemă trebuie să se pună. Există în materie de drept public, drepturi și obligațiuni ca în dreptul privat, așa cum susține teoria clasică? Astăzi, se caută a se înlocui ideea de drept și obligațiune în materie publică cu aceia de funcțiune. Dar funcțiunea însemnează numai o complexitate mai mare a relațiunii juridice, care ea însăși se reduce prin analiză, la anumite drepturi și obligațiuni, precum s'a arătat mai sus ¹⁾. Când cineva de ex. votează, are și dreptul și datoria de a vota. Aceasta înseamnă, că exercită o funcțiune, dar aceasta nu însemnează, că nu intervine ideea de drept și de obligație.

Toate drepturile și obligațiunile în materie de drept public, ca și în materie de drept privat nu se pot întemeia, într'o concepție juridică bine încheată, decât pe ideea de libertate a oamenilor. Voința lor liberă, se manifestă prin acte juridice.

¹⁾ II-III-A-2.

De aceea dreptul public general duce la o teorie generală a actelor juridice, care îmbrățișează nu numai teoria cunoscută a actelor juridice care stă în fruntea dreptului privat, dar și în materie de drept public, deschizând noi orizonturi științei contemporane a dreptului.

B. DREPTUL PRIVAT

1. Principiile și cuprinsul dreptului civil

Dreptul privat are ca fundament dreptul civil.

Dreptul civil constituie dreptul comun în materie de drept privat. Aceasta înseamnă, că domină, întregul drept privat și anume că, ori de câteori nu se vor afla alte dispozițiuni, se va aplica legea civilă.

Dreptul civil se ocupă de viața privată și patrimonială a particularilor. Viața patrimonială a particularilor se desfășură în familie. De aceea dreptul civil se împarte în două mari capitole: pe de o parte *familia*, pe de altă parte, relațiunile *patrimoniale* propriu zise ¹⁾).

Interesant de relevat este, într'adevăr, că dreptul civil, care e partea cea mai elaborată din întregul drept din punct de vedere tehnic și din punctul de vedere al aplicărei imediate zilnice, a fost până acum așa de puțin studiat din punct de vedere științific, încât nu s'a găsit o diviziune corectă și rațională a materiei, ceea ce este prima condițiune a unei lucrări științifice.

¹⁾ H. Capitant, *Introduction au droit civil*; Mateiu Cantacuzino, *Elemente de drept civil*.

Vom încerca aci enunțarea problemelor pe care le studiază dreptul civil, enumerându-le într'o ordine care nu corespunde diviziunilor obicinuite ale acestei materii, dar care reprezintă, credem, un început de ordine rațională.

La începutul dreptului civil sau, mai bine zis, la fundamentul lui stă ceea ce se chiamă *teoria obligațiunilor*. Obligațiunea constituie într'adevăr elementul cel mai simplu cu care se construiește întregul drept civil¹⁾. Nu poate fi vorba de relațiuni de drept privat, cum nu poate fi vorba de drept în genere, decât în sensul că anume persoane au anume obligațiuni, cari corespund unor drepturi. Când A are o obligațiune față de B, aceasta înseamnă că B are acelaș drept față de A²⁾. Prin urmare, în mod normal, la fundamentul întregului drept civil stă teoria obligațiunilor (cum se nasc obligațiunile, de câte feluri sunt, cum se sting sau se modifică). Această materie a obligațiunilor, desigur cu anumite puneri la punct, nu făcute încă în întregime, se întinde după cum am arătat, chiar și asupra dreptului public. Ea este moștenită de noi din dreptul roman, care ne învață cum s'a constituit teoria obligațiunilor, el trebuie să arate ceea ce este viu și permanent în ea și cum domină astăzi încă întregul drept privat.

Obligațiunile au drept obiect, *bunuri*. *Prestațiunile* pot să fie din acest punct de vedere de mai

¹⁾ I-II-2; II-I.

²⁾ III-I-D-9.

multe feluri: pot să fie de a *da*, de a *face*, sau de a *nu face*. Cele de a face sau de a nu face se reduc și ele în ultimă analiză la folosirea bunurilor, iar cele de a da, se referă direct la bunuri. Astfel teoria obligațiunilor, implică și studiul diferitelor feluri de bunuri, de bogății, asupra cărora, dreptul își exercită acțiunea, în relațiunile private ale oamenilor. Iată prin urmare un al doilea mare capitol al dreptului civil.

Obligațiunile iau naștere fie din actele de *voință* ale oamenilor, căci nu putem concepe ca cinevǎ să aibă răspunderea unei obligațiuni fără să fi voit-o într'un fel oarecare, fie cum se spune de obicei din *lege*. Iată de ce dreptul civil, trebuie să studieze *izvoarele obligațiunilor* și cu acest prilej ajunge să cerceteze voința juridică și diferitele ei manifestări între care sunt *convențiunile*.

În codul civil, se află formulată, ca dispozițiune de lege, o teorie a izvoarelor obligațiunilor. Citim în cod, că obligațiunile nasc din *contracte*, *quasi-contracte*, *delicte*, *quasi-delicte* și *lege*. Ne referim la cursurile de drept civil pentru explicarea amănunțită a fiecăruia din aceste concepte. La o analiză, mai amănunțită, se vede însă că izvoarele obligațiunilor la prima vedere se pot reduce la două: voința oamenilor și legea¹⁾. Deseori însă chiar legea reglementează în genere voința prezumată a părților și ajungem astfel tot la prima categorie, voința oamenilor.

¹⁾ III-I-B-5.

De pildă în dreptul civil se află o sumă de dispozițiuni numite supletive, care regulează fiecare fel de contracte, dispozițiuni cari au tocmai ca înțeles să înlocuiască ceea ce se presupune că a fost voința părților. Prin urmare legea, din acest punct de vedere, regulează voința părților.

Dar sunt unele dispozițiuni, care par a nu rezultă de loc din voința efectivă a părților, și par să fie impuse de lege. Așa de pildă, dacă cineva se *îmbogățește fără cauză, în dauna altuia*, este obligat, chiar dacă a făcut-o fără voie, să restituie valoarea cu care s'a îmbogățit astfel.

Tot asemenea aci intră și marea teorie a *responsabilității civile*, pe care o vom analiza în alt loc, dar de care trebuie să vorbim de acum un cuvânt ¹⁾.

Ea este cuprinsă în cunoscutul art. 1382 și urm. din codul civil francez și în art. 998, și urm. din codul nostru. S'a spus, că aceste puține articole, cuprind o materie tot așa de vastă ca restul dreptului civil și așa este. Răspunderea pentru faptele oamenilor trebuie regulamentată. Aceasta se face într'un fel sumar, în legislația noastră civilă. Când cineva a adus o daună altuia, din greșală sau cu voință, trebuie să o repare.

O asemenea obligațiune de reparațiune patrimonială, o asemenea responsabilitate, naște în toate ipotezele tot din voința omului.

1) III-I-B.

Poate fi vorba, ca în delictе, de voința directă a părții, de intențiunea ei manifestă, și atunci ne aflăm în mod evident, nu în fața legii ca isvor de drept, ci a voinței; în acest caz *intențiunea* autorului răspunzător se poate numi *directă*. Faptul care naște responsabilitatea poate însă fi și un rezultat în aparență străin de voință, de ex. s'a comis din greșeală. Dar și în acest caz ajungem, deși pe o cale lăaturalnică, tot la voință ca isvor al răspunderii. Voința aceluia care a comis fapta trebuia într'adevăr să fie atentă, nimeni nu are dreptul să fie neglijent în dauna altora: aceasta o numim *intențiune indirectă*.

În orice caz este necesar să se respecte personalitatea celorlalți, după cum noi înșine cerem să ne fie respectată, în interesele ei, personalitatea noastră. Și acest principiu de bază, pe care se întemeiază de altfel întregul drept și nu numai dreptul privat, explică necesitatea de a repară situațiunile periclitate fără drept de o persoană altei persoane.

Astfel împărțirea isvoarelor obligațiunilor, pe de o parte, în cele care rezultă dintr'o voință a oamenilor, pe de altă parte în cele care rezultă din lege, se poate reduce în ultima analiză, — după cum de altfel se va explica mai departe la unul singur, care este tot voința și existența personalității juridice a oamenilor ¹⁾.

De altfel și legea nu este altceva decât consfin-

¹⁾ III-I-B-5.

țirea prin voința oamenilor a unor dispozițiuni, întocmai cum un contract privat este deasemenea consfințirea prin voință a unor dispozițiuni juridice; de aceea se și spune că contractul este legea părților, iar legea este contractul societății. Legea are această caracteristică, că este formulată de stat și se aplică la mai mulți, cu autoritatea sancțiunii, dar în ultimă analiză este de aceeași natură.

Impărțirea clasică a izvoarelor obligațiunilor în contracte, quasi-contracte, delictе, quasi-delictе pe de o parte și lege de altă parte, este vițioasă și din punct de vedere logic, pentrucă ceeace se chiamă „fundamentum divisionis“ se schimbă atunci când se spune, că există și legea alături de celelalte patru izvoare. Este evident într'adevăr, că și celelalte sunt consacrate tot de lege, căci altminteri nu ar aveà nici un efect.¹⁾

În ceeace privește *voința oamenilor*, ea poate să producă efecte, fie *între vii*, fie, cum se spune, *mortis causa*, pentru cazul de moarte.

Între vii voința poate să fie *unilaterală*, numai a unei singure persoane, poate să fie și *bilaterală*, reprezentând două voințe care coincid, spre a dà naștere unei obligațiuni. În cazul acesta avem de a face cu *convențiuni* sau *contracte*.

Voința unilaterală, nu poate însă să existe, socotim, ca izvor în drept. O *ofertă* este un act tipic

¹⁾ III-I-B-5.

de manifestare a unei voințe unilaterale. Cât timp nu a fost *acceptată* de cineva și prin urmare nu a fost primită, nu poate să producă vre-un efect. Un Robinson izolat într'o insulă, oricât și-ar manifesta voința, întrucât nu are față de cine să-și creeze obligațiuni sau drepturi, nu poate să stabilească o relațiune de drept. Prin urmare, în fond, sub o formă directă sau deturnată, nu există decât voința bilaterală creatoare de obligațiuni și drepturi ¹⁾.

Contractul este o convențiune care crează obligațiuni și drepturi. *Convențiunea* în înțeles tehnic este ceva larg, este un acord de voințe cu un obiect juridic, cum spun Aubry și Rau. Ea cuprinde nu numai contractul, ci și înțelegerile dintre oameni prin care se sting sau se modifică obligațiunile rezultate din contracte, cum zice Planiol.

Contractele sunt de mai multe feluri.

Mai întâi pot fi *sinolagmatice* sau *unilaterale*. Un contract unilateral este acela care crează o obligațiune în sarcina numai a unei din părți, corespunzătoarea unui drept în favoarea celeilalte. Când cineva de ex. s'a recunoscut dator cu o sumă de bani, una din părți a creat celeilalte dreptul de a-i cere la scadență acea sumă de bani conform contractului, iar sie-și obligațiunea de a dà acea sumă

1) III-I-B-1.— Aceasta nu însemnează că voința unei părți nu ar putea în principiu produce efecte, în mod retroactiv, din clipa când a fost emisă, deși nu s'a întâlnit de cât mai în urmă cu altă voință. Comp. *Saleilles. De la déclaration de volonté; Génv. Méthode d'interprétation*, No. 172 bis.

de bani. Sunt însă contracte care crează fiecareia din părțile care convin și drepturi și obligațiuni, contracte mult mai complexe. Astfel este contractul tipic de *vânzare*, în care unul se obligă să dea obiectul vândut, iar celălalt se obligă să dea o sumă de bani, astfel că fiecare nu numai unul are câte o obligațiune și un drept, iar cellalt dreptul și obligațiunea corespondentă. Acestea se cheamă contracte sinalagmatice.

Contractele mai pot fi cu *titlu oneros* și cu *titlu gratuit*. Cu titlu oneros este contractul prin care cineva recunoaște în sarcina sa crearea unei obligațiuni în schimbul unui echivalent, pe când cel cu titlu gratuit face să nască o obligațiune în sarcina cuivă, care nu primește nimic în schimb. Contract cu titlu gratuit tipic este *donatiunea*.

Contractele mai pot fi *solemne* și *nesolemne*, acestea putând fi *consensuale* sau *reale*. Contracte solemne sunt acele care nu se pot face decât într'o anumită formă, fără de care contractul nici nu există, de ex. formă autentică: chiar de s'ar dovedi existența înțelegerii părților, legea o socotește în neființă, dacă nu îndeplinește riguros cerințele de formă. Vânzarea, de ex. poate din contra să se facă în orice formă și este suficient să se constate pe căile legale voința concordantă a părților, pentru ca să-și producă efectele; un asemenea contract se numește *consensual*. Există alte contracte, de ex. cel de depozit, în cari obligațiunea nu se naște în momentul încheerii; cineva nu poate

începe a fi obligat să restituie lucrul depus în depozit, de cât din clipa când prestațiunea s'a efectuat, când lucrul a fost predat; până atunci ar putea interveni prin înțelegerea părților alte obligațiuni, dar nu aceea de a restitui un lucru nepriimit încă: aceste contracte se numesc *reale*, după expresiunea Romanilor care spuneau că se formează *re*, adică prin prestațiune. Dar sunt alte contracte, cum sunt contractele de *căsătorie*, cari trebuie făcute în anumite forme (autentică), altfel sunt inexistente. De asemenea contractele de *donatiune* trebuie făcute în anumită formă (autentică și să cuprindă și acceptarea autentică). Tot asemenea contractul de *hipotecă*, dacă nu este făcut sub o anumită formă (autentică), nu are nici un fel de ființă legală. Dacă nu îndeplinesc condițiunile de formă cerute de lege, contractele solemne așa dar nu există; forma face parte integrantă din însăși ființa lor.

Contractele mai pot fi *principale* și *accesorii*. Printre cele accesorii, tipice sunt contractele de *garanție*. Când cineva de pildă, constituie o *hipotecă* sau un *gaj*, aceasta o face sub formă de contract accesoriu de garanție, pentru a asigura de ex. un împrumut care s'a făcut. Aci contractul principal este împrumutul, iar contractul de garanție este accesoriu.

Manifestările juridice de voință pentru după moarte („*mortis causa*“), au ca formă tipică în legislația noastră, — deși în alte legislațiuni pot să

fie de mai multe feluri — *testamentul*. Și testamentul, ca să-și aibe existența, trebuie să fie făcut în anumite forme, nu este suficientă o simplă manifestare de voință, tocmai din cauza gravității lui. Pe de altă parte atragem atențiunea și aci, că deși o asemenea manifestare de voință se numește unilaterală, în realitate tot bilaterală este: dacă nu se găsește după moartea lui „de cuius“, adică a aceleia care a făcut testamentul, cineva care să primească bunul testat, actul nu poate să-și producă efectele juridice. Prin urmare și aci ne aflăm în fața unei întâlniri concordante de voințe.

Cum se face un contract? Cum se leagă părțile prin contract? Iată o problemă pe care noi astăzi pare că o înțelegem foarte ușor, pentru că este intrată în conștiința juridică a țărilor civilizate. În linii generale contractele, afară de câteva excepțiuni referitoare la contractele solemne și la cele reale, la acestea din urmă din cauza naturii lor, iau naștere azi prin simpla voință a părților. *Acordul voințelor* este astfel suficient. Dar această realitate, care pare așa de simplă, este produsul unei lungi evoluțiuni istorice.

În dreptul roman toate mijloacele de naștere ale contractelor sunt întemeiate nu atât pe ideia voinței, cât pe aceea a unei forme care trebuie îndeplinită. Se vede cu interes în studiul dreptului roman, cum totdeauna contractele se fac cu anumite forme solemne, cu pronunțarea unor fraze, cu anumite gesturi rituale, fără de cari contractul eră inexis-

tent. Să nu ne mire aceasta; pe vremea aceea nu există instrumentul actelor scrise ca astăzi și oamenii trebuiau să consacre sub o formă solemnă, ca toată lumea să știe, existența învoelii lor; pentru aceasta se cereau câteodată și martori, pentru ca ei să fie dovezile vii, după cum noi astăzi cerem acte scrise ca dovadă a existenței contractelor. Trebuie să se deosebească ideia de *dovadă* a unui contract, de aceea a *formei solemne*; nu e de mirare însă că la începutul evoluțiunii dreptului, anume forme de dovadă să fi devenit foarte des condițiuni solemne ale existenței contractelor.

Nevoia aceasta de a face gesturi solemne care să consacre contractele, există chiar și astăzi la noi în viața primitivă de toate zilele. Ce este altceva în poporul nostru, obiceiul de a da mâna, când au convenit oamenii, sau de a bea aldămașul, decât consacrarea, că înțelegerea s'a făcut? Acelaș spirit eră și în forma primitivă a dreptului și în special a dreptului roman sub forma practicei unor cuvinte sau gesturi, cu deosebirea însă că necesitatea formei eră așa de imperioasă, încât actul grav al încheerii unui contract trebuie făcut în forme solemne nu numai ca o dovadă a contractului, dar chiar ca o condițiune a existenței lui. Contractele erau solemne în înțelesul explicat mai sus. Azi foarte puține contracte mai sunt solemne; în genere o probă legală le poate dovedi existența.

Pentru a transfera de exemplu proprietatea unui lucru printr'un contract la Romani, trebuie să se

facă *tradiția* lucrului, adică să se dea efectiv lucrul, altfel nu se transferă proprietatea, deși înțelegerea eră încheiată. La noi este altfel. La noi printr'o simplă convenție se transformă și proprietatea unui lucru. Am cumpărat cutare obiect: am devenit prin aceasta proprietar al lui. La Romani năștea numai obligațiunea de a da lucrul, fără ca prin aceasta acel căruia el se vânduse să devină de plin drept proprietarul lucrului. Cele două noțiuni sunt cu totul distincte.

Încetul cu încetul distincțiunea aceasta însă s'a atenuat.

Un prim mijloc, care a ajutat evoluțiunea, a fost ceea ce se chiamă *traditio longi manu*. Eră suficient ca acela care vindea să arate obiectul cu mâna, de ex. un imobil, și atunci cellalt se presupunea, a fi intrat în posesiunea lui și deci proprietatea eră transmisă. O altă atenuare a fost *traditio brevi manu*. Cineva are de ex. un lucru în depozit sau cu titlul de chiriaș, fără a fi proprietarul lui. Chiriașul lucrului sau depozitarul lui nu deține lucrul cu titlul de proprietar; el aveà, cu o expresie din dreptul roman, „nuda possessio“, ceea ce numim noi astăzi posesiune cu titlul precar. Eră însă suficient să intervină o convenție între proprietar și precarist, ca din acel moment precaristul să dețină lucrul ca proprietar, pentru ca să se transfere proprietatea. Prin aceasta se evita formalitatea tradițiunei, a înmânării lucrului vândut. Se vede cum în felul acesta a început să se

desvolte ideia, că simpla voință poate să transfere proprietatea. Un alt mijloc în cele din urmă a fost ceea ce se chiamă *constitutum possessorium*. A vinde lui B un imobil și declară prin contract, că de aci înainte îl deține cu titlul de precar. Prin această formă convențiunea de transmisiune a proprietății își producea efectele, iar formalitățile tradițiunii erau înlăturate.

Ca o moștenire a dreptului roman, în evul mediu, spre a se ajunge în fapt la o transmitere a proprietății prin simpla voință a părților, se introducea totdeauna în acte clauze de transmisiune *brevi manu, longi manu* sau de constituit posesoriu și în felul acesta se evitau formalitățile tradițiunii. Aceste clauze întrucât se reproduceau inevitabil în toate contractele se numesc clauze de stil.

Intervenind însă cugetarea doctrinală a unor filozofi, cum a fost Grotius și Pufendorf, s'a început a se analiza aceste operațiuni și s'a constatat că în realitate voința părților produce efectele transmiterii proprietății. Astfel s'a infiltrat în spiritul juridic ideia, că voința produce transfertul proprietății.

Această concepție a fost consacrată în mod formal apoi de codul civil și astfel clauzele de stil devin inutile astăzi, prin *simpla voință a părților se transferă proprietatea*.

În ceea ce privește crearea de obligațiuni, ceea ce e altceva decât transfertul de proprietate, s'a spus

că contractele aveau în dreptul roman un caracter formalist, afară de câteva contracte excepționale care au devenit de timpuriu consensuale, cum eră vânzarea, mandatul, societatea. În realitate la început obligațiunile se creau într'o formă foarte strictă, forma *stipulațiunii*, care făcea să intervină mai multe persoane, cu anumite cuvinte rituale, anumite gesturi rituale. Altfel nu se nășteă obligațiunea de drept civil.

Încetul cu încetul însă dreptul pretorian, care a avut marele merit de a adapta dispozițiunile dreptului civil la nevoile vieții de toate zilele, a recunoscut oarecari efecte și simplei voințe a părților. Această simplă voință a părților, manifestată prin convențiuni, se numia „*nudum pactum*“, o simplă înțelegere. Ea nu dădea dreptul la o acțiune. Nu puteă cinevă să intenteze un proces pe baza unui asemenea pact. Dar când i se intentă un proces pe baza unei stipulațiuni intervenite, el puteă opune o excepție, excepția nudului pact intervenit. În felul acesta indirect s'a ajuns chiar prin evoluțiunea dreptului roman să se deă oarecari efecte voinții părților.

Prin urmare, dreptul roman nu este, precum s'ar puteă crede isvorul concepțiunii noastre, după care obligațiunile contractuale nasc prin voința părților, deși în dreptul roman, ca în orice drept, voința este la baza întregii concepțiuni, căci fără voință nici nu se poate înțelege o convențiune.

În dreptul cel vechiu german tot astfel nu gă-

sim ideia consensualității la baza contractului. Dreptul german vechiu eră și el formalist ca toate drepturile primitive, dar într'un sens simbolic. Se întrebuintau și acolo oarecari forme rituale, ca de pildă o *festuca*, un bastonaș, care aveà o anume semnificație, când se făceau contractele, căci altele nu erau valabile. Un *vadium*, un obiect fără valoare, se remiteà deasemenea cu titlul de simbol aceluia cu care se contractă. Symbolismul eră la temelia formei contractelor, nu voința părților.

În evul mediu, toate formele acestea au coexistat, împreună cu formele scrise care începuseră încă din perioada din urmă a dreptului roman, așa că se găsiu în evul mediu contracte născute prin *scris*, contracte născute prin forme *reale*, adică prin tradițiune, contracte născute în mod *simbolic*; iar sub influența creștinismului s'a mai introdus și altfel de contracte, care se nășteau prin *jurământ*. Din această formă a jurământului constatat, care consacră obligațiunea, s'a născut încă din secolul al 13-lea, atenuând tot mereu formele jurământului, dreptul la acțiune pe bază de simplă înțelegere, de nudum pactum. Astfel în cece privește obligațiunile s'a constituit, încă înainte de aplicarea acestui principiu la transfertul proprietății, ideia că obligațiunile se nasc pe baza simplei voințe a părților.

Ce se înțelege însă prin *voința juridică*? Voința trebuie să se întâlnească la două părți; e o voință

psihologică a unei părți și a unei alteia. Ce este voința psihologică? Cum două intențiuni, fenomene psihologice de o extremă delicatețe, se pot întâlni, ceea ce este aproape imposibil de fapt? Cum se naște astfel contractul? Iată chestiuni foarte grele pe cari le vom trata în alt loc¹⁾. Aceste probleme nu pot avea altă soluțiune decât aceea că voința nu este numai voința psihologică, așa cum a existat la un moment dat, dar așa cum ar trebui ea să fie. Ea are un caracter *normativ*, căci nu poate oricine să vrea tot ce i-ar trece prin minte, ci trebuie ca voința lui să se adapteze unor norme anumite. În felul acesta, nu voința psihologică este aceea care decide, această voință trebuie apreciată cum trebuie să fie și nu cum a fost la un moment dat.

Dreptul civil în afară de obligațiuni în genere și de isvoarele lor mai studiază *drepturile reale*, al căror tip este *proprietatea*. Exemple de drepturi reale mai sunt uzufructul, uzul, servituțile, ipotecile, gajurile etc. Când cineva e proprietar, al unui lucru se recunoaște între el și acel lucru o relațiune directă, (deaceea se și numește drept real), în sensul că proprietarul poate face ce vrea cu lucrul său, povățuit numai de propriile sale interese, atât timp cât nu vatămă interesele legitime ale altora. Oricine altul poate fi astfel împiedicat de proprietar de a trage foloase din lucrul lui. Proprietarul poate chiar cere obiectul său (reven-

¹⁾ III-I-B-4.

dică) în orice mână s'ar afla (drept de suită, pe lângă dreptul de preferență). În acelaș fel se întâmplă cu toate celelalte drepturi reale. Aceasta este aparența.

De fapt însă, încă de acum peste o sută de ani, cugetătorul Immanuel Kant observase (și azi mulți juriști au reluat observațiunea), că nu se poate vorbi de o relațiune directă între o persoană, proprietarul, și un lucru. Dreptul de proprietate se reduce într'adevăr și el, contrar aparenței, la un complex de obligațiuni, adică de relațiuni între persoane. A avea un drept de proprietate asupra unui lucru, este a avea dreptul de a se folosi față de oricine într'un anumit fel de acel lucru, iar pentru toți ceilalți membri ai societății este obligațiunea corespondentă de a respecta acel drept. Prin urmare dreptul de proprietate și în general toate drepturile reale, se rezolvă și ele în ideia de obligațiune și anume o serie, foarte complicată, de obligațiuni, nenumărat de multe, care leagă pe proprietar pe de o parte cu fiecare din toți membrii societății pe de altă parte, care sunt ținuți la o abstențiune, la o obligațiune de a nu face.

Se poate astfel susține, că obicinuita distincțiune pe care majoritatea autorilor de drept civil o fac între drepturile *reale* și drepturile așa zise de *creanță* (corespunzând unor simple obligațiuni) nu corespunde realității: dreptul real nu este decât un complex de drepturi de creanță, de simple obli-

gațiuni, dar care nu apar decât la o analiză amănunțită ¹⁾).

După ce s'au studiat întâiu obligațiunile după ce s'a arătat în ce constă în felul acesta și dreptul de proprietate cu toate atributele lui, trebuie să ne întrebăm cui se atribue obligațiunile și deci drepturile? De aci studiul *persoanelor*.

Persoanele pot fi de mai multe feluri: persoane fizice și personalități juridice, cum sunt societățile, corporațiunile, fundațiunile ²⁾). Acestea din urmă se mai numesc uneori și patrimonii de afecțiune. Ele sunt persoane juridice; nu există nici o persoană fizică, căreia îi aparține patrimoniului fundațiunii Carol, cărțile, localul, etc. Statul însuși nu este persoană fizică și totuși este o personalitate juridică. Câte o dată personalitățile juridice cari nu sunt persoane fizice se numesc persoane morale, ceea ce nu este tocmai exact, după cum se va explica mai departe ³⁾).

Persoanele au un anume *statut*. Ele se nasc, ele mor, apar și dispar, și aceasta trebuie constatat. Odată constatarea făcută, că ele există, trebuie să mai știm în ce relațiuni se află ele între ele din punctul de vedere al dreptului privat și astfel suntem aduși să studiem *domiciliul, familia, naționalitatea*.

Familia este studiată de dreptul civil din două puncte de vedere. Întâiu din punct de vedere al

¹⁾ III-I-C-2 și 3.

²⁾ III-I-A.

³⁾ III-I-A-2.

organizării ei, ea constituind o instituțiune de sine stătătoare, și aci suntem într'o strânsă apropiere de dreptul public; apoi din punct de vedere al relațiunilor patrimoniale care pot să nască din relațiunile familiare. Este anume vorba de obligațiunile și drepturile respective ale membrilor familiei, modul cum se constituiesc regimurile matrimoniale, ce se întâmplă cu averea atunci când cineva moare (ereditatea ab intestat și testamentară), etc.

Ca o urmare a tuturor celor spuse, oricine are astfel, în orice moment, un anumit număr de drepturi sau obligațiuni patrimoniale. Aceste drepturi toate sunt rezolvabile în bani, pentrucă sunt valori materiale. Toate aceste drepturi laolaltă constituiesc ceea ce se cheamă patrimoniul cuiva. *Patrimoniul* este unul. Toată averea cuiva, averea patrimonială, adică rezolvabilă în bani, constituie o unitate de sine stătătoare. Fiecare om nu are de cât un singur patrimoniu care din punct de vedere material poate să fie mai mare sau mai mic, poate să varieze dintr'un moment în altul, poate fi chiar la un moment dat negativ în sensul că are mai multe datorii decât drepturi. Fiecare patrimoniu nu are decât un singur titular al său. Astfel s'a construit îndrept o interesantă și importantă teorie a patrimoniului ¹⁾.

Dar dreptul civil trebuie să se mai ocupe și de altceva. Odată ce persoanele titulare ale drepturilor

¹⁾ III-I-C-4.

și obligațiunilor, odată ce obligațiunile în principiu au fost studiate, trebuie să se vadă, cum poate cineva să dovedească drepturile lui și astfel se constituie *teoria probelor*. S'ar putea zice că ea face parte mai mult din procedură. Probele pot fi *judiciare* făcute în fața instanței judecătorești, sau *extra-judiciare*. Probele extra-judiciare pot fi *preconstituite*, cum sunt actele scrise, pe care le confecționăm chiar din momentul în care facem o convențiune, spre a putea dovedi mai târziu în fața justiției drepturile noastre.

În sfârșit, dreptul civil, trebuie să se mai ocupe și de metodele de interpretare ale textelor sale.

Până în timpul din urmă a dominat în această privință așa zisa școală a *exegezei*, care se mărginează să interpreteze strict textele, după intențiunea legiuitorului, intențiune psihologică de multe ori foarte greu de găsit.

De câteva decenii înapoi în Franța, Germania, Italia și în toate țările civilizate este o mare mișcare, care tinde să prefacă toate metodele de interpretare în dreptul civil ¹⁾.

Un text de lege le luminează în mod evident întru câtva și prin actele preparatorii, dar înainte de toate trebuie apreciate și interpretate față de realitatea juridică la care se aplică; căci scopul dreptului nu este să satisfacă o logică abstractă, ci să se adapteze nevoilor practice. Aceste reali-

¹⁾ Comp. *Gény, Méthode d'Interprétation et sources en droit privé positif.*

tăți juridice, după unii, sunt acelea care există în momentul când legea a fost pusă în vigoare (Gény), după alții, cari merg mai departe în concepțiunile lor, trebuie să fie aelea ale momentului când se aplică legea (Saleilles). Pe de altă parte, acolo unde legea nu dispune, căci legea nu poate omenește să prevadă întotdeauna totul, ori de câte ori există o lacună trebuie să se găsească și să se dea o soluțiune contrar celor ce spunem în materie de drept penal. Această soluțiune se găsește în legătură cu principiile generale ale dreptului civil și mai ales cu nevoile practice juridice ale momentului când se aplică legea și ale speței.

Ca o conclusiune așa dar, dreptul civil, pornind dela situațiunea și dela voința expresă sau prezumată a personelor de drept privat, voință care trebuie să fie conformă cu anumite norme, le atribuie drepturi și obligațiuni cu caracter patrimonial.

2. Principiile și cuprinsul dreptului comercial

Dreptul comercial este reprezentat printr'o legislație specială, care se aplică comerțului. Dreptul comercial este însă un drept excepțional, dreptul comun fiind dreptul civil.

El studiază mai întâiu pe *comerciant*, arătând cine este comerciant, apoi cari sunt și în ce consistă *actele de comerț*.

Printre comercianții cei mai importanți în ziua

de astăzi sunt *societățile comerciale*, cari colectează averi imense prin anumite mijloace tehnice, punând câteodată în joc, nu responsabilitatea ilimitată a componentilor societății, dar o *responsabilitate limitată*; de pildă când cineva a devenit acționarul unei societăți, când cumpără o acțiune, nu înțelege să se facă răspunzător cu toată averea, ci numai cu suma pe care a pus-o când a cumpărat acțiunea. Reglementarea acestui mijloc extraordinar de eficace în ziua de astăzi constituie una din părțile centrale ale dreptului comercial.

Odată persoanele comerciale stabilite, dreptul comercial studiază și anumite dispozițiuni speciale referitoare la modul cum ele pot să contracteze, precum și modul cum se efectuează în comerț anumite acte. Este vorba mai ales de *efectele de comerț*, cari au deosebită importanță pentru *credit*, întrucât pot să circule din mână în mână, fără să-și piarză valoarea. Tendința modernă este de altfel ca codul comercial să exercite în privința aceasta o puternică influență asupra dreptului civil.

Când comerciantul strâmtorat a ajuns în stare de încetare de plăți, el este pus în stare de *faliment*. În acest caz trebuie organizate și apărute interesele tuturor creditorilor comerciantului. De aceea patrimoniul încetează de a fi în mâinile comerciantului și se dă în îngrijirea unor anumite organe cari reprezintă totalitatea sau, cum se zice, masa creditorilor. Studiul falimentului este astfel un capitol esențial al dreptului comercial.

Este evident, că dreptul comercial trebuie să se mai ocupe de probe și de procedura specială comercială care corespunde cu procedura civilă, dar care este mult mai redusă în felul ei.

În ceea ce privește comerțul pe mare și navigațiunea, ele fac obiectul unor dispozițiuni speciale, care constituiesc dreptul comercial maritim.

Dreptul comercial este astfel o aplicare a principiilor de drept privat la o anumite materie, comerțul.

3. Dreptul agrar și industrial privat

Afară de dreptul comercial mai există însă și alte dispozițiuni care se aplică unor domenii speciale de activitate, chiar dacă nu sunt constituite în coduri deosebite, ca codul comercial.

Există astfel o legislație *agrară* atât de complexă, la noi, în urma ultimilor legiferări ale noastre, cari au reglementat proprietatea rurală și din cari cea din urmă este legislațiunea pentru reforma agrară.

Există deasemenea dispozițiuni de legislație *industrială*, care reglementează raporturile vieții industriale și în special relațiunile dintre patroni și lucrători. Aci trebuie să se studieze convențiunile relative la *muncă*, contractele individuale și colective de muncă, regulamentul legală a muncii în întreprinderile industriale, conflictele care se pot naște, cum sunt grevele, sindicatele lucrătorilor și asociațiunile patronale, probleme delicate, care în

cea mai mare parte de altfel atârnă de dreptul public.

4. Principiile și cuprinsul procedurii civile

Procedura în genere, și în special cea civilă, este iarăși socotită ca o ramură a dreptului privat, deși după toate aparențele trebuie să fie trecută la dreptul public.

Ea organizează în primul rând *instanțele judecătorești*. În conflictul dintre două părți fiecare vine cu interese proprii, dar fiecare vine și cu pasiunile personale. Este astfel necesar să intervină un arbitru cu autoritate, care reprezintă rațiunea calmă și *obiectivă*. Din această idee se pot deduce obligațiunile și drepturile judecătorului. El trebuie să fie cu desăvârșire imparțial, în totdeauna liniștit, să inspire cea mai mare încredere și autoritate părților; el e reprezentantul rațiunii reci, dar înțeleghătoare, în rezolvarea conflictelor, pe care le produce vârtoarea patimilor și intereselor omenești.

Organizarea instanțelor la noi, s'a făcut pe baza următoarelor principii. Există două instanțe de judecată. Există însă mai multe feluri de tribunale, judecătorii de ocoale, tribunale, curți de apel, curte de casație. Instanțele de fond sunt judecătoriile de ocol, cu apel la tribunale, sau tribunalele pentru afaceri mai importante, cu apel la curțile de apel. Curtea de Casație nu mai judecă fondul, judecă numai dacă judecătorul de fond nu a călcat legea;

aceasta înseamnă că judecă numai în drept. În felul acesta prin organizarea ei Curtea de Casație, care e una singură, stabilește o interpretare în fiecare speță, care devine până la sfârșit obligatorie pentru instanțele de fond. Ea aduce astfel unificarea și stabilizarea jurisprudenței.

Procedura civilă determină nu numai funcționarea acestor instanțe, dar și garanțiile necesare în favoarea părților în judecarea litigiilor. La noi *oralitatea* desbaterilor este astfel recunoscută. În alte legislațiuni se depun memoriile și instanțele judecă după memoriile; la noi partea trebuie în principiu să expună oral ceea ce are de spus. *Publicitatea*, afară de cazuri excepționale, este iarăși stabilită prin lege ca o garanție. Ședințele trebuie să fie publice, pentru ca oricine să poată să controleze discuțiunile contradictorii a tuturor chestiunilor aduse în litigiu. Judecătorul în fine nu poate să hotărască asupra unor chestiuni nediscutate.

În ceea ce privește *probele*, există o serie de dispozițiuni cari au drept scop, și aceasta nu trebuie să se uite de judecători, căutarea adevărului, să stabilească faptele așa cum s'au întâmplat, prin toate mijloacele științifice, cari pot sta la dispozițiune. În această privință este utilă pentru judecători cunoașterea psihologiei martorilor.

Mai ales la noi, judecătorul are înclinarea de a se mărgini la un rol cu totul pasiv. Există însă o tendință astăzi să se dea judecătorului un rol cât mai activ, ca să intervină în litigii, să îndrumeze chiar

părțile în apărarea și în reclamațiunile lor. Scopul oricărei judecăți nu poate fi într'adevăr altul, decât constatarea dreptului adevărat în relațiunile dintre diferitele părți și trebuie evitată orice surprindere.

Procedura civilă mai studiază modul de executare al judecăților, stabilind mijloacele prin cari acel care a obținut o hotărîre poate s'o execute. Ar trebui ca într'o viitoare reformă legislativă formele de executare ale legilor noastre să fie simplificate.

Intr'un cuvânt procedura trebuie să fie *simplă*, ca să nu încurce pe părți, trebuie să fie *rapidă*, pentru ca procesele să nu dureze prea mult, să fie *efțină*, pentru ca fiecare să poată să-și valorifice dreptul. Ea trebuie în acest înțeles să fie cât mai eficace, pentru că este mijlocul fără de care dreptul nu se poate realiza. Interesul superior al comunității juridice cere ca dreptul fiecăruia să fie efectiv respectat.

5. Cuprinsul și principiile dreptului internațional privat

Dreptul internațional privat are ca obiect studiul conflictului legilor în spațiu.

Conflictul legilor poate să fie de două feluri: în timp și în spațiu. În timp se întâmplă atunci când ne aflăm în fața întrebărei, care lege se aplică, una veche care a dispărut sau cea actualmente în

vigoare? Un singur exemplu: cineva a comis o infracțiune pe timpul când aceea infracțiune eră prevăzută în legislațiunea penală și pedepsită. În momentul când este judecat, s'a schimbat legislațiunea și aceea infracțiune s'a desființat. Mai trebuie pedepsit agentul sau nu? Iată felul întrebărilor cari se pun în această privință.

Principiul general care se aplică și care se studiază în dreptul civil este acela al așa zisei neretroactivități a legilor, prin care legile nu trebuie aplicate pentru trecut.

Există și un conflict al legilor în spațiu. Ne aflăm atunci în fața problemei de a ști, care lege se aplică, cea dintr'o țară sau cea dintr'o altă țară? Deaceea studiul său ia numele de drept internațional. Dar cum nu este vorba propriu zis de relațiunile statelor ca atare între ele, ci de relațiunile persoanelor private, se numește drept internațional privat. Să luăm un exemplu, citat de autorul de drept internațional Pillet. Presupunem că doi soți americani, d-nul și d-na Smith, cu reședința la Londra, — se întâmplă foarte des ca Americanii să stea la Londra, — fac o călătorie la Paris, — se întâmplă foarte des ca Americanii, stabiliți în Anglia, să facă voiajuri la Paris. Americanii, poate fără experiența circulației Parisului, se aventurează pe marile bulevarde între automobile. Un automobil îl calcă pe d-nul Smith. E greu rănit și este dus la sanatoriu. La sanatoriu medicii declară, că e nevoie neapărat de o operație. D-nul Smith este în stare de nesim-

țire. Soția face un aranjament cu medicul pentru o operație costisitoare. Se face operația. Peste câțeva vreme însă Americanul simte că-i vine clipa din urmă și vrea să facă un testament. Cheamă atunci, după formele franceze, pe notarul public și face un testament, în care lasă un legat soției sale și apoi moare.

Iată evenimente, cum se pot întâmpla multe zilnic.

O serie de probleme studiate de dreptul internațional privat se pun cu prilejul lor.

Se naște o răspundere din partea proprietarului și conducătorului automobilului, răspundere care duce la daune interese. Întrebarea este: un străin poate să ceară asemenea daune? Aceasta nu este posibil în toate legislațiile. Dacă poate să le ceară, după ce norme se apreciază ele? În codul civil francez ca și în al nostru sunt anumite reguli, în dreptul englez și cel american sunt altele. După cum norma este una sau alta, suma de bani care se alocă cu titlul de daune este alta. Care lege e aplicabilă cea americană sau cea franceză?

Altă problemă: d-na Smith a făcut un contract cu medicul pentru operațiune. După legislațiunea franceză, ca și după a noastră din vechiul Regat, un asemenea contract, spre a fi valabil, trebuie să aibă autorizația soțului. După legislația engleză și americană nu e nevoie. E valabil contractul?

Apoi pe cine angajează contractul? Pe d-na Smith personal asupra averii ei proprii sau și pe

d-nul Smith și prin urmare pe moștenitorii săi? Fiecare legislație dă o altă soluție.

Formele în care se face testamentul sunt apoi altele în legislația engleză și cea americană, decât în cea franceză. D-nul Smith a chemat un notar și a dictat ultimile lui voințe. Aceasta este forma franceză. E valabil testamentul? Modul cum și-a exprimat voința e conformă cerințelor legii? Fiecare legislație cere alte forme pentru testament.

În afară de aceasta s'a deschis o succesiune. Unde, după ce reguli? Cine sunt moștenitorii? Fiecare legislație are alte norme.

Se simte îndată cât de complexe și grele probleme se pun. Judecătorii dela Paris trebuie să aleagă ce legi se aplică, pentru că legile care se aplică pot fi contradictorii, fiind vorba de legea americană, engleză, franceză.

Iată în esență problema pe care și-o pune dreptul internațional privat, problemă foarte grea. S'ar putea chiar spune, că până în ziua de astăzi nu e complet rezolvată cu toate eforturile, cari s'au făcut.

Care sunt țintele pe cari trebuie să le urmărească judecătorii în soluțiunile pe cari le dau acestei probleme? Mai întâiu soluțiunile trebuie să fie *coherente*, să nu se contrazică între ele, deși se aplică mai multe legi. În al doilea rând soluțiunea pe care o dau judecătorii dela Paris trebuie să *poate să fie aplicată* de judecătorii dela Londra, unde să presupunem, că d-nul Smith mai are bu-

nuri, și deasemenea și de cei din America, unde să presupunem, că are imobile. Ce soluțiune trebuie să dea judecătorii dela Paris în așa fel, încât să o impună și judecătorului din străinătate, care eventual va avea să judece sau să execute această afacere?

La prima vedere problema pare aproape imposibilă. Ea s'ar rezolvă într'un singur fel: a avea o *unitate de legislațiune*. Dar o unitate de legislațiune în toate țările este o imposibilitate absolută. Fiecare stat, fiecare popor își are mentalitatea lui, nevoile lui proprii, și este cu desăvârșire cu nepuțință să găsim elemente ale legislațiunii private, care ar fi uniforme pentru toate țările. Se fac proiecte de tratate prin care se încearcă a se ajunge la un fel de înțelegere în această privință. Chestiunea este încă în studiu, nu s'a ajuns la nici o concluzie hotărâtoare.

Dar chiar dacă s'ar fi ajuns, soluțiunea mai presupune nu numai identitatea legilor, dar și *identitatea jurisprudenței*, adică a felului cum oamenii înțeleg a aplică legea; fiecare țară aplică legea după felul cum au înțeles-o judecătorii ei, cu mentalitatea ei, prin prisma nevoilor ei proprii. Astfel jurisprudența variază dela țară la țară, chiar când textele sunt aceleași. Un caz tipic este codul nostru civil; chiar atunci când avem texte identice cu cele franceze, uneori avem alte jurisprudențe decât în Franța, după nevoile și mentalitatea noastră. Dar încă atunci când este vorba de po-

poare cu mentalități și culturi deosebite? Jurisprudențele variază, jurisprudențele merg în alte direcțiuni conform mentalității fiecărui popor. Deaceea, chiar dacă condițiunile unei identități de legislațiune s'ar înfăptui nu am putea avea garantată și o unitate de jurisprudență.

Cum se va rezolvă atunci chestiunea? Numai într'un singur fel: judecătorii trebuie să se ridice deasupra textelor pozitive, acolo unde sunt. Noi nu avem decât un singur articol din codul civil, art. 2, respectiv art. 3 din codul civil francez, care se ocupă de această chestiune și care nu spune mai nimic. Dar judecătorii trebuie să se înalțe și să caute principii, principii așa de convingătoare, încât să se aplice în mod necesar în orice țară civilizată de orice judecător. Este vorba de principii generale ale dreptului, independente de dreptul scris, care ar trebui să se impună prin necesitatea lor logică oricăror judecători din orice țară de aceiași civilizație.

Problema astfel pusă e așa de grea încât pare aproape o utopie. Totuși se încearcă realizări și soluțiuni.

Autorul pe care l-am citat, marele juriconsult francez Pillet, susține chiar, că nu este vorba aci propriu zis de drept privat, ci este vorba de drept internațional public, pentru că nu este vorba de aplicarea unor legislațiuni la persoane private ca atare, ci soluțiunile cari se trag, nu pot fi scoase decât

din principiile generale ale relațiilor dintre state. Dacă se stabilesc anumite principii de respect reciproc ale statelor între ele și deci, ale autorităților statelor respective, atunci ca o consecință putem să ajungem și la rezolvarea acestor probleme de drept internațional privat; dacă nu, problema practică — zice el este insolubilă. Dar în cazul acesta, în loc să ne aflăm în domeniul dreptului privat, trecem în domeniul dreptului public internațional.

Alți autori, din contră, cum e Bartin, socotesc că e vorba de soluțiuni de drept intern, pentru că sunt apreciate și aplicate de tribunalele naționale ale fiecărui stat; de aceea ele și diferă în multe privințe dela stat la stat.

S'a încercat de mult, din cauza nevoilor practice care au îmboldit la aceasta, soluționarea acestui fel de probleme și astfel s'a născut *teoria statutelor*.

Trebue de altfel să spunem, că această teorie este astăzi pentru mulți autori depășită, întrucât nu se poate aplica la complexul de relațiuni internaționale de drept privat care se prezintă cercetării juridice.

Prin secolul al XIII-lea Lombardia, deși sub suzeranitatea împăratului german, era o țară foarte înfloritoare, însă nu era un stat unitar, ci era compusă dintr'o serie de cetăți, de orașe, fiecare foarte dezvoltate din punct de vedere economic, făcând un comerț foarte intens. Aceste cetăți, aveau ca drept comun, aplicabil în toate cazurile, când nu prevală un drept local, dreptul

roman. Afară de aceasta însă, fiecare din aceste cetăți mai aveă și statutul ei propriu, legile ei proprii, fie că era vorba de legi scrise, fie că era vorba de cutume. Din cauza nevoilor comerțului și a activității intense între ele, pe de o parte, iar pe de altă parte prin influența doctrinelor care se elaboreau în universitățile renumite de pe vremea aceea la Bologna, Pisa și Florența, universități la care veniau studenții din întreaga Europă, s'a stabilit așa zisa *doctrină a exteriorității legilor*. Era o doctrină după care legile în anumite cazuri nu s'ar aplică numai pe teritoriul statului unde ele sunt în vigoare, dar chiar în afară.

Cum a ajuns doctrina și practica italiană în vremea aceea îndepărtată la această soluție? Prin seriarea materiilor și dificultăților. Jurisconsulții și judecătorii, luând drept bază, ca drept comun, dreptul roman, au împărțit dreptul în diviziuni și subdiviziuni cât mai amănunțite. În fiecare din aceste materii se întrebau cu bun simț care sunt soluțiunile cele mai eficace pentru înflorirea relațiilor comerciale și siguranții afacerilor?

S'a întins în felul acesta asupra întregii Lombardii o doctrină, care se numește *doctrină italiană* întemeiată pe ideia unor diviziuni și subdiviziuni consecutive în materie, pentru a vedeă la fiecare în parte ce soluțiune trebuie dată, care lege trebuie aplicată.

Această doctrină a trecut atenuată printr'o tradiție mai veche a principiului teritorialității cutu-

melor din Italia, unde a căpătat o foarte mare autoritate, și în Franța, unde, cu toate cele câteva critici cari s'au făcut, mai mult teoretice, s'a impus din cauza necesității practice în relațiunile comerciale dintre supușii diferitelor legislațiuni. Ea a durat în Franța până prin secolul al 17-lea sau 18-lea.

La această epocă, s'a născut în Franța un fel de precizare și modificare a concepțiunii italiene dând naștere la așa zisa *concepțiune franceză* a Statutelor. Francezii au reluat ca principiu, *principiul teritorialității*, după care legile se aplică în principiu numai pe teritoriul statului respectiv. Prin excepțiune însă, sunt anumite materii, cum sunt cele referitoare la starea și capacitatea persoanelor, unde ar fi o absurditate să se aplice legislațiunea locală unui călător străin, ci trebuie să se aplice legislațiunea țării străinului: se recunoaște *statutul său personal*. În cazul când se aplică legislațiunea locală, ne aflăm în fața unui *statut real*. Ori de câte ori e vorba de *imobile*, care în vremea aceea constituiau aproape esența averii oamenilor, pentru că averea mobilă pe vremea aceea spre deosebire de ceea ce se întâmplă astăzi era neglijată, de atâtea ori se aplică *statutul real*. Astfel s'a născut *teoria celor două statute*: *statutul personal* și *statutul real*.

S'a văzut însă îndată, că teoria nu-i completă; s'a simțit nevoia chiar a unei categorii intermediare, *statutele mixte*, în cazul, de pildă, al legiti-

mărei unui copil; în acest caz nu e vorba numai de starea și capacitatea copilului, dar și de relațiunile referitoare la bunuri și ar putea fi vorba și de imobile; deaceea autorii au preconizat un statut mixt.

Dar s'a putut repede constată, că guvernul nu acoperea bine realitatea juridică, așa încât s'a renunțat în cea mai mare parte a cazurilor la ideia unui statut mixt.

Teoria statului real și personal, care a constituit teoria dominantă, în Franța, pe timpul Revoluțiunii a trecut în codul Napoleon, a trecut și în codul nostru civil unde se spune în art. 2. — respectiv art. 3 francez — că în ceea ce privește starea și capacitatea persoanelor, ea urmărește pe Români în străinătate; se va aplică însă legea românească imobilelor situate în România.

Dar aceste dispozițiuni sunt mult prea puține pentru întregul complex al materiei, pentru toate relațiunile care se prezintă în viața zilnică. Aceste relațiuni pun probleme foarte delicate.

Tot prin secolul al 17-lea, în Olanda s'a născut o a treia doctrină, — în afară de cea italiană și cea franceză, — așa zisa *doctrina a Țărilor de jos*, doctrina olandeză, după care, mergând mai departe decât doctrina franceză, principiul teritorialității nu suferia excepțiuni. Legile nu se aplică decât numai pe teritoriul statului respectiv, iar dacă câteodată statul admite și aplicarea unor legi străine, aceasta nu o face cu titlu obligatoriu, ci o face

„ex comitate gentium“ din curtoazie internațională.

Diferența între doctrina franceză și cea olandeză, este că în cea franceză aplicarea legilor străine este obligatorie în anumite cazuri, pe când în doctrina olandeză ea stă numai într'un principiu facultativ de curtoazie internațională.

Trebue să spunem, că doctrina olandeză a trecut în țările anglo-saxone, în Anglia, în America, unde se aplică până în ziua de astăzi. Anglia nu a simțit nevoia rezolvării acestei probleme în mod mai acut, decât după ce a alipit Scoția și și-a format imperiul colonial, așa încât în imperiul Britanic se găsea un mozaic de legislațiuni deosebite.

Trebue să mai menționăm un autor din timpul din urmă, italianul Mancini, care a pus principiul, care a rămas, că ori de câte ori e vorba de dreptul public se aplică legile locale, legea personală neputându-se aplica decât atunci când este vorba de dreptul privat. Aceasta e foarte natural, pentru că legile de drept public ca și multe dispozițiuni de drept privat care sting ordinea publică, interesează însăși existența statului. Un stat nu poate, din spirit de condescendență internațională și din spirit de respect al drepturilor străinilor, să meargă atât de departe, încât să pună în joc însăși ordinea sau chiar existența proprie.

Astfel se admite astăzi, că ori de câte ori este vorba de *dispozițiuni de ordine publică* se aplică legile locale, după cum se admite astăzi în general

că ori de câte ori este vorba numai de *formele* unui act, ele se pot face după legile țării unde străinul se află.

Probleme de felul acesta se pun nu numai referitor la imobile sau la stare și capacitate sau numai pentru Români, cum prevede codul civil. Cu străinii în România într'adevăr ce se va întâmpla? Asemenea probleme se mai pun apoi astăzi, când averea mobilă a luat așa mare extindere, și referitor la averea noastră mobilă. Trebuie astfel căutate soluțiuni referitoare la creanțe și la garanțiile creanțelor, la ipotecă, gajuri, etc., referitor la căsătorii cari implică o regulare de relațiuni materiale între soți și copiii lor, referitor la filiațiune, la succesiuni și la prescripțiuni. În această privință nu e vorba nici de stare, nici de capacitate, nici de imobile.

Pe de altă parte, mai ales, în mod acut pentru noi, în timpul din urmă aceste probleme se pun cu ocazia anexiunilor făcute. Legile azi încă existente ale statelor din care au făcut parte noile teritorii pot să vină în conflict cu legislațiunea statului anexant sau ele între ele.

S'a născut astfel ceea ce s'a numit *dreptul interprovincial*, care nu poate da soluțiuni, întocmai ca dreptul internațional privat, decât numai pe cale de principii. Problemele acestui drept sunt tot așa de grele ca și problemele dreptului internațional privat, pentru că sunt exact de aceeași natură.

Este însă o mare deosebire între ceea ce s'a numit

dreptul inter-provencial și dreptul internațional privat. În dreptul internațional privat se studiază conflictul de legi între mai multe legislațiuni, cari sunt complet independente unele de altele, fiind expresiunea voinței unor suveranități distincte, este vorba de legislațiunile mai multor state deosebite. În dreptul inter-provencial este vorba de legislațiunile cuprinse în cadrele aceluiaș stat, dar deosebite după teritorii. În felul acesta poate interveni fie legiuitorul pentru o unificare legislativă, ceea ce este de o extraordinar de mare importanță, fie printr'o astfel de organizare a jurisprudenței în cât ea să devină unitară, ceea ce se face mai mult sau mai puțin la noi prin Curtea de Casație.

Unificarea legislativă este o problemă de o importanță capitală pentru țara noastră. Există într'adevăr state chiar în afară de cele federale, unde, după teritorii, se mențin legislațiuni deosebite. Un tip de asemenea stat este statul englez, unde astăzi încă din comitat în comitat, câteodată din oraș în oraș, se aplică afară de legile comune întregii țări, legi speciale locale. Aceste legi sunt rezultatul unei vechi tradițiuni istorice, sunt păstrate cu rigoare și sfințenie ca un semn al libertăților locale. Dar altul este spiritul și înțelesul acestor legi locale acolo, altul este spiritul și înțelesul legilor locale la noi, căci tocmai pe baza acestor libertăți locale s'a constituit unitatea desăvârșită a statului englez. Ele sunt pavăza și siguranța națiunii engleze, ele

sunt simbolul unității națiunii engleze. Și dacă sunt conflicte și nemulțumiri între o provincie și centru, aceasta se rezolvă cu conștiința clară că se servește fără cea mai mică șovăire numai interesele superioare ale statului englez.

La noi din contră legislațiunea locală este reziduul stăpânirii străine, este legislațiunea străină care mai durează încă. Importanța lucrului, dacă ne gândim mai adânc la el și în mod obiectiv, este considerabilă, căci conștiința națională a unui stat, cum foarte bine spune Portalis, marele jurisconsult francez, cu ocaziunea redacțiunii codului civil francez, are ca structură, ca schelet, în mare parte legislația statului respectiv; acolo unde sunt mai multe legislațiuni juxtapuse și contradictorii, acolo am putea chiar spune în acest sens că de fapt ne aflăm în fața mai multor state.

În Anglia din contră este o așa endosmoză și exosmoză între diferitele instituțiuni, încât ele constituie o unitate desăvârșită din punctul de vedere al conștiinței naționale și chiar legislațiunile locale servesc de suport acestei conștiințe. La noi, durarea mai departe a legislațiunilor locale poate fi de o mare comoditate pentru cei cari le au învățat, și pentru practicieni, dar în nici un caz nu poate să fie de folos pentru conștiința unității neamului nostru.

Dreptul internațional privat apare astfel ca o ramură vie și neînchisă de sugestivă a dreptului, pentru că el înfățișează modul cum dreptul se for-

mează în realitate pe deasupra textelor de lege, căutând numai înfăptuirea practică, spre folosul tuturor, a unui ideal de justiție.

6. Un drept privat general

Vorbind despre dreptul public, am degajat din toate subîmpărțirile sale o doctrină, dreptul public general, care caută să scoată principiile comune în toate ramurile lui.

Intocmai la fel și paralel cu această disciplină, se poate, de sigur, concepe și un drept privat general.

Titlul acesta nu este întrebuițat de obicei, dar materia există, deși nu știm dacă va fi fost tractată undeva în mod complet și sistematic.

Este de dorit ca o privire sintetică să fie degajată din toate principiile dreptului privat laolaltă, care să-l explice în integralitatea lui alături de dreptul public.

O primă serie de observațiuni, care s'ar putea face în acest sens, dezvoltându-se în amănunte, ar putea fi referitoare la modul cum pe de o parte întreg dreptul privat se fundează în ultimă analiză pe dreptul public.

În legătură cu aceasta s'ar arăta deosebiriile dintre aceste două mari ramuri ale dreptului, precum și modul cum, din punctul de vedere istoric, dreptul privat s'a desfășurat prin evoluțiune din acelaș trunchiu primordial.

Ca o consecință ar trebui să se cerceteze, care din materiile de obicei socotite ca de drept privat, aparțin în realitate celui public, și invers, ce dispozițiuni de drept privat s'au infiltrat eventual în studiul celui public. Numai în felul acesta s'ar putea degaja și delimita în mod științific domeniul dreptului privat.

Caracterul specific al dreptului privat precum și principiile sale fundamentale de acțiune vor putea astfel fi mai bine puse în lumină. Un început în această direcțiune poate fi dat ca exemplu în încercarea de analiză, pe care Harriou a făcut-o, a ceea ce el numește regimul civil ¹⁾.

Se va putea astfel trece la o arătare a modului cum obligațiunea, înțeleasă poate cu o nuanță specifică alta de cât în dreptul public, construiește întregul drept privat, expunându-se astfel nu numai o teorie generală a obligațiunilor private, dar și o încercare științifică și sistematică de clasificare a acestei ramuri a dreptului.

Cu acest prilej s'ar studia și izvoarele obligațiunilor private, precum și teoria actelor juridice private și în deosebi a convențiunei.

Se vor degaja apoi principiile, după cari concepția generală de drept privat se aplică sub formă de legislațiuni deosebite în diferite materii, constituind varietăți ca dreptul comercial, industrial, agrar, etc.

¹⁾ II-II-3-d.

Modul specific de valorificare al drepturilor private ar trebui și el analizat, printr'un studiu al acțiunii în justiție, precum și unul al caracterelor sancțiunii de drept privat.

În felul acesta s'ar putea eventual ajunge la formularea unor principii științifice, similare celor pe cari le pun azi în lumină cercetările dreptului public și acele ale dreptului internațional privat, în care studiul textelor a trecut cu desăvârșire pe al doilea plan.

Isvoarele formale ale dreptului pozitiv privat, precum și modul lor specific de interpretare, ar trebui în fine să facă parte din această cercetare.

În fruntea unor astfel de încercări stă astăzi așa zisa școală de interpretare a legii în dreptul privat. Atât în Germania, cât și în Franța, Anglia și Italia, există o mișcare puternică în acest sens. În Germania școala dreptului liber, care încearcă să dea o cât mai mare libertate judecătorilor în aplicarea legilor, în Franța diferitele școli, așa zise de interpretare a dreptului privat, adâncesc aceste probleme grave.

Se ajunge astfel în orice caz, ca o încoronare a tot ceea ce s'a spus, la două concepțiuni generale, dreptul privat general, dreptul public general.

C. TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

În fiecare din diviziunile dreptului se poate astfel ajunge la o sinteză. Ele trebuie însă să se lege și între ele laolaltă într'o sinteză superioară. Această culminare a tuturor principiilor se oglindefe în încercarea unei teorii generale a dreptului.

Obiectul acestei discipline va fi așadar ceea ce este comun în toate ramurile dreptului, în orice timp și în orice loc.

Ea ar putea avea un caracter istoric și sociologic spre a se arăta legile generale după care evoluează dreptul, ori unde s'ar manifesta. Aceasta însă se va face în scopul de a se pune într'o lumină cât mai clară realitatea dreptului ca atare, indiferent de manifestările ei variate în timp și în spațiu.

Pornind dela instituțiunile juridice care există azi la diferite popoare și dela evoluțiunea lor istorică în trecut, această încercare va trebui astfel să degajeze care sunt realitățile juridice și în ce consistă, pentru ca apoi să-și pună grava problemă a fundamentului rațional al idealului de justiție.

După cum așa dar din dreptul privat se dega-

jează o teorie generală a dreptului privat și din dreptul public se degajează o teorie generală a dreptului public, tot astfel din aceste două sinteze se degajează una superioară, care îmbrățișează tot dreptul sub formă de teorie generală a dreptului, și care ajunge astfel a se confunda cu enciclopedia dreptului.

Iată adevăratul și adâncul înțeles al acestei discipline care în felul acesta prezentă într'adevăr sinteza tuturor principiilor care domină dreptul.

D. ISTORIA DREPTULUI ȘI DREPTUL COMPARAT

Am arătat care este cuprinsul diferitelor ramuri de drept pozitiv. Cu această însă nu se epuizează întreaga materie a dreptului. Dreptul se mai poate studia și din alt punct de vedere, de cât acela al modului cum se prezintă la un anume moment într'o anumită țară. El mai poate fi studiat din punctul de vedere istoric, precum și din punctul de vedere comparativ (drept comparat).

Aceste două ramuri ale dreptului, strâns învecinate între ele, sunt de o deosebită însemnătate pentru studiul științific al dreptului. Dacă ele au oarecare importanță chiar pentru aplicarea zilnică a dreptului în practica juridică—pentru că altfel știe să-l aplice un om, care are cunoștințe istorice și comparative, de cât unul care are cunoștințe reduse la modul cum se prezintă dreptul în țara lui în momentul când trăește—această importanță este cu mult mai mare pentru știința dreptului.

Fără istoria dreptului și fără drept comparat nici nu se pot înțelege instituțiunile.

A studia dreptul comparat, este a înțelege cum din nevoile fiecărei societăți nasc instituțiuni deose-

bite, cum din aceleași nevoi câte odată, ingeniozitatea legislatorilor și practica scoate concluziuni deosebite. Nimic nu e mai important pentru orizontul științific al unui om de lege, de cât sentimentul relativității juridice, așa cum se desprinde din acest studiu. Un asemenea sentiment pune singur instituțiunile juridice în adevărata lor formă științifică. Este astfel necesar să se studieze izvorul lor istoric, evoluțiunea prin care ele au ajuns să fie ceea ce sunt, precum și modul cum se înfățișează în celelalte legislațiuni.

A studià o instituțiune fără a o studià istoricește în trecut, fără a o studià în comparație cu instituțiunile similare din alte țări, este a ne reduce la un studiu care poate să aibă oarecare însemnătate practică, dar care nu formează mintea adevăratului jurist.

S'ar părea, că fiecare țară trăește în turnul ei de ivoriu fără nici o influență de afară, fără nici o influență din trecut. Dar o asemenea vedere este tot ce poate fi mai superficial și mai condamabil. Căci după cum individual fiecare din noi suntem produsul ambiantei speciale căreia îi datorim aproape totul, tot astfel fiecare popor, fiecare națiune, mai ales astăzi, când mijloacele de contact între popoarele și națiunile civilizate sunt așa de întinse, este produsul în mare parte al influenței mediului ambiant internațional, al mentalității celorlalte popoare, care se resfrânge asupra poporului dat.

La noi avem un exemplu tipic, de o asemenea influență. Aproape în întregime legislațiunea noastră privată, legislațiunea noastră constituțională și mare parte din legislațiunea noastră administrativă, ca și cea penală, sunt făcute după legislațiunile străine. Se cunoaște influența formidabilă pe care a exercitat-o asupra spiritului juriștilor noștri, legislațiunea și doctrina franceză. Tot asemenea o influență considerabilă a fost exercitată de legislațiunea și mentalitatea juridică italiană: codul comercial a fost luat după cel italian. Tot asemenea cea geneveză: codul de procedură civilă a fost luat după cel genevez, etc. Constituțiunea noastră este în mare parte tradusă după constituțiunea belgiană, ea însăși sub influență franceză și engleză. Noi trăim impregnați de spiritul legislațiunilor străine.

Așa se întâmplă mai mult sau mai puțin, într'o măsură mai mare sau mai mică, cu toate statele civilizate. La noi, măsura a fost mai mare, pentrucă trebuiă să creăm la un moment dat, dela unirea Principatelor Române încoace, o legislațiune aproape pe deaîntregul și eră foarte greu de improvizat.

Se obicinuește să se spună, că am făcut rău când am îmbrăcat o haină prea largă pentru trupul nostru și am nesocotit vechile tradițiuni juridice ale poporului nostru. Este de sigur adevăr în această observațiune, dar este și o mare exagerare. Să nu credem, că legislațiunea noastră a fost

în întregime improvizată; s'a dat mai ales în timpul din urmă de urmele unor studii destul de serioase, care s'au făcut de comisiunile instituite atât pentru redactarea Constituțiunei noastre cât și pentru redactarea părților mai importante din codul civil. În toată legislațiunea noastră apar ca un ecou și vechile noastre obiceiuri juridice. Se simt influențele tradiționale ale regulamentului organic, ele însăși influențate în parte de ceea ce eră înainte. Nu se poate spune astfel pe bună dreptate, că legislațiunea noastră este pur și simplu numai o copie servilă a legislațiunilor străine.

Eră natural însă, să se încerce o învestire a instituțiunilor noastre juridice cu o fațadă civilizată și occidentală, care, din cauza împrejurărilor vitrege ale istoriei noastre, nu putuse să le fie dată până atunci.

Dacă, din punct de vedere al dreptului comparat, studiul legislațiunilor străine este de o extraordinară importanță, tot astfel este din punctul de vedere istoric și studiul legislațiunilor trecute, căci nu se poate înțelege o instituțiune astăzi fără a se cerceta tot firul ei istoric, cum a evoluat până a ajuns să devină prin vicisitudinile trecutului ceea ce este. În privința aceasta, dreptul nostru are rădăcini foarte adânci și îndepărtate, parte direct în obiceiul pământului și în legislațiunile scrise pe cari le-am avut, parte prin influența legislațiunilor occidentului, și în special cele franceze, cu dreptul roman.

Nu ne putem da ușor seama cât de mult trăim fără să știm prin tradițiune pe baza trecutului; opera omului de știință este să desgroape aceste influențe trecute și să le pună în lumină spre a se înțelege instituțiunile de astăzi.

Aproape toate legislațiunile private ale lumii civilizate se întemeiază pe anumite principii stabilite mai ales în dreptul roman. Intreaga teorie a obligațiunilor a rămas neschimbată. Este o adevărată minune cum antichitatea prin oamenii săi de știință, prin jurisconsultii săi cu un efort de abstracțiune, care a făcut marele lor merit în istorie, a știut să expună principiile fundamentale ale științei dreptului privat așa cum există ele până astăzi, aproape neschimbate. Aceasta este și marele interes al dreptului roman.

Dreptul roman s'a scindat în două ramuri. O parte din el a trăit în apus, altă parte a trăit în răsărit sub numele de drept bizantin. Acest drept bizantin a trecut în legislațiunile din Principatele noastre, în trecutul nostru, și astfel vechiul drept român a trăit vreme îndelungată pe bazele acestui drept bizantin alături de obiceiul pământului, ca drept cutumiar local. Dreptul bizantin a avut o influență așa de puternică, încât legislațiunea mahometană, a Coranului, așa cum se aplică astăzi încă stă pe baza metodelor și principiilor dreptului bizantin. Abia în timpul din urmă s'a încercat în Turcia și în alte țări mahometane, ca Egiptul, o renovare a legislațiunilor, o creare de

instituțiuni mai compatibile cu principiile moderne.
principiile moderne.

În apus, dreptul roman a trăit viu până în veacul al 19-lea, până s'au făcut codificări. În Franța și-a exercitat influența mai ales în partea de sud; căci partea de nord a trăit sub influența dreptului cutumiar, care s'a dezvoltat sub forma, fie de cutume locale, centrele și provinciile mai importante având cutumele și legislațiunile lor, fie sub forma de cutume generale. După o anumită scurgere de vreme s'a simțit nevoia scrierii acestor cutume și acesta e fenomenul care s'a reprodus pretutindeni, unde au fost ele și unde evoluțiunea a ajuns la un mai mare progres. În urmă suveranii țării, regii Franței, au încercat cu dreptul lor de legiferare, necontestat pe vremea aceea, să dea ordonanțe generale în unele materii. În felul acesta am putea spune că noi Români trăim astăzi încă sub influența vie, fundamentală, dar ascunsă, a cutumelor trecute nu numai ale noastre dar și străine și a dreptului roman.

Dreptul roman a trăit și în Germania până la noul cod civil din 1900, când autoritatea a impus și acolo metoda legiferării scrise și a codificării ca mai bună de cât aceea a dreptului nescris.

În Anglia și în toate țările anglo-saxone, pe de o parte se constată de asemenea vie încă astăzi influența dreptului roman, iar pe de altă parte trăește încă sistemul cutumelor. Tot dreptul anglo-saxon este aproape în întregime un drept

cutumiar și judecătorii nu judecă atât după texte de legi, concepțiune care e cu totul deosebită de a noastră, ci după precepte și principii cutumiare, ceea ce le dă o mai largă posibilitate de interpretare de cât o au judecătorii noștri.

Se vede astfel însemnătatea istoriei dreptului, precum și aceea a dreptului comparat.

Astăzi sub numele de drept comparat se fac studii largi, încercări interesante din care se caută să se degajeze fizionomiile mari ale instituțiilor, cari sunt adevărate studii științifice ale instituțiilor juridice. O doctrină s'a încercat astfel de Lambert, *dreptul comun comparat*, care ar plană peste legislațiunile particulare ale fiecărei țări.

Mai puțin importantă este influența istorică depărtată în ceea ce privește dreptul public. Vicisitudinile politice ale istoriei schimbă repede fața statelor și organizațiunea lor publică, așa că din dreptul roman ne-a rămas mult mai puțin ca instituțiuni de drept public.

Spre a ne da seama de aceasta nu avem de cât să atragem atențiunea asupra unui singur fapt. Libertățile individuale și garanțiile drepturilor, care aparțin — în concepțiunea dreptului public modern — fiecărui cetățean ca atare, nici nu se puteau înțelege în antichitate. Înțelegerea acestor drepturi stă ca o slabă auroră abia în apariția creștinismului, care a făcut din fiecare personalitate o personalitate morală vie și apoi abia prin influența Reformei după Evul Mediu a început

să între concepțiunea publică. Pe de o parte în Anglia s'au manifestat, ca o tradițiune veche, în lupta autorităților locale în contra autorității centrale, iar pe continent prin influența Revoluțiunii franceze. În felul acesta una din concepțiunile fundamentale ale democrației moderne, concepțiunea pe care se află întemeiată întreaga înțelegere a dreptului constituțional democratic modern, este un produs al timpurilor mai recente.

Tot asemenea ideia separațiunii puterilor și a regimului parlamentar este necunoscută în antichitate.

Dacă însă nu ne putem duce prea departe în trecut până în antichitate pentru a înțelege instituțiunile de drept public cu atâta ușurință ca în dreptul privat, istoria dreptului este încă de o deosebită importanță și în dreptul public, căci este o imposibilitate de a prinde adâncul înțeles al instituțiunilor politice de astăzi fără a vedea în trecut evoluțiunea lor, de unde au venit, cum au venit și sub ce înțeles au venit. Dacă nu ar fi de cât observațiunea, că toată concepțiunea drepturilor omului trecută în constituțiunea noastră este produsul școlii dreptului natural dinaintea Revoluțiunii franceze, fără de care nu le putem înțelege în adevăratul lor sens, și încă e suficientă spre a înțelege însemnătatea studiilor istorice.

De asemenea cum am putea studià dreptul nostru public fără a vedea în ce stă regimul par-

lamentar în alte țări și în special în Anglia, de unde s'a întins în toată lumea civilizată?

Cu acestea s'a arătat aproximativ în ce consistă studiul dreptului. Diferitele ramuri ale dreptului nu sunt însă izolate, cum s'ar crede la prima vedere din studiile care se fac la facultate, dintr'o necesitate pedagogică. Ele exercită influențe reciproce foarte puternice.

IV. INFLUENȚELE RECIPROCE ALE RAMURILOR DREPTULUI

Dreptul public domină tot mai mult dreptul privat. Am arătat în decursul dezvoltărilor precedente, cum atribuțiunile statului s'au extins în timpul din urmă tot mai mult, reflectând în felul acesta nevoia societăților moderne, din ce în ce mai complexe și mai intense ca viață. Astăzi statul a regulamentat, sub forma de dispozițiuni de ordine publică, voința particularilor, acolo unde în trecut intervenea foarte puțin. În concepția monarhiilor absolute, suveranul, împăratul, regele, putea să facă orice și cu oricine, dar aceia pe cari îi lovia, cărora le regula astfel felul de viață, erau mult mai puțini de cât aceia care astăzi suntem supuși în voința noastră organizării Statului, pentru că nevoile statului atunci erau mult mai reduse.

Este adevărat, că în forma primitivă a dreptului, dreptul public, se confundă cu dreptul privat și a apărut de sigur mai întâiu. Aceasta se vede în legislațiunile asiatice primitive, în legislațiunea grecească și cea romană. Se constată, că dreptul a apărut la început sub o formă teologică de multe

ori completată cu un guvernământ teocratic, adică al preoților, șeful statului fiind preotul suprem, după cum eră și țarul în Rusia și după cum în timpul din urmă împăratul austro-ungar eră împărat apostolic.

Dar prin diferențiere, din cauza evoluțiunii, dreptului privat, s'a despărțit de dreptul public.

Astăzi însă o influență tot mai puternică a dreptului public se exercită din nou asupra dreptului privat.

Pe de altă parte dreptul privat la rândul său exercită o influență mare asupra dreptului public. Primele încercări de a studia doctrinal dreptul public s'au făcut și se mai fac încă astăzi de majoritatea jurisconsultilor cu concepte de drept privat, care sunt deja gata prelucrate de pe timpul Romanilor.

Este de sigur ceva comun între dreptul public și dreptul privat, pentrucă și unul și altul este drept, dar această influență preponderantă, pe care dreptul privat a exercitat-o asupra dreptului public, nu este complet justificată. Ea se explică prin faptul că dreptul privat eră mult mai înaintat ca prelucrare de cât dreptul public, încă în fașe. Am explicat cu alt prilej, cum concepțiile de drept privat au alt înțeles în dreptul public ¹⁾. Contractul de ex. are un înțeles în dreptul privat, altul în dreptul public cu alte consecințe.

¹⁾ II-II-3.

Astăzi din contra în dreptul public aflăm isvorul științific al prefacerii întregului drept.

Au apărut astfel mai ales în Franța autori cari căută să se descătușeze de ideile preconceptuate de până acum; s'au născut noi teorii de drept public, care în realitate cuprind în concepțiunea lor și explicațiuni generale ale dreptului.

Una dintre aceste manifestări este, după cum, am arătat, aceea a școlii așa zise pozitive juridice franceze, ai cărei cei mai străluciți reprezentanți sunt Léon Duguit, fostul decan al Facultății dela Bordeaux, Gaston Jèze, pe de altă parte Hauriou, și alții.

Dar chiar în interiorul dreptului privat influențele reciproce se resimt între diferitele ramuri. Dreptul civil este dreptul comun față de dreptul comercial și or ce altă ramură a dreptului privat. Ne închipuim ce covârșitoare influență are în felul acesta, dominând întregul drept privat. Pe de altă parte dreptul comercial este rezultanta activității tot mai intense economice a timpurilor noastre; el a ajuns la formule mai flexibile, mai maleabile, de cât cele ale dreptului civil, în anumite materii, și aceste formule își întind influența lor asupra dreptului civil. În studiile care se fac pentru modificarea legislației civile, și la noi și în diferite alte țări, se resimte astfel cu putere influența dreptului comercial pentru mlădierea formulelor uneori rămase învechite din legislațiunea civilă.

De altfel în privința dreptului comercial și a unei părți din dreptul civil, cum este teoria obligațiunilor, există o tendență extrem de interesantă, aceea de a extinde pe cât posibil principiile acestor ramuri ale dreptului la toate țările civilizate.

V. HIERARHIA RAMURILOR DREPTULUI

Ramurile dreptului, nu se influențează numai reciproc, dar atârnă juridicește unele de altele.

Legea scrisă—acelaș lucru este adevărat și pentru dreptul cutumiar — este consacrată de stat. Statul este în acest sens creatorul legislațiunii întregi. Fără el, chiar ideia de drept pozitiv, adică de drept care se aplică la un moment dat într'o țară, nu mai are înțeles, căci tocmai statul e acela care organizează, sistematizează, aplică toate normele de drept. Fără stat, fără organizațiunea etatică, nu poate să existe nici măcar ideia de drept pozitiv.

Intregul drept privat de alt fel nu este — și am arătat cum se vedește și prin evoluțiunea istorică — de cât numai o excrescență a dreptului public. El se întemeiază pe dreptul public, el este o ramură a lui care a luat o specială dezvoltare. Ce am putea să înțelegem azi din dreptul privat, din dreptul civil de ex., dacă nu ar exista legea pe care se întemeiază — lege care este un produs al dreptului public, pentru că este produsă de stat? Ce ar fi sancțiunea dreptului privat, dacă nu ar fi statul care îi asigură execuția? Statul este concepția de bază

în materie de drept, iar concepțiile de drept privat sunt simple aplicațiuni. Dreptul privat în întregime se întemeiază astfel ca pe un fundament pe dreptul public.

Dar statul, ca să existe, trebuie să fie recunoscut și lăsat să funcționeze ca atare de celelalte state. Dacă celelalte state nu-l recunosc sau îl împiedecă să funcționeze, atunci nu mai e stat, nu își mai poate îndeplini funcțiunile, nu mai există nici drept privat și nici un fel de drept intern. De aci rezultă, că baza dreptului intern în întregime, stă în dreptul internațional.

Dacă vrem să înțelegem într'adevăr dreptul, trebuie să vedem întreagă această încatenare, această filieră a concepțiunilor juridice spre a le putea prinde înțelesul.

Iată astfel hierarhia ramurilor de drept. Întâiu de toate stă dreptul internațional, apoi dreptul public intern și în sfârșit dreptul privat, deși dreptul privat care a luat cea mai mare extensiune a putut să fie partea cea mai desvoltată și mai studiată. În dreptul public pe de altă parte este evident, că dreptul constituțional domină, iar în dreptul privat dreptul civil are preeminență, constituind și dreptul comun.

Cu aceasta am arătat care este cuprinsul diferitelor ramuri ale dreptului, precum și legătura dintre ele. Am văzut tot odată, cum toate aceste ramuri, indiferent dacă sunt sau nu prevăzute cu o sancțiune efectivă, studiază relațiuni juridice,

cari se stabilesc între persoane și, ca atare instituțiile juridice sunt în funcțiune de elementele de fapt date la un anume moment într'o societate și variază cu ele: acelaș raport individual de drept-obligațiune stă astfel la baza or cărei speculațiuni juridice, din or care ramură a acestei științe.

Intemeindu-ne pe acest studiu elementar, făcut ca un preliminaru simplu și fără nici o pretențiune, putem acum mai ușor să degajăm principiile dreptului în genere, arătând în ce consistă realitățile juridice.

Acest din urmă studiu îl vom face în partea III a acestei lucrări.

TABLA DE MATERII¹⁾

	<u>Pag</u>
<i>Prefață</i>	5
PARTEA I	
Introducere	
I. <i>Ce este teoria generală a dreptului</i>	7
1. Enciclopedia juridică formală	7
2. Permanențele juridice	12
3. Enciclopedia și școala romantismului filozofic german din prima jumătate a veacului al XIX-lea	17
4. Însemnătatea enciclopediei juridice	21
5. Numele enciclopediei juridice	22
6. Știința dreptului și filozofia lui	24
II. <i>Bibliografia sumară a Enciclopediei juridice.</i>	30
1. Literatura germană	33
2. Literatura italiană	51
3. Literatura engleză	54
4. Literatura franceză	55
5. Alte literaturi străine	78
6. Literatura română	79
7. Enciclopedia juridică în învățământul uni- versitar al dreptului	84
III. <i>Planul studiului</i>	93

¹⁾ Citarea diferitelor pasagii se face în text prin desemnarea cifrelor sau literelor, care însoțesc titlurile. De ex. III-I-D-13 c. înseamnă: Partea III, Realitățile juridice, I. Relațiunea juridică, D. Raportul juridic; 13. Dreptul obiectiv; c. Relațiunea dintre dreptul subiectiv și dreptul obiectiv.

PARTEA II

Noțiuni preliminare despre drept

	<u>Pag.</u>
I. <i>Ce este dreptul?</i>	97
II. <i>Diviziunile generale ale dreptului</i>	105
1. <i>Dreptul intern și extern</i>	105
2. <i>Dreptul determinant și sancționator</i>	106
3. <i>Dreptul public și privat</i>	108
a) <i>Utilitatea, criteriu al distincțiunii</i>	109
b) <i>Obiectul juridic, al dreptului public și al dreptului privat</i>	111
c) <i>Léon Duguit</i>	127
d) <i>Maurice Hauriou</i>	128
III. <i>Principiile și cuprinsul ramurilor dreptului</i>	132
<i>Tabloul subdiviziunilor dreptului și al științelor ajutatoare</i>	132
A. <i>Dreptul public</i>	140
1. <i>Principiile și cuprinsul dreptului constituțional</i>	140
2. <i>Principiile și cuprinsul dreptului administrativ</i>	172
3. <i>Principiile și cuprinsul dreptului penal</i>	192
4. <i>Alte materii de drept public intern</i>	202
5. <i>Cuprinsul și principiile dreptului internațional public</i>	205
6. <i>Cuprinsul și principiile dreptului public general</i>	211
B. <i>Dreptul privat</i>	216
1. <i>Principiile și cuprinsul dreptului civil</i>	216
2. <i>Principiile și cuprinsul dreptului comercial</i>	236
3. <i>Dreptul agrar și industrial privat</i>	238
4. <i>Principiile și cuprinsul procedurii civile</i>	239
5. <i>Cuprinsul și principiile dreptului internațional privat</i>	241
6. <i>Un drept privat general</i>	255
C. <i>Teoria generală a dreptului</i>	258
D. <i>Istoria dreptului și dreptul comparat</i>	260
IV. <i>Influențele reciproce ale ramurilor dreptului</i>	269
V. <i>Hierarhia ramurilor dreptului</i>	273

Va urma:

PARTEA III: **Realitățile juridice.**

PARTEA IV: **Elementul rațional în drept.**